

TAMPEREEN YLIOPISTO

Jaana Hemminki

JAPANILAISET LÄNSIMAISSA MIELIKUVISSA

Kehitys mielikuvatyypeittäin 1850-luvulta nykypäivään

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2011

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

HEMMINKI JAANA: Japanilaiset länsimaisissa mielikuvissa: Kehitys mielikuvatyypeittäin 1850-luvulta nykypäivään

Pro gradu -tutkielma, 126 s.

Historia

Huhtikuu 2011

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen japanilaisia koskevien länsimaisten mielikuvien syntyä, kehitystä ja mahdollisia muutoksia. Tutkin sekä japanilaisiin miehiin, että japanilaisiin naisiin liittyviä mielikuvia, ja lisäksi huomioin myös ne mielikuvat, joita on liitetty yleisemmin Japaniin maana. Tässä tutkielmassa selvitän millaisia historiallisia tapahtumia ja kulttuurisia rakenteita löytyy mielikuvien synnyn ja niiden kehityksen taustalta. Lisäksi keskeisenä kysymyksenä tutkielmassani on selvittää, missä määrin erilaiset mielikuvat ovat siirtyneet nykyaikaan.

Aineistoni koostuu niin 1800- ja 1900-luvun aikana kirjoitetuista matkakirjoista kuin muista Japani-aiheisista teksteistä. Nykyaikaa kuvastamaan olen valinnut populaarikulttuurin tuotteita, kuten kaudonkirjallisia teoksia ja elokuvia, sekä niistä kirjoitettuja arvosteluja. Lähteiden avulla luon mahdollisimman yhteinäisen kehityskaaren, josta on nähtävissä mistä määrin mielikuvat ovat välittyneet nykyajan länsimaalaisille. Olen tarkastellut aineistoani tyypittelemällä eri lähteet kolmeen erilliseen mielikuvatyyppiin. Anglosaksiset mielikuvat ovat kehittyneet englannin kielisellä kulttuurialueella, mannereurooppalaiset ovat peräisin nimensä mukaisesti Euroopan mantereella sekä erityisesti Skandinaviassa, ja sivistyneiden naisten mielikuvat ovat koulutettujen maailmaa nähneiden naisten synnyttämiä näkemyksiä. Naisten mielikuvat ovat sekä anglosaksisen että mannereurooppalaisen mielikuvatyypin edustajia, mutta niissä on omat piirteensä tarkastelijan sukupuolesta johtuen.

Tutkielmassani käytän laadullisen tutkimuksen periaatteita. Aineiston harkinnan varainen valikointi, teemoittelu, tyypittely ja vertailu ovat keskeisimmässä roolissa aineistoa käsiteltäessä. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota lähdeaineistoni kerronnalliseen luonteeseen ja tulkinnut aineistoa sitä kautta. Narration erottaminen muusta kertomuksesta on informatiivista mielikuvien tunnistamisen kannalta.

Anglosaksisessa mielikuvatyypissä selkein muutos on havaittavissa 1900-luvun alussa, kun Japanin kehityksen nopeus alkoi kauhistuttaa brittejä ja amerikkalaisia. Onnellisesta paratiisimaasta oli tullut todellinen uhka, joten etenkin japanilaiset miehet nähtiin yhä huonommassa valossa. Toisen maailmansodan jälkeen japanilaiset miehet leimattiin lopullisesti juonitteleviksi ja julmiksi, ja tämä viholliskuva siirrettiin myöhemmin talouselämän puolelle.

Mannereurooppalainen mielikuvatyyppi on ollut kokonaisuudessaan paljon positiivisempi ja neutraalimpi kuin anglosaksinen mielikuvatyyppi. Japanilaiset eivät saaneet aikaan valtavia ihmetyksen tai paheksunnan tunteita. Erilaiset maailmanpolittiset tapahtumat vaikuttivat tietysti jonkin verran, ja Länsi-Euroopassa mielikuvat muuttuivat negatiivisemmiksi varsinkin toisen maailmasodan aikaan. Japani ei kuitenkaan koskaan ollut Manner-Euroopan maille todellinen uhka, joten tästä syystä vahvoja viholliskuvia ei tarvinnut luoda.

Sivistyneiden naisten mielikuvat ovat myös hieman erilainen joukkonsa. Monet naiset ovat pyrkineet olemaan ymmärtäväisiä, mutta kaikille se ei ole ollut samalla tavalla mahdollista vahvojen kulttuuristen vaikutteiden vuoksi. Taustalla on nähtävissä yläluokkaisen naisen hieman alentuva asenne kehittymätöntä kulttuuria kohtaan. Näkökulma oli usein äidillinen, ja japanilaiset nähtiin ymmärtämättöminä lapsukaisina. Suhtautuminen ei koskaan ollut erityisen vihamielistä.

Mitään kovin selkeää rajaviivaa ei mielikuvien maantieteelliselle sijainnille lopultakaan voi piirtää. Mielikuvia on varsin monenlaisia ja suuri osa voidaan sijoittaa jonnekin esiteltyjen mielikuvatyyp-
pien välille. Toki aineisto toi esille myös ääripään kuvauksia. Mielikuvien syntyyn vaikuttavat omalta osaltaan niin sukupuoli, kansallisuus, luokka kuin uskontokin. Nykyaikaa lähestyttäessä mielikuvatyyp-
pien väliset erot kutistuvat jatkuvasti. Pienet erot kuitenkin säilyvät edelleen, koska eri kulttuureissa on erilaisia odotuksia, jotka ohjaavat mielikuvien kehitystä.

Mielikuvat japanilaisista naisista ja geishoista ovat pysyneet suurimmaksi osaksi samanlaisina koko sen ajan, kun näitä mielikuvia on ollut mahdollista syntyä, mutta mielikuvat japanilaisista miehistä vaihtelevat: miehet ovat joko jaloja villejä tai fanaattisia murhaajia sen mukaan, onko japanilaiset koettu uhkana. Mielikuvat geishoista eivät ole muuttuneet, koska japanilaiset naiset ja heistä nimenomaan geishat symboloivat perinteistä Japania ja sen kulttuuria. Geishat eivät myöskään ole relevantti uhka kenellekään. Pääsääntöisesti japanilaisiin naisiin on yhdistetty kaikki Japaniin liittyvät positiiviset mielikuvat, kun taas negatiiviset mielikuvat on yleensä aina annettu japanilaisten miesten ominaisuuksiksi. Ihmisten kokemat reaaliset tai kuvitellut uhat ovat aina taustana mielikuvien negatiivisille puolille. Japanilaisten ei edelleenkään haluta muuttuvan liikaa meidän itsemme kaltaisiksi, ja ainakin mielikuvien tasolla japanilaisten erityisyys halutaan pyrkiä säilyttämään. Etenkin amerikkalaisen ja japanilaisen kulttuurin sekoittuminen on nähty huonona asiana.

Suurelle yleisölle suunnatuissa teksteissä on yleensä täysin erilainen muoto ja tarkoitus kuin esimerkiksi akateemiselle yleisölle suunnatuissa teksteissä. Faktan ja fiktion erottaminen saattaa olla historiallisissa teoksissa todella hankalaa etenkin, jos lukijalla tai katsojalla ei ole taustatietoja kirjan tai elokuvan aiheesta. Tällöin tietoa omaksutaan ensisijaisesti käsillä olevasta lähteestä. Vaikuttaisi siltä, että edes paljon puhuttu tietoyhteiskunta ei kykene taistelemaan voimakkaita mielikuvia vastaan. Ne elävät omaa elämäänsä ja hyötyvät nopeasta tiedonvälityksestä globaalissa maailmassa.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymys	2
1.2. Aikaisempi tutkimus	4
1.2.1. Suomalainen tutkimuskirjallisuus	4
1.2.2. Ulkomainen tutkimuskirjallisuus	6
1.3. Lähdeaineisto	8
1.4. Teoriat ja käsitteet	10
1.5. Metodit	15
1.5.1. Laadullinen tutkimus	15
1.5.2. Kertomukset ja narraatiot	16
1.6. Tutkielman rakenne	18
2. JAPANIN NAISET JA MIEHET: KONTEKSTI LÄNSIMAIDEN KOHTAAMISELLE	19
2.1. Sukupuoliroolien ja yhteiskunnan kehitys	19
2.2. Geishojen ammattiryhmän kehityksestä ja yhteiskunnallisesta asemasta	24
2.2.1. Geishan ammatin synty	25
2.2.2. Kioton geikokulttuurin historiaa	27
2.2.3. Geishan elämä ja asema	29
3. MIELIKUVIEN SYNTY JA KEHITYS	31
3.1. Anglosaksinen näkökulma japanilaisiin	34
3.1.1. Positiiviset mielikuvat erikoisesta paratiisimaasta	34
3.1.2. Mielikuvien osittainen muuttuminen negatiivisiksi	41
3.2. Mannereurooppalainen Japanin-kuva	44
3.3. Sivistyneet naiset mielikuvia määrittelemässä	56
4. MIELIKUVAT NYKYAJAN POPULAARIKULTTUURISSA	76
4.1. Geishan muistelmat	80

4.1.1. Goldenin fantasia.....	80
4.1.2. Geishat valkokankaalla.....	85
4.1.3. Mielikuvien näkyminen Geishan muistelmien arvosteluissa	88
4.2. Iwasakin elämä.....	92
4.3. Sayonara.....	98
4.3.1. Michenerin versio japanilaisesta unelmasta	98
4.3.2. Japanittaret hurmaava Marlon Brando	100
4.4. Nouseva aurinko	102
4.4.1. Crichtonin uhkaavat japanilaiset	102
4.4.2. Hollywoodin kesytetty tulkinta Crichtonin romaanista.....	106
4.4.3. Nouseva aurinko arvosteluissa	109
4.5. Mielikuvien juurilla.....	112
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	114
LÄHTEET.....	118
Painetut lähteet.....	118
Elokuvat	119
Romaanien ja elokuvien arvostelut internetissä.....	120
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	122

1. JOHDANTO

*Kun pyysin Sayurin lupaa kasettinauhurin käyttöön, tarkoitukseni oli vain käyttää sitä varo-
toimena mahdollisten virheiden varalta. Hänen viimevuotisen kuolemansa jälkeen olen kuiten-
kin miettinyt, mikäli minulla oli tuolloin myös toinen motiivi – nimittäin säilyttää hänen äänen-
sä, jossa oli niin suuri ilmaisuvoima, että sellaista harvoin kohtaa. Tavallisesti hän puhui hyvin
pehmeällä äänensävyllä, jollaista saattoi odottaa naiselta, joka on luonut uransa miehiä viih-
dyttämällä. Mutta kun hän halusi tehdä jonkin kohtauksen eläväksi minulle, hänen äänensä sai
minut uskomaan, että huoneessa olisi ollut kuusi tai kahdeksan ihmistä. Joskus vieläkin kuunte-
len hänen nauhoituksiaan iltaisin työhuoneessani, ja koen hyvin vaikeaksi uskoa sen, että hän ei
enää ole elossa.*

*Jakob Haarhuis
Japanin historian Arnold Rusoff -professori
New Yorkin Yliopisto¹*

Edellinen kappale on lainaus Arthur Goldenin *Geishan muistelmien* esipuheesta. Taitavasti kirjoitet-
tu esipuhe on eräs niistä tekijöistä, jotka ovat hänen romaaninsa suuren suosion taustalla ja sen risti-
riitaisen vastaanoton syynä. Ilmestymisvuotenaan 1997 kirja oli yleinen puheenaihe, ja siitä tulikin
huomattava myyntimenestys ympäri maailmaa. Kirja sai paljon julkisuutta ja lopulta vuonna 2005
tarina päättyi myös valkokankaalle Rob Marshallin ohjaaman elokuvan muodossa. Geishan muis-
telmien erityisenä ansiona pidettiin sitä, että se oli matka eksoottiseen maahan, mutta kuitenkin au-
tenttinen esitys Japanista maana. Vaikka kirjaa luettiin ja luetaan edelleen fantasiana, sillä sanotaan
olevan ihmeellinen kyky vangita lukijansa *toisenlaiseen* maailmaan. Kirjan esipuheessa äänessä on
fiktiivinen historiantutkija Jakob Haarhuis, joka toimii päähenkilö Sayurin tarinan kertojana. Esipu-
he luo varsin harhaanjohtavan autenttisuuden ilmapiirin koko teoksen ympärille. Monet lukijat ovat
ainakin aluksi olleet siinä luulossa, että Haarhuis ja Sayuri ovat todellisia henkilöitä.²

Geishan muistelmat on osa pitkää jatkumoa, sillä eksoottiset mielikuvat alkoivat kehittyä jo 1500-
luvulla, kun eurooppalaiset rantautuivat Japaniin ja pääsivät tutustumaan uudenlaiseen kulttuuriin.
Mielikuvat alkoivat elää omaa elämäänsä, ja nykyään monien onkin hyvin vaikeaa erottaa mikä on
todellisuuteen perustuvaa ja mikä ei. Millaisia seikkoja mahtaa löytyä mielikuvien synnyn taustalta?
Entä miksi nämä mielikuvat etenkin japanilaisista naisista ovat säilyneet niin samankaltaisina aina
nykypäivään saakka? Toisaalta on mielenkiintoista myös tarkkailla, miten japanilaisia naisia ja
miehiä koskevat mielikuvat eroavat toisistaan. Mielikuvien luonteeseen vaikuttavat niin tarkkailijan
sukupuoli, kansallisuus, luokka kuin uskontokin.

---

¹ Golden 1997/1998, 4.

² Allison 2001, 381 & 386–387.

1.1. Tutkimuskysymys

Tutkin pro gradu -tutkielmassani länsimaisia mielikuvia japanilaisista naisista ja miehistä. Erityisen tarkastelun kohteeksi otan naisten osalta geishat, jotka tuovat näyttävästi esiin japanilaisten naisten perinteisesti ihailtut piirteet. Miehistä erityisen tarkastelun kohteeksi nousevat samurait ja liikemiehet, jotka edustavat parhaiten japanilaisia miehiä koskevia stereotyyppisiä mielikuvia. Pysin tutkimuskirjallisuuden ja lähteiden avulla luomaan kuvan kehityskaaresta, joka yltyä 1800-luvun puolesta välistä nykyhetkeen saakka. Tulen kiinnittämään huomiota mielikuvien muutosten ja mielikuvien säilymisen syihin.

Mielikuvien moninaisuus on myös vahvasti tutkimuksessani esillä, sillä länsimaita tarkasteltaessa on havaittavissa ainakin kolme erilaista näkökulmaa: *anglosaksinen*, *mannereurooppalainen* ja *sivistyneiden naisten* näkökulma. Tutkimuskirjallisuudessa on tyypillisesti korostunut anglosaksisen kulttuuripiirin vaikutus. Esimerkiksi Preussin lähetystön matka japaniin vuosina 1860–61 oli yksi parhaiten varustetuista ja raportoiduista koskaan, mutta kyseisen aineiston olemassaolo on unohtunut. Viralliset raportit ja lukuisat matkakirjat eivät löytäneet tietään tutkijoiden käsiin, sillä niiden ajateltiin olevan marginaalisessa asemassa länsimaisen kokemuksen kannalta. Lisäksi kielitaidon puute vaikutti aineiston käyttämättä jättämiseen. Alkuperäiset valokuvien negatiivit lisäksi katosivat sattumien suman tuloksena; löytynyt on vain muutama melko huonolaatuinen otos.³

Yleisesti käytetty käsite *länsimainen mielikuva* ei siis oikeastaan tarkoita länsimaista käsittäen koko Euroopan ja Pohjois-Amerikan. Kirjallisuudessa esiintyvien länsimaisiksi nimitettyjen värikkäimpien mielikuvien takana ovat suurelta osin amerikkalaiset ja britit. Näitä mielikuvia aion jatkossa kutsua anglosaksisiksi mielikuviksi. Brittiläisessä ja amerikkalaisessa yhteiskunnassa alastomuutta kammoksuttiin, joten japanilaisten mutkaton suhtautuminen alastomuuteen vaikutti hyvin siveettömältä. Toisaalta se oli myös erittäin kiehtovaa.⁴ Briteillä oli hyvin ristiriitainen suhtautuminen japanilaisiin kansana. Vähitellen ylimielinen asenne kuitenkin syrjäytti muita suhtautumistapoja. Brittiläiset mielikuvat heijastelevat eräänlaista etäisyyttä, sillä kansojen välisiin eroihin kiinnitettiin erityistä huomiota. Etäisyys japanilaisiin kasvoi entisestään, kun japanilaiset alkoivat jäljitellä Ison-Britannian modernisaatiokehitystä. Erityisesti korostettiin sitä, että Japanissa ei ole mitään alkupe-
räistä.⁵

³ Pekka Masonen, henkilökohtainen tiedonanto 25.9. & 11.10.2007 & Dobson 2009, 112–131.

⁴ Smith 1998, 44, 47 & 83.

⁵ Yokoyama 1987/1993, 171.

Manner-Euroopan alueella japanilaisia tapoja ja kulttuuria ei erityisemmin kauhisteltu. Toki japanilaiset naiset on nähty eksoottisina, mutta mielikuva ei koskaan ole ollut erityisen seksuaalisesti värittynyt.⁶ Huomioitavaa on myös se, että Ranskassa alastonmaalaus oli samaan aikaan erittäin arvostettu taidemuoto. Japanista Pariisiin lähetetyt taideopiskelijat olivat hämmentyneitä, sillä vallitseva käsitys oli, että kaikki länsimaalaiset suhtautuivat alastomuuteen yhtä kielteisesti.⁷ Tiedämme myös omasta suomalaisesta kulttuuristamme sen, että alastomuuteen on aina suhtauduttu mutkattomammin kuin monissa muissa maissa.

Anglosaksinen mielikuvatyyppe on kuitenkin levittäytynyt laajalti myös muun Euroopan alueelle vuosien saatossa. Myös japanilaiset itse korostavat kansansa erityisyyttä, eivätkä yleensä vaivaannu länsimaisista käsityksistä. Esimerkiksi mielikuvia geishoista ei ole oikaistu, koska myös japanilaisilla itsellään on enenevässä määrin virheellisiä käsityksiä heistä. Geishoista on kirjoitettu tieteellisessä kontekstissa erittäin vähän myös japaniksi.⁸

Kolmas käsittelemäni mielikuvatyyppe on sivistyneiden naisten näkökulma japanilaisiin naisiin ja miehiin. Tässä mielikuvatyypissä hyvin keskeistä on oman vapauden korostaminen. Naiskirjoittajat ovat usein keskittyneet japanilaisiin sukupuolirooleihin, jotka edelleen poikkeavat monissa länsimaissa vallalla olevista rooleista. Naisilla oli merkittävä rooli etenkin sukupuolittuneiden käsitysten luomisessa ja vahvistamisessa. Keskeiseksi nousee orientalistinen jaottelu, jossa länsi nähdään miehisenä ja itä puolestaan feminiinisenä maailmana. Toisaalta aikalaisille oli tyypillistä tarkastella idän ja lännen suhdetta erityisesti lapsen ja aikuisen välisenä vuorovaikutuksena. Vaikka monien naisten kirjoituksista on helppoa tehdä havaintoja rasisista mielipiteistä, kirjoittajilla useimmiten oli kuitenkin hyvä tarkoitus. Läpinäkyvää rasismia ei naisten matkakirjoista ja muista teksteistä ole juurikaan löydettävissä, sillä suurin osa kirjoittajista tuntui pyrkivän työllään kansojen väliseen yhteisymmärrykseen. Todettakoon kuitenkin, että hyvistä aikomuksista huolimatta naisetkin olivat osallisia stereotyyppien uusintamisessa.⁹

Tulen vertaamaan lähteitäni aiheesta tehtyyn historialliseen tutkimukseen ja näin yritän päästä mielikuvien synnyn ja kehityksen syihin käsiksi. Millaiset erilaiset kulttuuriset seikat vaikuttavat mielikuvien kehityskaarissa? Entä miksi japanilaiset miehet ja naiset nähdään niin eri tavoin? Lähteiden

⁶ Ks. esim. Lajtha 1936, Vesterinen 2001 & Fält 1982.

⁷ Kortelainen 2004, 100–102.

⁸ Miller 1982, 144–164 & Aihara 2000, 6–7.

⁹ Yoshihara 2003, 6, 171–189 & 196; Callaway 1987, 92.

kannalta olennaisinta ei ole faktan ja fiktion erottelu vaan se, mitä lähteissä halutaan kertoa. En aio analysoida aineistoa tapahtumien todenperäisyyteen keskittyen – vaikka sekin tulee olemaan osa tutkielmaani – vaan etsin lähteistä ensisijaisesti mielikuvia ilmentäviä piirteitä. Tärkeintä on pohtia miksi jotkin tietyt asiat nostetaan esiin ja esiintyykö lähteissä esimerkiksi vahvaa moralisointia. Yksityiskohtainen analyysi ei tule muodostumaan itse tarkoitukseksi, vaan se pysyy välineellisessä asemassa suurempaa kokonaisuutta silmällä pitäen.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Perinteisesti tutkimuskirjallisuudessa on korostettu nimenomaan anglosaksista mielikuvatyyppejä, jossa seksuaalisuus ja erotiikka ovat vahvimmin esillä. Japanilaisia naisia on tutkittu paljon, mutta näkökulma ei koskaan ole ollut kovin kokonaisvaltainen.¹⁰ Länsimaisuuden käsitettä on kyllä pohdittu monissa teoksissa, mutta analyysi ei yllä täysin erilaisten mielikuvien tasolle asti.¹¹ On myös paljon kirjoituksia, joissa länsimaisuuden käsitettä ei pohdita juuri ollenkaan.¹² Tutkimuskirjallisuudesta ei ole missään vaiheessa ollut pulaa, vaan aiheesta on kirjoitettu tieteellistä tekstiä runsaasti. Monissa teoksissa aihepiirit ovat hyvin samankaltaisia tai ainakin ne sivuavat toisiaan. Kokonaiskuvan hahmottaminen on tästä syystä ollut oman tutkimusprosessini kannalta varsin vaivatonta, vaikka tutkimuskirjallisuudessa usein niputetaankin kaikki länsimaiset mielikuvat yhdeksi kokonaisuudeksi. Osassa tutkimuskirjallisuutta on kuitenkin eri maiden suhtautumista eroteltu jossakin laajuudessa. Tässä luvussa esittelen esimerkinomaisesti tutkielmani aiheeseen liittyvää aiemmin tehtyä tutkimusta.

1.2.1. Suomalainen tutkimuskirjallisuus

Seija Jalagin väitöskirja *Japanin kutsu – Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941*¹³ käsittelee suomalaisten naislähetystyöntekijöiden kokemuksia Japanissa, mutta siinä ei varsinaisesti puututa lähetystyöntekijöiden mielikuviin japanilaisista. Tutkimuksesta saa kuitenkin poimittua joitakin naisille kehittyneitä asenteita ja toimintatapoja. Annamari Konttisen ja Seija Jalagin yhdessä toimittama *Japanilainen nainen – Kuvissa ja kuvien takana*¹⁴ koostuu useiden eri kirjoittajien artikkeleista, jotka käsittelevät niin geishakuvan historiaa kuin nykynaisen roolia japanilaisessa yhteiskun-

¹⁰ Pekka Masonen, henkilökohtainen tiedonanto 25.9. & 11.10.2007.

¹¹ Ks. esim. Suvanto 2002, 29–31 & Said 1978/1987.

¹² Esim. Littlewood 1996 & Hockley 2004.

¹³ Jalagin 2007.

¹⁴ Jalagin & Konttinen 2004.

nassa. Poikkitieteellisen teoksen kahdessa ensimmäisessä artikkelissa Jalagin ja Konttinen esittelevät japanilaisia naisia koskevan naistutkimuksen historiaa sekä kertovat lyhyen oppimäärän verran naisten asemasta Japanin historiassa. Jalagin omassa ”Geishakuvan synty ja kuolemattomuus” artikkelissa keskeisintä on toiseus, joka ilmenee useilla eri tavoilla. Suurin osa ensimmäisistä Japanin kävijöistä ja siitä kirjoittaneista oli miehiä, joille nainen oli aina toisenlainen. Lisäksi länsimaiset matkajat näkivät japanilaiset kolonialistisin silmin toisenlaisina niin kulttuurisesti kuin rodullisestikin. Myös Anna Kortelaisen artikkeli ”Säädttömyyden vaihtokauppaa: geisha, shunga ja sensuuri”, liittyy erittäin läheisesti tutkielmani aihepiiriin. Siinä kuvaillaan niitä reaktioita, joita japanilaisten mutkaton suhtautuminen alastomuuteen aiheutti esimerkiksi amerikkalaisissa.

Olavi K. Fältin *Studia Historica Septentrionalia* sarjassa julkaistu *Eksotismista realismiin – perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*¹⁵ keskittyy erityisesti käsityksiin japanilaisista 1930-luvun aikana, mutta siinä kerrotaan myös lyhyesti suomalaisten aikaisemmasta suhtautumisesta Japaniin ja japanilaisiin aina 1850-luvulta alkaen. Lähteinään hän on käyttänyt niin virallisia asiakirjoja kuin lehdistöäkin. Perinteinen Japanin-kuva oli Fältin mukaan enimmäkseen varsin myönteinen ja siinä keskityttiin usein Japanin erityisyyteen kuten muuallakin. Maailmalla asenne oli kuitenkin enemmän keskustelevalta, kun taas Suomessa kuvaukset olivat Japanin esittelyä enimmäkseen positiivisessa valossa. 1900-luvun vaihteessa suomalaisten Japanin-kuva säilyi edelleen positiivisena, vaikka muualla maailmassa kuva muuttui negatiivisemmaksi etenkin anglosaksisen kulttuuripiirin alueella. Japani haastoi käsitykset maailman kansojen keskinäisistä voimasuhteista. Vielä 1930-luvun aikana Japanin-kuva oli suomessa huomattavasti myönteisempi kuin muualla läntisessä maailmassa. Japanin-kuva kuitenkin sirpaloitui vuosikymmenen lopulla, ja muuttui hieman realistisemmaksi. Fält toteaa kuitenkin, että suuren yleisön mielikuvat eivät muuttuneet samassa tahdissa hallinnon tai lehdistön kanssa, vaan ne pysyivät melko varmasti hyvin perinteisinä; tämä on nähtävissä esimerkiksi ajan oppikirjoista. Mielikuvat muuttuvat hitaasti.

Mari Suvannon väitöskirja *Images of Japan and the Japanese: the representations of the Japanese culture in the popular literature targeted at the western world in the 1980s-1990s*¹⁶ keskittyy tutkimaan populaarikirjallisuuden länsimaalaisille välittämää kuvaa Japanista ja japanilaisista. Hänen aineistonsa koostuu perinteisten matkaoppaiden ohella myös liikemiehille suunnatuista japanilaisen liike-elämän oppaista. Liikemiesteema tekee väitöskirjasta mielenkiintoisen oman tutkielmani kannalta. Suvannon tekstissä on kuvailtu erittäin laajasti mielikuvien kehityksen historiaa aivan länsi-

---

¹⁵ Fält 1982.

¹⁶ Suvanto 2002.

maalaisten ja japanilaisten ensimmäisistä kohtaamisista alkaen. Hän on kartoittanut mielikuvien kehityssuuntia ja tuonut esiin myös tapahtumaketjuja, jotka voidaan mielikuvien muutosten taustalla nähdä. Olen omaksunut lukuuni anglosaksisista mielikuvista Suvannolta jaottelun mielikuvien positiivisesta ja negatiivisesta vaiheesta, sillä hän on kuvannut muutoksen osuvasti.

Suvanto ei pyri kuvaamaan mielikuvien syntyä vaan hänen tarkoituksensa on herättää lukija pohtimaan kriittisesti oman Japanin-kuvansa perustaa ja rakennusaineita. Syvällisempään pohdintaan kannustaakseen Suvanto on lisäksi korostanut monien käsitteiden kuten maankuvan, mielikuvan, stereotypian, representaation, kulttuurin ja lännen ongelmallisuutta. Suvanto kyseenalaistaa tutkimuksessaan rohkeasti stereotyyppisten mielikuvien aitouden. Hän ei täysin allekirjoita väitettä, jonka mukaan mielikuvissa piilee totuuden siemen, sillä mielikuvat ovat kuvia todellisuudesta. Onhan totta, että mielikuvat usein elävät pitkään omaa elämäänsä totuudesta irtautuneena. Omaa tutkielmaani tehdessäni olen kiinnittänyt huomioita siihen, että Japanin-kuvaa käsittelevissä tutkimuksissa toistetaan aina samat historialliset mielikuvat. Eikö tämä ole jo omiaan vahvistamaan perinteisten mielikuvien vahvaa asemaa? Itse aionkin tutkia, miten nämä perinteiset kuvat ovat siirtyneet nykyaikaan. Samalla olen tietenkin pakotettu toistamaan samat historialliset mielikuvat jälleen kerran.

1.2.2. Ulkomainen tutkimuskirjallisuus

Jean-Pierre Lehmannin *The Image of Japan: From Feudal Isolation to World Power, 1850 – 1905*¹⁷ on hyvä perusteos, joka esittelee tärkeimmät historialliset tapahtumat 1800-luvun jälkipuoliskolla ja niiden vaikutukset mielikuvien kehitykseen. Lisäksi tutuksi tulevat myös tärkeimmät ja yleisimmät lähteet, joita mielikuvatutkimuksessa Japanin yhteydessä on jo vuosien ajan käytetty. Lehmannin lähteet ovat pääosin brittiläisiä ja ranskalaisia, lisäksi mukana on jonkin verran amerikkalaisia ja saksalaisia aineistoja. Näitä ei kuitenkaan ole käsitelty erikseen, vaan kuvaamaan samaa ilmiötä, kuten monissa muissakin vastaavissa teoksissa. Kirjassa keskitytään 1800-luvun länsimaiseen rodulliseen ylimielisyyteen ja samanaikaiseen Japanissa tapahtuvaan modernisaatioon. Lehmann tuo esiin sen, että Japaniin suhtauduttiin usealla eri tavalla, mutta jättää kertomatta tarkemmat yksityiskohdat. Hän painottaa kirjassaan erityisesti asenteita muuttuvaa Japania kohtaan valiten aiheita, joista ajan länsimaiset kirjoittajat olivat tietoisia. Mukana on kirjoituksia diplomaattien kertomuksista ja sanomalehdistä aina turistien matkapäiväkirjoihin. Kaikki kirjoittajat eivät edes itse koskaan käyneet Japanissa. Täten Lehmann kuvaa erityisesti yläluokkaisia asenteita.

---

¹⁷ Lehmann 1978.

Ian Littlewoodin *The Idea of Japan: western images, western myths*¹⁸ lähtee purkamaan länsimaalaisten luomia mielikuvia ja myyttejä Lehmannin tavoin. Littlewood käsittelee länttä yhtenäisenä kulttuurialueena, mutta hänen lähteistään suurin osa on kuitenkin anglosaksista perää. Tutkimukseen on mahtunut vain pieni osa muun läntisen maailman tuottamaa aineistoa, mutta silti oletuksena tuntuisi olevan, että tutkimustulokset koskevat koko länttä. Littlewood esittelee varsin laajasti japanilaisia miehiä ja naisia koskevien mielikuvien sisältöä ja tapahtuneita muutoksia. Hän osoittaa, että nykyisten mielikuviemme taustalla on vahvat perinteet, ja näistä historiallisista mielikuvista eroon pääseminen on lähes mahdotonta, mikäli henkilökohtaiset kontaktit mielikuvien kohteisiin eivät lisäänty. Akateemisen ja poliittisen maailman käsitykset japanilaisista eroavat suuren yleisön mielikuvista, eivätkä sellaisinaan myöskään välity yleiseen tietoisuuteen.

Toshio Yokoyaman *Japan in the Victorian mind: a study of stereotyped images of a nation 1850–80*¹⁹ keskittyy käsittelemään erityisesti brittien mielikuvia japanilaisista 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Eräs Yokoyaman tärkeimmistä tutkimuskysymyksistä on se, että mitä 1800-luvun loppupuolen brittiläisistä kirjoittajista voidaan päätellä heidän tekstiensä ja mielikuviansa perusteella. Miten heidän tietoisuutensa ulkopuolisesta maailmasta on muuttunut, ja mitä he ajattelivat itsestään kuuluessaan maailman voimakkaimpaan imperiumiin? Brittiläisen yhteiskunnan oma kehitys oli tietenkin vahvana taustatekijänä kirjoittajien minäkuvalle. Hyvin usein japanilaisen todellisuuden ja brittiläisen havainnoinnin välillä oli suuri kuilu, joka johtui pääosin brittien omista odotuksista. Väärien tulkintojen tekeminen erilaisesta kulttuurista on helpompaa, jos tarkkailijan mieli on latautunut valmiiksi vahvoilla ennakko-odotuksilla.

Mari Yoshihara on tutkinut teoksessaan *Embracing the East: white women and American orientalism*²⁰, miten valkoiset amerikkalaiset naiset osallistuivat amerikkalaisen orientalismin konstruktioon 1870 – 1940 -luvulla. Yoshihara analysoi sukupuolisuutta Japania ja Kiinaa koskevissa amerikkalaisissa keskusteluissa, joita käytiin monilla eri kulttuurin osa-alueilla. Amerikkalaisen orientalismin luonne muuttui samalla kun Amerikan suhde “itään” muuttui. Amerikkalainen orientalismin on Yoshiharan mukaan nähtävä erilaisena verrattuna eurooppalaiseen, sillä amerikkalaisten Japaniin ja Kiinaan muodostama imperiumi oli luonteeltaan epävirallinen. Japanin nopeasti etenevä modernisaatio asetti lopulta Japanin ja Yhdysvaltojen edut vastakkain. Samaan aikaan myös naisten asema

---

¹⁸ Littlewood 1996.

¹⁹ Yokoyama 1987/1993.

²⁰ Yoshihara 2003.

Yhdysvalloissa muuttui merkittävästi, kun naisilla oli yhä paremmat mahdollisuudet saada koulutusta ja edetä urallaan. Vähitellen naisten rooli orientalismin tuottajina kasvoi, kun aiemmin naisten olivat olleet lähinnä kuluttajan roolissa.

Gail Lee Bernsteinin toimittamassa teoksessa *Recreating Japanese Women: 1600–1945* pureudutaan erityisesti japanilaisen naisen historiaan. Kirja koostuu useiden eri kirjoittajien artikkeleista, joissa käsitellään japanilaisen naisen muuttuvaa roolia perheessä ja yhteiskunnassa yleisellä tasolla, ja mukana on myös joitakin mikrohistoriallisia esimerkkitapauksia. Kirjassa keskeisenä teemana on jännite kunakin aikana vallinneen naiseuden ihanteen ja todellisten naisten elämän välillä. Teoksessa käsitellään siis naisten roolien lisäksi myös naisten feminiinistä identiteettiä. Erityistä huomiota on saanut naissukupuolen konstruoiminen. Miten naiseutta on Japanissa eri aikoina määritelty, ja kuka sai vallan määrittellä? Entä mitkä asiat aiheuttivat muutoksia sukupuolten välisten erojen ymmärtämiseen? Japanilaiset naiset eivät ole monoliittinen muuttumaton ja yhtenäinen ryhmä, vaikka tällaiseen piilevään oletukseen usein törmääkin. Bernsteinin toimittama kirja on siis askel hieman lähemmäs japanilaisen naisen todellisuutta ja toimii hyvin orientalistisen kuvailun vertailukohtena.

1.3. Lähdeaineisto

Lähestyn tutkimuskysymystäni Arthur Goldenin *Geishan muistelmat* -teoksen kautta käyttäen alkukielistä versiota.²¹ Teos julkaistiin vuonna 1997, joten sitä ei voi pitää erityisen historiallisena, mutta Goldenin esittämät mielikuvat kuitenkin ovat historiallisia. Niin eurooppalaiset kuin amerikkalaisetkin alkoivat rakentaa eksotiikan ja romantiikan täyteisiä mielikuviaan etenkin 1800-luvun aikana viktoriaanisen Ison-Britannian ollessa aluksi mielikuvien kehityksen keskipiste; vähitellen painopiste kuitenkin siirtyi Yhdysvaltoihin.²² Goldenin teoksen käyttäminen lähteenä on perusteltua sen suuren suosion vuoksi. Lisäksi käytän lähdeaineistona kirjasta tehtyä elokuvaversiointia²³ ja internetissä saatavilla olevia *Geishan* muistelmista – niin kirjasta kuin elokuvastakin – tehtyjä arvosteluja. Niiden avulla pyrin tuomaan esiin mielikuvissa ilmeneviä kulttuurisia eroja. Lisäksi käytän lähteenä *Nouseva aurinko*²⁴ nimistä kaunokirjallista teosta ja siitä tehtyä elokuvaa²⁵ arvosteluineen. Nousevan auringon keskipisteessä ovat japanilaisista liikemiehistä kehittyneet mielikuvat, jotka tulevat toimimaan vertailukohtana geishoista esitettyihin mielikuviiin. Arvostelujen avulla on mah-

²¹ Golden 1997/1998.

²² Suvanto 2002, 38–43.

²³ Ohjaus: Marshall, Rob, 2005.

²⁴ Crichton 1992/1993.

²⁵ Ohjaus: Kaufman, Philip, 1993.

dollista nähdä, miten esimerkiksi suomalaiset ja ruotsalaiset ovat suhtautuneet anglosaksisen populaarikulttuurin tarjoamaan Japanin-kuvaan.

Geishan muistelmien lisäksi tärkeimpänä lähteenäni tulee toimimaan Mineko Iwasakin omaelämäkerta *Geisha, a life*.²⁶ Mineko Iwasaki toimi Kioton Gionissa geishana 1960- ja 1970-luvuilla. Arthur Golden haastatteli Iwasakia kirjoittaessaan Geishan muistelmia ja Iwasaki vaikuttaakin olevan Goldenin merkittävimpiä lähteitä. Iwasaki ei pitänyt Goldenin teoksesta, ja kaiken lisäksi Golden julkisti Iwasakin nimen kirjan yhteydessä vastoin tämän omaa tahtoa.²⁷ Iwasaki päätti siis lopulta julkaista oman kirjansa, joka ilmestyi vuonna 2002. Goldenin ja Iwasakin teosten väliset erot tulevat olemaan keskeinen osa tutkielmaani, sillä niiden vertaaminen vanhempiin lähteisiin ja tutkimuskirjallisuuteen tulee olemaan hedelmällistä tutkimuskysymystäni ajatellen.

Goldenin ja Iwasakin teosten välillä on toinenkin ero lajieron lisäksi. Niiden tapahtumat ovat eri vuosikymmeniltä, sillä Geishan muistelmat kertoo ajasta toisen maailmansodan molemmin puolin ja Iwasakin omaelämäkerta keskittyy hänen aikaansa geishana eli 1960- ja 1970-luvuille. Ero täytyy huomioida, sillä toisen maailmansodan jälkeen geishojen elämässä tapahtui suuria muutoksia. Aion tarkastella sitä, millaisen kuvan kumpikin teos antaa siitä historiallisesta ajanjaksosta, josta ne kertovat.

Erityishuomiota vaatii myös Iwasakin teos itsessään, koska se on omaelämäkerta. Teoksen kantaa asioista ei voida mutkattomasti pitää totuutena, sillä se on vain subjektiivinen näkemys, eikä kerro mitään geishoista kokonaisuutena. Pyrin selvittämään Iwasakin omia motiiveja kirjan kirjoittamiseen, sillä ei ole mitenkään tavallista, että fiktiiviselle romaanille kirjoitetaan tällainen vastine. Iwasakin kirjan myyntiluvut eivät vastaa Goldenin kirjan suurta suosiota. Hänen teoksensa on hyvin arkinen verrattuna Goldenin tuhkimotarinaan. Myös Iwasaki luo teoksellaan mielikuvia, mikä on varsin pätevä lähtökohta teoksen tulkinnalle. Aikomuksenani on lähestyä suurinta osaa lähteistäni kertomuksellisesta näkökulmasta, joten lähdekokoelmaani sopii erinomaisesti myös James Michenerin kirjoittama ja vuonna 1954 julkaistu romaani *Sayonara*²⁸, joka kertoo tarinan amerikkalaisen sotilaan ja japanilaisen naisen välisestä suhteesta. Samoin otan tarkasteluun myös kirjasta tehdyn Marlon Brandon tähdittämän samannimisen elokuvan²⁹ vuodelta 1957.

---

²⁶ Iwasaki 2002/2003.

²⁷ Allison 2001, 389–391.

²⁸ Michener 1954/1981.

²⁹ Ohjaus: Logan, Joshua, 1957.

Historiallisen syvyyden tavoittamiseksi tarkastelen lähteinä myös joitakin 1800- ja 1900-luvun aikana ilmestyneitä teoksia, vaikka aion nojautua tutkielmassani tältä osin varsin vahvasti tutkimuskirjallisuuteen. Japaniin liittyvän fiktiivisen kirjallisuuden suuren suosion ohella mielikuvien syntyyn vaikutti eniten länsimaista saapuneiden virkamiehien ja turistien kirjoittama matkakirjallisuus. Lisäksi mukana on myös muuta kirjallisuutta, joka perustuu esimerkiksi politiikan tutkimukseen tai antropologiseen tutkimukseen. Teoksia on valittu siten, että kirjallisuutta olisi mahdollisimman monesta eri maasta, mutta oman kielitaitoni rajoissa. Olen käyttänyt lähteenä myös joitakin käännettyjä teoksia monipuolisemman kokonaiskuvan saavuttamiseksi. Lisäksi olen valinnut mukaan useita naisten kirjoittamia tekstejä, jotka myös ovat useammasta eri maasta.

1.4. Teoriat ja käsitteet

Mielikuvien historiallinen tutkimus edellyttää sellaisen näkökulman valintaa, jossa tarkastelun keskipisteessä ovat mielikuvat kaukaisista kulttuureista, naapurikansoista ja poliittisesti merkittävistä henkilöistä. Ne ovat kaikki mielikuvien lajeja, jotka voivat liittyä useisiin eri historiallisiin tutkimuskohteisiin.³⁰ *Toiseus* on eräänlainen kattokäsite, joka tutkielmassani tulee toimimaan tärkeänä tulkinnallisena apuvälineenä. Varsinaisesta toiseudesta tulen kuitenkin kirjoittamaan vain vähän, sillä katson toiseudella olevan alakäsitteitä, jotka ovat tutkimukseni kannalta olennaisempia kuin itse toiseus. Orientalistisesti, kolonialistisesti ja sukupuolittuneesti värittyneet mielikuvat ovat Japanin yhteydessä varsin yleisiä. Siksi pyrin selvittämään erityisesti näiden käsitteiden sisältöä. Myös media liittyy toiseuteen, sillä juuri median kautta ajatus toiseudesta leviää niin vahvasti. Erityisesti historiallisten tapahtumien kannalta median roolia on syytä tarkkailla kriittisesti.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että *mielikuva* ei ole sama asia kuin ”yleinen mielipide”. Ihmisten mielipiteisiin on jälkikäteen lähes mahdotonta pureutua. Mielikuvat sen sijaan voidaan nähdä älyllisinä perintöinä, jotka kulkevat mukamme historian halki perustaltaan lähes muuttumattomina. Mielikuvien kesto on paljon pidempi kuin mielipiteiden. Osittain juuri tästä syystä mielikuvat ovat aina yksinkertaistus vallitsevasta todellisuudesta. Mielikuvat ovat kuitenkin tarpeeksi todellisia, jotta niitä voidaan tutkia.³¹

Toiseuteen liittyvät mielikuvat ovat usein stereotyyppisiä ja toisinaan myös varsin negatiivisia. Vieraiden kulttuurien yhteydessä mielikuvat tulevat parhaiten esille, kun kulttuuriset erot ovat tarpeeksi

³⁰ Alenius, Fält & Jalagin 2002, 3.

³¹ Ibid., 7–12.

suuret. Mielikuvat voivat tietenkin kehittyä suuntaan tai toiseen, mutta yleensä se vaatii suuria aatteellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia. Mielikuvien tiedostamattomat puolet muuttuvat kuitenkin vain harvoin, sillä niitä ei voi tarkastella itsereflektion merkeissä. Mielikuvia tutkittaessa kohteena on mielikuvat omaava henkilö tai niiden luoja, jotka usein ovat yksi ja sama henkilö.³²

Mielikuvan totuudellisuudella ei ole juurikaan merkitystä. Tärkeämpiä ovat seuraavat kysymykset: Millainen mielikuva on? Miten mielikuva on muodostettu? Miksi meillä on tämä mielikuva? Mitä tarkoitusta mielikuva palvelee? Millaisia muutoksia mielikuvassa on tapahtunut? Mitä kaikki edellä mainittu kertoo mielikuvan luojusta? Ongelmallista mielikuvien tutkimisessa on se, että lähteiden tulkittamisessa on oltava varovainen. Johtopäätöksiä tekeminen aineiston pohjalta ei ole yksinkertaista tai helppoa. Mielikuvien tutkimuksessa voidaan jäljittää myös lähteen luoja mielikuvien alkuperää. Alkuperän selvittäminen saattaa olla varsin hankalaa, sillä se koostuu niin monista eri osatekijöistä. Mielikuvien suhteen on huomioitava myös se, että kaikki mielikuvat eivät ole vaikutukseltaan samankaltaisia. Eliitin mielikuvat ja tavallisen kansan mielikuvat ovat vaikutuksiltaan erilaisia. Tyypillinen vääristymä historiallisen mielikuvatutkimuksen aineistossa on juuri se, että lähteitä ei ole jättänyt jälkeensä edustukseltaan suurin ryhmä vaan se ryhmä, jolla on eniten valtaa.³³

Orientalismia voidaan pitää eräänä toiseuden muotona. Orientalismissa toiseuden kohde vain on jos osittain määritelty itämaisten kansojen ryhmäksi. Edward W. Saidin teos *Orientalism* on orientalistisen tutkimuksen klassikko ja varmasti eniten siteerattuja teoksia aihepiirissään. Tutkimus perustuu hänen havainnoilleen länsimaisista asenteista islamilaisia maita kohtaan. Said erottaa toisistaan ”akateemisen orientalismin” ja yleisemmän orientalistisen ajattelun. Edellisellä hän tarkoittaa aasialaisiin kansoihin liittyvää tutkimuksellista aihepiirin valintaa ja jälkimmäisellä syvempää ontologista ja epistemologista jaottelua idän ja lännen välillä. Jos 1800-lukua pidetään orientalismin syntyajankohtana, niin orientalismia voidaan pitää eräänlaisena instituutiona, jonka kautta itää tarkasteltiin. Orientalismin kolmantena muotona Said pitääkin historiallisesti ja materiaalisesti määritettyä orientalismia. Orientalismi oli yksinkertaisesti sanottuna lännen tapa dominoida, määritellä ja johtaa itäisiä kansoja. Orientalistinen ajattelu kuului siis olennaisena osana valtataisteluun idän ja lännen välillä. Erityisesti ranskalaisten ja brittien tapa katsoa maailmaa oli Saidin mukaan mainitulla tavalla orientalistinen.³⁴

³² Alenius, Fält & Jalagin 2002, 7–12.

³³ Ibid.

³⁴ Said 1978, 1–9.

Saidin orientalismia on kritisoitu erityisesti siitä, että se on yksitotista ja monoliittista. Uusimpien näkemysten mukaan on olemassa monia erilaisia orientalismeja, jotka ovat sisäisesti monimuotoisia ja epävakaita. Orientalismi voi olla esimerkiksi rodullista, sukupuolista, sentimentaalista, parodista tai se voi ilmentää esimerkiksi romanttista halua. Feministisen tutkimuksen piiristä on myös tehty huomio siitä, että Saidin orientalismin subjekti on ensisijaisesti mies. Naiset näkivät maailmaa kuitenkin varsin erilaisesta perspektiivistä, sillä heillä oli pääsy joihinkin sellaisiin tiloihin, joihin miehillä ei pääsyä ollut. Sama päti tietysti myös toisinpäin. Toisaalta naiset myös vähitellen pääsivät näkemään maailmaa samankaltaisista rooleista kuin miehet. Orientalismia tulisikin lähestyä moniäänisenä ja heterogeenisenä.³⁵

Orientalistisen katsomustavan kaksi olennaisinta piirrettä ovat seuraavat. Ensinnäkin joidenkin alueiden tai kansojen ajatellaan olevan ajattomia tai sidottuja menneisyyteensä. Tällöin kulttuurien alkuperäisyyttä usein korostetaan niin hyvässä kuin pahassakin. Toiseksi, valta, joka toisten tutkimisella näihin tutkittaviin yleensä on, pyritään usein kieltämään. Postkolonialistisessa maailmassa orientalismin perintö aiheuttaa erilaisia ongelmia ja niiden välttämiseksi tutkimuksissa tulisi aina huomioida orientalismin kolonialistiset kehykset ja se, että kolonialismin aikakausi ei ole mitenkään irrallinen nykymaailmasta.³⁶

J. M. Blaut tuo esiin *kolonialistiseen maailmankuvaan* olennaisesti liittyvän eurosentrisen diffusio-nismin käsitteen. Kyse on teoriasta, jonka mukaan kulttuuriset piirteet leviävät alueelta toiselle Euroopan ollessa niiden syntypaikka. Eurooppalaiset ovat tämän mallin mukaan toimijoita ja kehittäjiä, kun taas kaikki ei-eurooppalaiset ovat vain vastaanottajia ja matkijoita. Eurooppa on sivistyksen kehto ja kaikki muu on kulttuurista periferiaa. Tällainen asetelma on aiheuttanut sen, että kaikki ei-eurooppalaiset on nähty alempiarvoisina kansoina. Koska eurooppalaiset olivat kehittyneempiä kuin muut, heillä oli oikeus hallita muita. Euroopan menestyksen salaisuutena nähtiin nimenomaan Euroopan sisäiset asiat, eikä minkäänlaisia ulkopuolisia syitä pidetty niin tärkeinä.³⁷

Sukupuolen tutkimuksen yhteydessä tulee esiin se, että mielikuvat ovat erilaisia tarkastelijan sukupuolesta riippuen. Samoin myös tarkastelun kohteen sukupuolella on oma vaikutuksensa mielikuvi-en luonteeseen. Etenkin orientalistisen teorian yhteydessä käy ilmi, että itämaiset miehet on aina nähty paljon huonommassa valossa kuin naiset. Eron taustalla on länsimainen moraalikäsitys ja

³⁵ Kaartinen 2001, 394–395; Yoshihara 2003, 192–193.

³⁶ Breckenridge & van der Veer 1994, 16–18.

³⁷ Blaut 1993, 1–2.

ajatus modernista yhteiskunnasta. Etenkin japanilaiset miehet joutuivat huonoon valoon, koska he pyrkivät olemaan jotakin mitä he eivät olleet, eivätkä tyytyneet paikkaansa. He olivat uhka länsimaiselle miehelle. Itämaisten yhteiskuntien miehet on siis nähty sydämettöminä sortajina ja naiset kiltteinä ja avuttomina. Toisaalta tyypillinen oli ajatus myös jalosta villistä tai uljaasta barbaarista, mutta tämä päti vain silloin kun ryhmä ei muodostanut välitöntä uhkaa. Länsimaiset miehet ihailivat erityisesti itämaisen naisen alistuvuutta, kun taas länsimaiset naiset ihmettelivät sitä ja ihmettelevät osittain edelleen. Itämaisen naisen asema on ollut länsimaiselle naiselle läheinen asia jo ainakin 1900-luvun alusta saakka.³⁸

Historiantutkijan kannalta keskeinen kysymys on se, kuinka sukupuolierottelut ovat historiallisesti muovautuneet, sekä miten sukupuolten eroja on nähty, tehty ja korostettu eri aikoina. Sukupuoli käsitetään nykyään historiallisesti muuttuvaksi järjestelmäksi, jonka keskiöön sijoittuu naisten ja miesten välinen vuorovaikutus. Sukupuolisuus ja tavat käsittää sukupuolisuutta ovat jatkuvassa muutoksessa. Ihmisten välisissä sosiaalisissa suhteissa tuotetaan jatkuvasti sukupuolieroja, mikä on keskeinen tekijä myös valtasuhteissa. Valta ja sosiaaliset suhteet liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Sukupuolijärjestelmä on ihmisten luoma kulttuurinen järjestelmä, ja se koskee yhtäläillä sekä naisia, että miehiä.³⁹

Naiskuvan käsite tuli feministisen kritiikin käyttöön 1970-luvun alkupuolella, jolloin sitä käytettiin elokuvan, kirjallisuuden ja kuvataiteen tutkimuksessa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti siihen, miten edellisissä kulttuurin tuotteissa esitettävä naiskuva erosi todellisista naisista. Varsinkin Hollywood-elokuvat saivat osakseen kritiikkiä luonnottomista naishahmoistaan. Elokuva-analyyseissa rekonstruointiin kuva siitä naisten todellisuudesta johon elokuva kiinnittyi. Lisäksi analysointiin elokuvan rakentamaa naiskuvaa. Näiden kahden vertaaminen toisiinsa toi esiin sen, oliko elokuvan esittämä naiskuva samanlainen vai erilainen kuin naisten todellisuus. Naiskuvan käsite sai kuitenkin paljon kritiikkiä siitä, että siihen liittyvät tutkimukset olivat usein erittäin arvolatautuneita. Lisäksi elokuvatutkimuksen piiristä nostettiin esiin ajatus siitä, että elokuva ei ole vain muiden käytänteiden heijastusta, vaan järjestelmä joka aktiivisesti tuottaa merkityksiä. Representaatiota ei myöskään pidä nähdä tiukasti jonkin ulkoisen ilmiön oireena. Representaatio on yksi monista käytänteistä, jotka uusintavat, tuottavat, muokkaavat ja kiistävät sukupuolikategorioita. Sillä miten naisia ja naiseutta

---

³⁸ Suvanto 2002, 39–40 & Littlewood 1996, 159–171. Ks. myös esim. Jalagin & Konttinen 2004 & Smith 1998.

³⁹ Ollila 2001, 76–78.

representoidaan, on merkitystä sekä kulttuuriselle naiskäsitteelle, että naisten omakuvulle.⁴⁰ Samat kysymyksenasettelut voidaan ulottaa myös mieskuvan tutkimiseen.

Kuva voidaan nähdä myös rakennettuna diskurssina. Kun kuva nähdään konstruktiona, huomio kiinnittyy automaattisesti siihen, miten se rakennetaan. Miten ja mistä elementeistä nais- tai mieskuva tuotetaan? Yhteiskunnallinen, poliittinen ja kulttuurinen konteksti eivät heijasta kuvia, vaan ovat ne ehdot joiden puitteissa kuvia konstruoidaan. Kuva voidaan siis ymmärtää suunnilleen samaksi kuin tyyppi tai stereotyyppi. Diskurssit, ideologiat ja mentaliteetit materialisoituvat kulttuurituotteissa; meillä on pääsy niihin vain representaatioiden kautta. Kulttuurituotteiden mielikuvien analysoiminen on tärkeää, sillä silloin tutkitaan niitä diskursiivisia muodostumia, joiden vaikutuspiirissä todelliset naiset ja miehet jäsentävät kokemuksiaan ja identiteettiään.⁴¹

Sukupuolen tutkimuksen näkökulmaa voidaan tuoda myös vastaanoton tutkimukseen. Yleisöt ovat erilaisia, ja omien merkitysten luontiin vaikuttaa moni muukin asia kuin elokuvan teksti. Kaikki näyttää erilaiselta riippuen henkilön sukupuolesta, iästä, sosiaalisesta asemasta, uskonnosta, seksuaalisesta suuntautumisesta ja etnisestä taustasta. Eri toimijoiden näkökulmat tulisi huomioida, jotta historian suuren kertomuksen ja mielikuvien kyseenalaistaminen ja purkaminen on mahdollista. Johdonmukaisesti etenevä historiankulku vaihtuu näin katkoksiksi, ristiriidoiksi ja lukemattomiksi tulkintamahdollisuuksiksi.⁴² Esimerkiksi Michel Foucault nostaa epäjatkuvuuden ajatuksen keskeiselle sijalle historiatieteessä. Epäjatkuvuudesta tulee historioitsijan tarkoituksellista toimintaa; se ei enää ole vain jotakin, minkä hän saa vasten tahtoaan aineistosta. Epäjatkuvuus tulee olemaan tulosta historioitsijan kuvauksesta, eikä se ole enää jotakin, mikä olisi analyysillä poistettava.⁴³

Median rooli mielikuvien levittäjänä on varsinkin nykyään suuri. Historiantutkimuksen suhteen populaarikulttuuri on usein varsin ongelmallista, vaikka ensisilmäyksellä näyttäisikin siltä, että on hienoa, että suuret massat kiinnostuvat historiasta. Median esiintuoma historia on usein mielikuvien värittämää ja asioiden totuudellinen puoli jää sivurooliin. Hollywood ei ehkä ole varastanut historiaa, mutta ainakin se on yksinkertaistanut sitä. Fiktio ja todellisen maailman ero on kasvanut jatkuvasti.⁴⁴ Mikä sitten oikeastaan on fiktion tarkoitus tai tehtävä? Ehkäpä elokuvien ja romaanien ei tarvitse olla totuudenmukaisia, sillä nehan ovat viihdettä, mutta lienee kuitenkin kiistatonta, että

⁴⁰ Koivunen 1994, 71–73.

⁴¹ Ibid., 74–75.

⁴² Kangasniemi 1994, 135; Ollila 2001, 83; ks. myös Laine 1994, 59 elokuvista.

⁴³ Foucault 1969/2005, 11–30.

⁴⁴ Cannadine 2004, 1–6 & 160–166.

historiallisia aiheita käsittelevän populaarikirjallisuuden ja menestyselokuvien epätotuudenmukaisuus vaikuttaa suurten massojen mielikuviin.

1.5. Metodit

1.5.1. Laadullinen tutkimus

Aion tutkimuksessani noudattaa laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä peruseriaatteita. Jari Eskolan ja Juha Suorannan mukaan laadulliselle aineistolle tyypillistä on se, että aineisto on usein tuotettu kokonaan ilman tutkijan vaikutusta. Näin on myös oman aineistoni kohdalla. Aineisto on silti tuotettu jonkinlaista vastaanottoa varten, kuten esimerkiksi kirjallisuus ja elokuvat. Laadulliselle analyysille tyypillistä on myös aineiston suppeus, mikä juontaa juurensa siitä, että aineistoa pyritään tutkimaan mahdollisimman perusteellisesti. Harkinnanvarainen otanta edellyttää vahvoja teoreettisia perustuksia, sekä huolellista kontekstin tarkastelua ja kokonaiskuvan rakentamista.⁴⁵ Aineiston rajaaminen osoittautuu välttämättömäksi, sillä kvalitatiivinen aineisto ei tyypillisesti koskaan lopu kesken. Laadullista tutkimusta voidaan kutsua hypoteesittomaksi tutkimukseksi siinä mielessä, että tutkijalla ei ole lukkoon lyötyjä ennako-oletuksia kohteesta tai tutkimuksen tuloksista. Tietenkin jonkinlaisia oletuksia ja odotuksia tutkimuksen suhteen on oltava olemassa, jotta tutkimusta ylipääntään on mahdollista jäsentää, mutta nämä odotukset eivät kuitenkaan rajaa tutkimuksellisia toimenpiteitä. Alasuutarin mukaan tutkimusmetodin on oltava sellainen, että aineistolla on mahdollisuus yllättää tutkija. Tämä takaa sen, että lopputuote ei ole vain jotakin, jolla tutkija todistelee ennako-
luulojaan.⁴⁶

Kvalitatiivisen aineiston yhteydessä on erityisen tärkeää määritellä sen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen paikka, sekä sen tuotantoehdot. Yksittäisten ihmisten tuottamat aineistot on suhteutettava heidän yhteiskunnalliseen asemaansa. Yhteiskunnallinen todellisuus on aina huomioitava kulttuurituotteiden yhteydessä, vaikka tällainen kuvaus ei analyysin varsinainen tarkoitus olisikaan. Kulttuurituotteen levityksellä on merkitystä, kun mietitään sen vaikutusta arkielämään.⁴⁷

Laadullista aineistoa voi lähestyä esimerkiksi *teemoittelun* avulla. Itse olen teemoitellut aineistoani siten, että olen esittänyt aineistolle konkreettisia kysymyksiä: miten tässä lähteessä esitetään japani-

⁴⁵ Eskola & Suoranta 1996, 11 & 13.

⁴⁶ Ibid., 13–14; Alasuutari 1999, 82.

⁴⁷ Mäkelä 1990, 48–49.

laisen naisen käytökseen liittyviä puolia tai millainen mielikuva japanilaisen miehen ulkonäöstä syntyy lähteen perusteella. Aineistostani voidaan tällä tavoin nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. *Tyypittely* puolestaan tarkoittaa aineiston lähestymistä samankaltaisuuksien etsimisellä. Näistä toisiaan muistuttavista tapauksista muodostetaan sitten tyyppejä, jotka mallintavat aineistoa kokonaisuutena. Itse olen ryhmitellyt lähteissä esiintyvät mielikuvat kolmeksi eri mielikuva-tyypiksi, joiden kautta lähestyn mielikuvien mahdollisia eroja. Tyypittely aineiston käsittelytapana on erityisesti lukijaystävällinen, sillä kokonaiskuvan hahmottaminen tällaisesta esityksestä on vai- vatonta. Tyypittely on siis tavallaan teemoittelun viemistä askeleen pidemmälle, jolloin tutkija tekee aineistostaan jo tulkintaa. Tyypittely ei ole tarkoitettu pelkästään perinteiseen yleistämiseen, vaan siinä voidaan päähuomio siirtää myös poikkeustapauksiin.⁴⁸ Omasta aineistostani näitä poikkeuksia on myös löydettävissä. Alasuutarin mukaan aineiston pelkistäminen on hyvä keino tehdä raakaha- vainnoista paljon hallittavampia. Aineistoa voidaan ajatella näytteinä jotka koskevat samaa ilmiötä. Usein aineistosta pyritään löytämään jokin makrorakenne, joka olisi yhteinen mahdollisimman suu- relle aineistomäärälle. Kyse ei kuitenkaan ole suorasta yleistämisestä tai keskiarvoista, vaan perus- ulottuvuuksien ja maailmankuvallisten reunaehtojen löytämisestä.⁴⁹

Vertailun avulla voidaan havaita tärkeitä katkoksia tai murroskohtia aineistosta. Ajallisesti pitkittäi- sellä vertailulla selvitetään jonkin tietyn lähteen paikka jossakin traditiossa. Yksilöllisyyttä voidaan puolestaan selvittää vertaamalla lähdeä saman lajityypin muihin saman aikakauden lähteisiin. Täl- lä tavoin selviää se, mikä on lajityypille ominaista ja mikä kuuluu omintakeisesti yhdelle tietylle lähteelle. Tämänkaltainen vertailu auttaa tutkijaa myös näkemään helpommin sellaisia kirjoittajan motiiveja, jotka eivät ole suoraan nähtävissä tekstistä.⁵⁰ Erilaiset vertailut ovat tutkielmassani kes- keisiä, sillä ajallisen ulottuvuuden lisäksi huomioin myös kunkin lähde-tyypin sisäiset sekä eri lähde- tyyppien väliset erot ja yhtäläisyydet.

1.5.2. Kertomukset ja narraatiot

Tarkastelen lähteitani myös niiden kertomuksellisen rakenteen kautta. Kertomus voidaan määrittää esimerkiksi seuraavasti: kertomus on formaalisen kertomusskeeman mukaisesti jäsentynyt kuvaus tapahtumista. Kyse on inhimillisen toiminnan kuvaamisesta. Kertomuksista voidaan löytää muuta- ma käytännöllinen kategoria: tapahtumien puitteet ja tausta, tapahtumat ja niiden tulos, sekä kerto-

⁴⁸ Eskola & Suoranta 1996, 135–136 & 141–142.

⁴⁹ Alasuutari 1999, 40–42.

⁵⁰ Mikkeli 2001, 236.

jan oma arviointi tapahtumista. Tekstit eivät ole vain kirjoitettuja, vaan teksteinä voidaan käsittää kaikki puhutut, laulettu, kirjoitetut, piirretyt, filmatut ja tanssittu kertomukset. Eräs tärkeimpiä analyysin vaiheita on erottaa kertovasta diskurssista narraatio eli kertojan toiminta. Tapahtumien kuvaaja valitsee tietyn esitysstrategian ja käyttää tiettyjä teknisiä ratkaisuja. Hän voi ohjailta kerronnan vastaanottajia tietoisesti tai tiedostamatta ja välittää omaa tulkintaansa hienovaraisesti tai hyvinkin suoraan. Arviointi ja arvottaminen kuuluvat juuri narraation alueelle, ja erilaisten moraalisten argumenttien löytäminen lähteistäni palvelee tutkimuskysymyksen selvittämisessä hyvin. Narraation lisäksi kertomusten tutkimisessa hyvä väline on juonirakenneanalyysi. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että tutkittavista kertomuksista etsitään tarpeeksi abstraktilla tasolla olevia yhtenäisiä tai eroavia juonenkäänteitä. Näin voidaan määrittää tyypillinen juonirakenne, joka sopii kuvaamaan kaikkia kertomuksia.⁵¹ Erityisesti elokuva-lähteissäni tietynlainen juonirakenne on selvästi havaittavissa.

Kertomusmaailman kuvaamisen elementit ovat myös tärkeitä. Erilaisten tapahtumarakenteiden ja toimintaroolien kuvaus helpottaa kertomusten sisältämien merkitysjärjestelmien analyysia. Esimerkiksi kertomusten henkilöt ovat paitsi tapahtumien kulkuun vaikuttavia toimijoita myös erilaisten ominaisuuksien kantajia.⁵² Tämän lisäksi kertojalla oli erilaisia keinoja, joiden avulla hän voi ohjailta narraation sanoja suoraan tai hyvinkin hienovaraisesti. Kertoja voi kommentoida jotakin suoraan, tai kommentti voidaan esittää jonkin kertomusmaailman hahmon suulla. Kertoja voi esittää tietyt asiat yksityiskohtaisemmin kuin toiset, jolloin kertomuksen rakenteellinen painotus muuttuu. Toistaminen on myös tehokas vaikutuskeino. Kertoja voi kehystää tiettyjä henkilöitä tai tapahtumia arvottavilla ominaisuuksilla. Yksittäiset kielikuvat ja sanavalinnat, tai koko kerrontaa sävyttävän tyylin valinta ovat myös yleisiä keinoja. Suullisessa viestinnässä mukaan tulevat tietenkin myös paralingvistiset keinot⁵³ sekä ilmeet ja eleet.⁵⁴

Myös kulttuurikonteksteilla on merkitystä. Miten erilaisten kulttuurituotteiden merkitykset säilyvät tai muuttuvat siirtyessään tuottajakulttuurista johonkin toiseen kulttuuriin? Kulttuurikontekstin selvittäminen on oikeastaan osa lähdekritiikkiä, sillä kaikki kertomukset ovat jonkun kommunikointia jollekulle jossakin historiallisessa tilanteessa. Myös muiden vastaavien tekstien kenttä kuuluu kertomuksen kulttuurikontekstiin. Kertovia tekstejä analysoimalla on pyritty selvittämään myös sellaisia ilmiöitä, joita tekstistä ei välittömästi voi havaita. Yleensä kertomukset nähdään tuottajiensa

⁵¹ Apo 1990, 62–63; Alasuutari 1999, 130–131; ks. myös Kujala 2007, 25–33.

⁵² Apo 1990, 69.

⁵³ Esimerkiksi puhetempo, äänenkorkeus, tauotus ja naurahdukset. Apo 1990, 73.

⁵⁴ Apo 1990, 73.

ajattelun ja maailmakuvan ilmentäjinä. Millaisia käsityksiä, mielikuvia ja mentaalisia malleja teksteistä voidaan havaita?⁵⁵

Katarina Eskola tarkastelee kirjallisuutta erityisesti kommunikaationa ja on kiinnostunut sen *reseptiosta* eli vastaanotosta. Etenkin kaunokirjallisuudessa on hänen mukaansa olennaista keskittyä esteettisen, moraalisen ja teknis-rationaalisen aineksen keskinäiseen jäsentymiseen niin teoksen rakenteessa kuin lukijoiden odotushorisontissakin. Reseptiossa on kyse tekstin ja lukijan vuorovaikutuksesta, jossa syntyy tekstin merkitys tietyin ehdoin ja edellytyksin.⁵⁶ Tärkeässä asemassa on myös tutkijan oma analyysi tulkintojen kohteena olevasta kertomuksesta. Tällä tavoin voidaan tarkemmin pohtia sitä, missä määrin teksti ohjaa tulkintoja, ja miten monet erilaiset tulkinnat ovat mahdollisia.⁵⁷

Perinteisesti kulttuurituotteen tulkinta ja sen vastaanoton tutkimus on asetettu vastakkain. Erilaisten tulkintojen vaihtelu tulee paljon mielenkiintoisemmaksi, kun yritetään pohtia miten nämä muuttuvat tulkinnat perustuvat muuttumattomaan teokseen. Mielenkiintoinen huomio on myös se, että nykyään ihmiset usein tapaavat näiden kulttuurituotteiden äärellä, ja heidän sosiaalinen vuorovaikutuksensa perustuu eriäville tulkinnoille. Tämä tuntuisi olevan osa kulttuurista elämää itsessään. Kulttuuria ei ehkä kannatakaan tarkastella kollektiivitajuntana, jossa merkitysrakenteet ovat kaikille yhteisiä, vaan monimutkaisena tulkintasääntöjen avaruutena.⁵⁸

1.6. Tutkielman rakenne

Toisessa pääluvussa tuon esille todellisen elämän ilmiöitä, jotka tutkimieni mielikuvien taustalla ovat. Selvitän miten japanilaisen naisen ja miehen asema ja elämä on menneinä aikoina muuttunut, ja kerron myös geishalaitoksen historiasta ja siihen liittyvästä kulttuurista. Kolmannessa pääluvussa kerron laajasti eri mielikuvatyyppeiden kehityksestä ja tuon esiin myös monia aikalaislähteitä.

Neljännessä luvussa käsittelen varsinaisen pääaineistoni, jonka avulla on nähtävissä perinteisten mielikuvien esiintyvyys nykyajassa. Lopulta viimeisessä luvussa teen yhteenvedon mielikuvien kehityksestä ja pohdin tapahtuneiden muutosten ja tiettyjen mielikuvien säilymisen syytä ja merkitystä.

---

⁵⁵ Apo 1990, 62–77.

⁵⁶ Eskola 1990, 162–165.

⁵⁷ Montonen 1990, 195 & 198–199.

⁵⁸ Ehrnrooth 1990, 221.

2. JAPANIN NAISET JA MIEHET: KONTEKSTI LÄNSIMAIDEN KOHTAAMISELLE

Tässä luvussa tuon esiin pääpiirteittäin japanilaisten naisten ja miesten aseman muutoksia historiasa. Tärkeimmät kehitysvaiheet liittyvät samurailuokan valtaannousuun ja alasajoon, sekä toisen maailmansodan jälkeisiin muutoksiin, jotka tapahtuivat Yhdysvaltojen miehityksen alaisena. Myös viimeaikojen taloudelliset vaikeudet ovat omalta osaltaan vaikuttamassa sukupuoliroolien kehitykseen.

Naiseuteen liittyen kerron myös geishalaitoksen juurista. Japanilaisten viihdealan ammattilaisten historia on kovin monimutkainen, eikä kaikkien eri ryhmittymien kehitystä ole tässä yhteydessä tarpeellista selvittää. Olen pyrkinyt nostamaan esiin geishan ammattialan kehitykseen liittyvät tekijät, lisäksi tavoitteenani on ollut tuoda esiin viihdyttäjäkentän monimuotoisuus. Geishat ovat monella tapaa hyvin erilaisia verrattuna perhe-elämää eläviin naisiin. Geishoilla on oma paikkansa Japanin historiassa ja oma asemansa japanilaisessa yhteiskunnassa. Geishat ovatkin joutuneet länsimaisen huomion kohteeksi juuri erityisyytensä vuoksi. Kerron tässä luvussa myös geishojen elämästä ja niistä muutoksista, joita he ovat vuosikymmenten aikana joutuneet kohtaamaan.

2.1. Sukupuoliroolien ja yhteiskunnan kehitys

Japanilaisen shintolaisuuden pääjumaluus on Amaterasu Ōmikami, joka on auringon jumalatar. Japanin keisaria puolestaan pidetään hänen jälkeläisenään suoraan alenevassa polvessa. Japanilaisen yhteiskunnan tärkeimmän instituution alkujuuret ovat siis feminiiniset. Ajatellaankin varsin yleisesti, että japanilaisen yhteiskunnan kehityksen alkuvuosina naisten asema on ollut varsin merkittävä. Tällaiset päätelmät ovat aina varsin tulkinnallisia, mutta Amaterasun keskeisyyden katsotaan symbolisoivan naisten roolia varhaisen historian rauhanomaisen yhteiskuntajärjestyksen ja viljelykulttuurin synnyssä. Auringon jumalataria palvonut suku vakiinnutti valtansa 300-luvun aikana, jonka jälkeen suvun vaikutusvalta lisääntyi tasaisesti. Kivikautiset naista kuvaavat kivi- ja savihahmot antavat omalta osaltaan viitteitä, vaikka mitään varmaa ei niiden perusteella voida sanoa. Yayoi-kauden (300 eaa.–300 jaa.) aikaiset kiinalaiset lähteet kertovat kuningatar Himikosta, joka hallitsi 200-luvulla erästä japanin pienistä kuningaskunnista. Japani oli kuitenkin tuolloin täynnä pieniä

valtioita, eikä esimerkki Himikosta todista oikeastaan muuta kuin sen, että nainen ja valta olivat tuohon aikaan mahdollinen yhdistelmä.⁵⁹

Japanin historiasta tunnetaan ”keisarinnojen aikakausi”, joka oli vuosina 592–770. Tuolloin Japanissa oli hallitsijoina useita naisia. Keisarinnojen aikakauden jälkeen Japanin historiasta tunnetaan vain kaksi keisarinnaa: Myōsho, joka hallitsi vuodet 1630–1643 ja Go-Sakuramachi, joka oli vallassa vuosina 1736–1746. 700-luvun lopulla keisarihovi sijoittui Heiankyōhon, joka nykyisin tunnetaan nimellä Kioto. Heian-kaudelta on huomattavasti enemmän tietoa naisten asemasta, vaikka tämä tieto on varsin hovikeskeistä. Naisten arvo oli suuri, sillä he olivat keskeisessä asemassa avioliittopolitiikassa. Koska keisarius oli tiukasti perinnöllistä, onnistuneesti ja hyvin naitetut tyttäret olivat tärkeä keino sosiaaliseen nousuun. Avioliiton tärkein tehtävä oli jälkeläisten tuottaminen, ja tyttäret olivat tärkeän asemansa vuoksi haluttuja. Seksuaalisuus oli hyvin vapaata molemmille sukupuolille. Ei ollut ihme, että hovissa tylsistyvillä naisilla oli useita rakastajia. Naisten harrastuksiin kuului tuolloin myös kulttuuri: kaunokirjallisuus, runous ja musiikki. Heian-hovin naisten asema on ollut Japanin historian aikana varsin ainutlaatuinen, sillä heillä oli täysi perimysoikeus ja he olivat suojattuja väkivallalta.⁶⁰

Vallan luisuttua keisarilta läänitysten muodossa sotilasluokalle eli samuraille, naisen asema alkoi merkittävästi muuttua Japanissa. 1100- ja 1200-luvuilta tunnetaan vielä joitakin naisvaikuttajia, mutta yhteiskunnallisten olojen levottomuus ja lisääntyvät sotilaalliset yhteenotot heikensivät naisten asemaa huomattavasti. Heian-kauden (794–1192) lopulta Kamakura-kauden (1192–1333) loppuun saakka kotitalous Japanissa toimi hieman eri tavalla kuin nykyajan modernit perheet. Tällöin ei vielä tehty selkeää erottelua kodin sisäisen ja ulkopuolisen piirin välillä, joka myöhemmin tuli olemaan tärkeä erottava tekijä miesten ja naisten töiden välillä. Aikakauden perhejärjestelmän mukaan naiset voitiin jakaa kolmeen eri ryhmään: naiset jotka kuuluivat tiukasti järjestelmän piiriin, papittaret ja nunnat, sekä prostituoidut.⁶¹

Tilanne alkoi kuitenkin vähitellen muuttua, sillä samuraiperheiden naisia suojeltiin, mutta heidät eristettiin kodin piiriin yhä useammin. Naiset asuivat miestensä perheen kanssa ja heidän tuli olla kuuliaisia ja ahkeria arvostusta saadakseen. Lasten kasvatusta ja soturiluokan arvomaailman perustan vaaliminen oli naisten vastuulla. Naiset vastasivat taloudesta ja heillä oli kodin sisällä valtaa itseään

⁵⁹ Jalagin & Konttinen 2004, 28–29.

⁶⁰ Ibid., 30–32.

⁶¹ Ibid., 29 & 32–33; Haruko 1999, 81–82.

vähäisempiä perheenjäseniä kohtaan. Naisten tärkeimmät tehtävät olivat mieskeskeisiä: heidän tuli synnyttää miespuolisia perillisiä ja huolehtia talouden miehistä. Voisikin sanoa, että naisten yksilöllisyys kehittyi miehiä varten kaikissa japanilaisten naisten ryhmissä. Naisten asema perimyksessä heikkeni, ja 1300-luvulla vanhimman pojan perintöoikeus koko omaisuuteen turvattiin lailla. Taustalla oli halu pitää suvun maat yhtenäisenä alueena.⁶²

Myös buddhalaisuuden ja kungfutselaisuuden yleistymisen Japanissa vaikuttivat naisen asemaan heikentävästi. Buddhalaisuuden vaikutus ilmeni siinä, että nainen katsottiin alemmaksi elämänmuodoksi kuin mies. Naisen oli siis ensin synnyttävä mieheksi, jotta voisi saavuttaa valaistuksen. Kungfutselaisuuteen puolestaan sisältyi erittäin tarkka hierarkia, jossa naiset olivat aina miehiä alempana. Shintolaisuuden auringon jumalatar ei enää vaikuttanut yhteiskunnan rakenteeseen, koska shintolaisuus uskontona jäi samuraiden hallitsemassa yhteiskunnassa osittain unohduksiin. Valta oli luisunut pois myös keisarin käsistä. Vuosina 1603–1867 vallassa olleen Tokugawan samuraisuvun aikana uudenlaiset sukupuolten välisiin valtasuhteisiin liittyvät ihanteet vakiintuivat koko yhteiskuntaan.⁶³ Sotilasluokan byrokraattisen hallinnon myötä yksittäisen talouden merkitys muuttui vähäisemmäksi. Samalla myös naisten rooli taloustehtävissä muuttui tuotantokeskeisestä kulutuskeskeiseksi. Ideaalinen asetelma oli sellainen, missä nainen pysyi kotona askareidensa parissa tietämättä mitään kodin ulkopuolisista asioista. Naisia ei pidetty yhtä älykkäinä ja kykenevinä kuin miehiä. Tästä syystä naisten itsenäinen päätöksenteko väheni merkittävästi. Poikkeuksen muodostivat viihdytysalan naiset, jotka elivät perinteisen perheinstituution ulkopuolella. Heidän elämänsä oli joiltakin osa-alueiltaan vapaampaa kuin perheellisten naisten.⁶⁴

Tokugawan suvun hallinnan alaisena varsinkin yläluokkaisten miesten elämä oli erittäin säänneltyä. Japanin eri alueita hallitsevien daimyöiden liittoutuminen keskenään estettiin tehokkaasti ja heidän avioliitoilleen piti saada shogunin hyväksyntä. Daimyöt olivat jatkuvan tarkkailun alaisena, sillä heidän tuli olla uskollisia shogunille. Heidän hallinnoimillaan alueilla oli varsin itsenäinen asema, eikä daimyöitä esimerkiksi verotettu. Tosin heidän odotettiin osallistuvan lahjoituksin shogunin rakennusprojekteihin ja tuovan shogunille hänen arvonsa mukaisia lahjoja. Daimyöiden vaadittiin asuvan shogunin lähetyvillä pääkaupungissa aina vaadittaessa ja daimyöiden perheet asuivat siellä

---

⁶² Jalagin & Konttinen 2004, 33–34 & Haruko 1999, 93.

⁶³ Jalagin & Konttinen 2004, 34–40.

⁶⁴ Haruko 1999, 94 & Gordon 2009, 32.

pysyvästi. Kaikki tämä keskitti vallan erittäin tehokkaasti shogunin käsiin. Vaatimukset heikensivät merkittävästi daimyöiden taloudellista asemaa.⁶⁵

Yhteiskunnan vakiintumisen jälkeen samurait eivät useinkaan joutuneet enää sotilaallisiin tehtäviin, vaan asuivat enimmäkseen kaupungeissa suorittaen daimyön alaisia hallinnollisia tehtäviä. Heillä oli edelleen oikeus kantaa kahta miekkaa, mutta monet vaihtoivat näiden käyttötaidon kalligrafiaan. Luku- ja kirjoitustaidosta tuli merkittävä tekijä uralla etenemisessä, ja vähitellen satureista muovautui byrokraatteja, jotka saattoivat osaltaan myös luottaa perinnöllisen aseman säilymiseen.⁶⁶

Tavallinen kansa oli myös sidottu asuinpaikkaansa, ja heidän oli käytävä rekisteröitymässä paikallisessa buddhalaisessa temppelissä. Matkustaminen ilman lupaa oli kiellettyä. Näin ollen myös maanviljelijän, kauppiaan ja käsityöläisen ammateista tuli perinnöllisiä. Tavallisten ihmisten yksityisestä elämästä ei kuitenkaan määrätty niin tarkasti kuin samurailuokan. Kyläläisten elämään ei yleensä puututtu, kunhan he maksoivat veronsa ajallaan. Yksittäisiä kyläläisiä ei verotettu, vaan verot kohdistuivat aina jokaiseen kylään kokonaisuutena.⁶⁷

Sosiaalinen todellisuus ei kuitenkaan vastannut täysin ylhäältä päin annettuja ihanteita. Naiset olivat edelleen tärkeissä tuotannollisissa asemissa niin kotona kuin sen ulkopuolella. He saattoivat olla perheyrittäjien päättävissä asemassa tai tehdä erilaisia pieniä käsitöitä myytäväksi maanviljelyn ohella. Naimattomat naiset saattoivat lisäksi lähteä kauemmaksi palkkatyöhön. Huomattavaa on myös se, että alemman luokan samurait ja muiden luokkien miehet osallistuivat merkittävästi kotitaloustöihin ja lasten hoitoon.⁶⁸

Samuraihallinnon syrjäyttäminen ei aiheuttanut merkittäviä muutoksia, vaikka Japani alkoikin teollistua ja modernisoitua kovaa vauhtia. Vaikka valta olikin palautettu keisarille, hallinnossa toimi edelleen tärkeissä tehtävissä entisiä samuraita. Vuonna 1890 keisarillisessa kouluasetuksessa säädettiin myös naisen elämäntehtävästä. Naisten tärkein tehtävä oli kasvattaa kansakunnalle viisaita lapsia ja hyödyllisiä kansalaisia. Näin ollen naisten koulutuksen tavoitteena oli muokata heistä hyvä vaimo ja viisas äiti. Teollisuuden kasvaessa naisia tarvittiin myös tehtaisiin työvoimaksi. Hyvin yleistä oli tyttöjen ja nuorten naisten työskentely tehtaisissa, sillä työssäkäynti oli soveliaista vain ennen avioliittoa. Kaupungistuminen ja länsimaisen kulttuurin leviäminen vetivät naisia työhön myös

---

⁶⁵ Gordon 2009, 14–16.

⁶⁶ Ibid., 16–17.

⁶⁷ Ibid., 17–18 & 27.

⁶⁸ Ibid., 32–33.

palvelusektorille. Perheelliset työssäkäyvät naiset olivat arveluttavia, sillä heidän ei uskottu selviytyvän tärkeästä tehtävästään perheen äitinä ja vaimona, jos he tekivät liikaa töitä kodin ulkopuolella.⁶⁹

Todellisia muutoksia naisten asemassa tapahtui vasta toisen maailmansodan jälkeen ja Yhdysvaltalaisen miehitysarmeijan valvoessa uudistusten toteutumista. Perustuslain ja vaalilakien uudistus vuonna 1945 takasi naisille henkilökohtaisen itsemääräämisoikeuden, äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden. Vuonna 1947 uudessa perustuslaissa kiellettiin kaikki sukupuoleen perustuva syrjintä. Siviililainsäädäntö rakennettiin yksilön oikeuksien ja tasa-arvon varaan. Jokainen sai valita puolisonsa, asuinpaikkansa sekä hallita omaisuuttaan itse. Myös perimysjärjestelmästä tehtiin tasapuolinen. Kaupungistumisen myötä suurperhejärjestelmä purkautui, ja kaupunkilaisperheissä sukupuolten väliset statuserot lieventyivät, vaikka ne edelleen tunnustetaankin. Elintason nousun myötä kotien varustelutaso parantui ja kotitöihin käytettävä aika vähentyi. Naisten vapaa-ajan lisääntyminen on lisännyt myös heidän toimintaansa kodin ulkopuolella. Kotirouvan elämä koetaan usein hyvin vapauttavaksi, sillä mahdollisuus viettää aikaa kotona ilman aviomiestä ja appivanhempia on varsin uusi ja tervetullut ilmiö. Japanilaisen perheen arki rakentuu siten, että oletusarvoisesti kotona on aina läsnä joku aikuinen; tämän vuoksi aikaa vievän ja vaativan työuran luominen ei ole vaihtoehtona kotirouville. Jokapäiväiset velvollisuudet muodostavat varsin tiukan kehyksen, jonka sisällä naisten on pysyttävä. Yhteisön sosiaalinen paine vaatii edelleen naisia täyttämään odotetun roolinsa.⁷⁰ Kannattaa kuitenkin huomata, että myös länsimaisissa kulttuureissa hiljaisesti paheksutaan liian pitkään jatkuvaa yksin elämistä. Perheen perustaminen ja lasten hankinta on meidänkin kulttuurissamme sitä, mitä pidetään normaalina. Usein myös epäillään työssä käyvien äitien ajan riittävyyttä. Toisaalta on kuitenkin niin, että länsimaissa täysin kotiäidin rooliin jättäytyminen nähdään naisen asemaa huomattavasti rajoittavana tekijänä.

Naisten ja miesten roolijako modernisoituneessa Japanissa ei ole kovin yksiselitteinen asia. Yhtäältä esimerkiksi naisten asema työelämässä on paljon hankalampi kuin miesten, sillä palkat ovat pienemmät ja uralla eteneminen saattaa olla erittäin haastavaa. Toisaalta taas japanilaisten miesten asema on vaativa, sillä he omistavat koko elämänsä työskentelyyn ja perheensä elättämiseen ilman minkäänlaista määräysvaltaa omassa kodissaan. Nämä huomiot tuovat hyvin esiin sukupuoliroolien rajat, mutta eivät kerro koko totuutta. Vaikka naisille toimistoissa määrätään vain yksinkertaisimpia tehtäviä, ja heitä puhutellaan ”tytöiksi”, he ovat kuitenkin varsin turvallisessa asemassa verrattuna

⁶⁹ Jalagin & Konttinen 2004, 34–40 & 44–46.

⁷⁰ Ibid., 49–52.

miehiin, jotka usein joutuvat johtajan kritiikin kohteiksi ja joutuvat pelkäämään asemansa puolesta jatkuvasti. Miehet toimistoissa ovat hyvin riippuvaisia naisten avuliaisuudesta pienissä tehtävissä, mikä puolestaan antaa naisille huomattavan paljon valtaa. Hyvänä miesjohtajana pidetäänkin sellaista johtajaa, joka ei suoraan vetoa ylempään asemaansa, vaan saa naiset työskentelemään hyvin miellyttävän persoonallisuutensa avulla. Tyypillistä on esimerkiksi se, että miehet antavat erilaisia lahjoja naispuolisille kollegoilleen.⁷¹

Naisilla on myös erittäin paljon keinoja käytettävissään, mikäli he haluavat hallita tilanteita toimistossa: tärkeimpinä työstä kieltäytyminen ja ”juoruilu” toimiston miehistä. Koska naisilla ei ole samanlaista vastuuta tehdystä työstä eikä aikomusta jatkaa työssä koko elämänsä, heidän ei tarvitse välittää siitä, millaisen kuvan he yhtiön johdolle itsestään antavat. Naisten toimintatavat tosin vaikuttavat siten, että stereotyyppinen kuva japanilaisesta toimistotyöstä vahvistuu. Naisten epäsuosiin joutuminen voi olla todella stressaavaa miesten kannalta, koska se tarkoittaa heidän johtajankykyjensä kyseenalaistumista. Johtaja ei ole johtaja ilman alaisiaan. Japanissakin työelämä on silti kohtaamassa suuria muutoksia, sillä vaikea taloustilanne on johtanut monet yritykset säästökuurille. Osa työsuhteista määräaikaistuu ja esimerkiksi naisten palkkausta on muutettu siten, että se määräytyy osittain työtehon mukaan. Todennäköisesti tämä tulee vaikuttamaan myös sukupuolten väliseen dynamiikkaan työkuulttuurissa.⁷²

2.2. Geishojen ammattiryhmän kehityksestä ja yhteiskunnallisesta asemasta

Japanin teollistumisen myötä monet länsimaisen kulttuurin piirteet syrjäyttivät perinteisiä japanilaisia kulttuuripiirteitä. Japaniin yhdistetään nykyään teknologia ja erilaiset brändit. Näiden rinnalla perinteisempää japanikuvaa edustavat samurait ja geishat. *Hanamachit* eli kukkaiskylät, joissa geishat asuvat, ovat säilyneet suunnilleen ennallaan monien vuosikymmenten ajan. Ne olivat huvittelualueita, joita myös shogunin hallitus tuki 1600-luvulta alkaen. Erityisesti Kioton hanamachit ovat säilyttäneet vanhan perinteisen olomuotonsa. Geishojen tiiviistä yhteisöelämästä ei ole kirjoitettu kovin runsaasti tieteellistä kirjallisuutta, koska heidän yhteisönsä on ollut tietyiltä osin suljettu ulkopuoliselta katseelta. Tästä syystä geishan arki on melkein yhtä tuntematonta suurimmalle osalle japanilaisista kuin se on länsimaisille ihmisille. Sanaa *geisha* käytetään usein varsin varomattomasti

⁷¹ Ogasawara 1998, 1–3 & 155–156.

⁷² Ibid., 157–168.

ja jopa virheellisesti. Todellisuudessa geishojen yhteisö on monimutkainen ja erilaisia ammattiin kuuluvia taitoja harjoitellaan läpi koko uran. Geisha on ensisijaisesti esiintyvä taiteilija.⁷³

Koska lähdeaineistoni käsittelee geishojen elämää Kiotossa, keskityn tässä osiossa enimmäkseen Kioton geishakulttuuriin. Kioton hanamacheilla on aivan omat erityiset piirteensä. Käsitteistä on syytä tuntea ainakin *maiko*, joka tarkoittaa tanssin naista ja *geiko*, joka tarkoittaa taiteen naista. Geisha ei käsitteenä kuulu Kioton kulttuuriin. Geikon voi periaatteessa kuitenkin samaistaa geishaan, sillä geiko on täysin oppinut ammattilainen maikon ollessa eräänlaisen harjoittelijan asemassa. Tässä luvussa tulen käyttämään geisha sanaa, mikäli viitataan kaikkiin geishoihin. Maiko ja geiko käsitteitä käytän sellaisessa yhteydessä, jossa asiat koskevat nimenomaan Kioton geishoja.

2.2.1. Geishan ammatin synty

Geishan ammattiryhmän kehityksessä on ollut erilaisia vaiheita, jotka ovat omiaan herättämään hämmennystä. Geishojen katsotaan polveutuvan *shirabyosheista*, jotka olivat naiskurtisaaneja. Heidän nimensä tulee tanssista jota he esittivät. Erityisesti Heian-kauden (794–1192) lopulla heidän suosionsa kasvoi, mutta todellinen suosion huippu oli kuitenkin Kamakura-kauden aikana (1192–1333). Tanssit perustuivat buddhalaisiin rukouksiin ja näitä tansseja esittivät myös ylhäisen hovin virkamiehet ja papit. Tällä oli vaikutusta niin tanssityyliin kuin käytännöllisten suhteiden luomiseenkin.⁷⁴ Ennen 1800-lukua raja näyttelijöiden ja prostituoitujen välillä oli häilyvä. Viihdyttäjänaiset hyvin usein olivat molempia. Voidaankin katsoa, että kabuki teatterin ja geishojen edeltäjät olivat samaa ryhmittymää. Japani oli 1600-luvulla shogunin vallan alla, ja vuonna 1647 vallanpitäjät puuttuivatkin tapahtumien kulkuun. Naisten julkinen esiintyminen lavalla kiellettiin, koska samurait joutuivat jatkuvasti hurjiin kahnauksiin taistellessaan näyttelijänaisten huomiosta. Moraaliin liittyvät seikat eivät olleet huolenaiheena.⁷⁵

Sana geisha esiintyi tiedettävästi ensimmäistä kertaa Edossa (Tokio) Genroku-kaudella 1688–1704. Ajanjakso oli rauhallinen, joten hanamachit kukoistivat. Varhaisimmat geishat olivat miehiä. Naisia alkoi liittyä heidän joukkoonsa 1760-luvun tienoilla, ja hyvin nopeasti heitä olikin enemmän kuin miespuolisia geishoja. Yoshiwaran huvittelualueella Edossa tavattiin tietävästi ensimmäisenä sellaisia geishoja, jotka eivät tarjonneet lainkaan seksuaalisia palveluita. Erään näkemyksen mukaan

⁷³ Aihara 2000, 6–7.

⁷⁴ Ibid., 49; ks myös Seigle 1993 Yoshiwaran huvittelualan kehitysvaiheista.

⁷⁵ Downer 2004, 30.

parhaat geishat tunnettiin nimellä *oiran*. Heidän *obinsa* eli vyönsä oli sidottu eteen, joka useimmiten on merkki seksuaalisten palvelujen tarjoamisesta.⁷⁶ Aineisto on varsin ristiriitaista sen suhteen, mikä on geishojen suhde muihin viihdyttäjänaisiin. Todennäköistä on myös se, että eri kaupungeissa on ollut vallalla hieman erilaisia luokittelutapoja viihdyttäjänaisille. Geishojen täydellinen rinnastaminen muihin viihdyttäjänaisiin on todennäköisesti ollut länsimaisten kirjoittajien yleinen erehdys.⁷⁷

Shogunin hallitus oli 1600-luvulla kerännyt mahdollisimman paljon kurtisaaneja ja prostituoituja hallituksen tukemille hanamachi-alueille. Tällä tavoin järjestyksen valvominen oli helpompaa ja ongelmien aiheuttajat saatiin nopeasti vastuuseen teoistaan. Huvittelualueita käyttivät lähinnä varakkaat kauppiat ja samurait, joiden oli pakko viettää osa ajastaan shogunin pääkaupungissa Edossa valvovan katseen alla. Huvittelualueet olivat suuri menestys, sillä ne tarjosivat muutakin kuin seksiä. Miehet saattoivat viettää alueella päiväkausia katsellen teatteria, kuunnellen musiikkia, syöden hyvää ruokaa ja keskustellen. Monien miesten talous ja terveys romahti pakkomielteisessä kurtisaanin tavoittelussa. Kurtisaanit poikkesivatkin prostituoiduista siinä, että heillä oli oikeus valita kumppaninsa.⁷⁸

Geishojen läpimurto tapahtui Yoshiwaran huvittelualueella, joka oli Edon suurin. Yleensä erilaisten tapahtumien päätähtiä olivat olleet kurtisaanit, mutta 1700-luvulla Niwakan festivaaleilla huomiota herättivätkin eniten geishojen näyttävät tanssiesitykset. Geishojen tyyli oli hienostuneempi kuin kurtisaanien, joiden katsottiin hyvin nopeasti olevan liian koreilevia ja ylipukeutuneita. Geishojen yksinkertainen eleganssi oli erityisesti taiteilijoiden mieleen, joten he syrjäyttivät kurtisaanit myös puupiiirrosten aiheina. Tämä teki heistä nopeasti myös kuuluisia. 1860-luvun sisällissota kaatoi shogunin hallituksen, mutta geishat selviytyivät samuraiden tuella. Monien geishojen asema jopa parani entisestään, sillä monet samurait päätyivät myös uuden hallituksen virkoihin.⁷⁹

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa parhaimmat geishat olivat julkisuuden henkilöitä. Heistä puhuttiin jatkuvasti ja heidän kuvansa myytiin loppuun todella nopeasti. He olivat myös tyylikoneita ja varsinkin länsimaisen muodin yleistyessä geishat olivat eturintamassa. Heidän tyyliään jäljiteltiin, ja heidät kutsuttiin kaikkiin tärkeimpiin tapahtumiin. Toisen maailmansodan jälkeen geishojen asema muuttui kuitenkin epävarmaksi. Erityisen merkittävä tapahtuma oli vuoden 1958

⁷⁶ Aihara 2000, 49; Seigle 1993, 171 & Downer 2004, 30.

⁷⁷ Kortelainen 2004, 92.

⁷⁸ Downer 2004, 30.

⁷⁹ Ibid., 30–32.

prostituution kieltäminen. Geishojen oli määriteltävä olemuksensa uuteen maailmaan sopivaksi. Etenkin tämän jälkeen he korostivat olevansa taiteilijoita, eikä heidän työllään ollut enää mitään tekemistä seksin kanssa.⁸⁰ Lähinnä tämä tarkoitti sitä, että geishan ammatti muuttui ammatiksi muiden joukossa, jolloin vapaa-aika oli täysin erillistä työelämästä.

Ennen toista maailmansotaa tyttöjä koulutettiin geishoiksi jo hyvinkin nuoresta asti. Nykyään on kuitenkin säädetty lailla että tyttöjenkin on käytävä koulua 15-vuotiaaksi saakka. Toinen maailmansota oli muutenkin suuri käänne myös geishojen kulttuurissa. Esimerkiksi Kioto ei kuitenkaan vahingoittunut toisessa maailmansodassa, joten kaikki vanhat rakennukset ovat yhä paikallaan. Geishojen katsotaankin olevan Japanin kulttuuriperinnön vartijoita. Varsinkin Kiotossa myös vanhat shintolaiset ja buddhalaiset rituaalit ovat mukana ihmisten arjessa.⁸¹

Usein väitetään, että geishat ovat jääneet jonkinlaiseen aikavääristymään. Toisen maailmansodan jälkeen monet asiat kuitenkin muuttuivat. Geishat eivät enää tule köyhistä perheistä, eikä pakottamista enää esiinny. Kuitenkin vanhoja tapoja, kuten kommunikaatiota henkilökohtaisilla vierailuilla tai käsin kirjoitetuin viestein, vaalitaan edelleen. Hanamachit eivät ole suljettuja alueita ja vakituisia asiakkaita on yhä vähemmän. Tämän vuoksi geishat ovat uudistaneet työtapojaan. Nykyään he osallistuvat hyväntekeväisyystapahtumiin ulkomailla, poseeraavat julisteisiin ja kalentereihin. Useat geishat työskentelevät muodin parissa ja opettelevat englantia. Hanamacheissa hyödynnetään nykyään myös kasvavaa turismia, sillä nykyään on mahdollista jopa pukea itsensä väliaikaisesti geishaksi asiantuntijoiden avustuksella. Voidaankin todeta, että vaikka hanamacheissa vaalitaan perinteitä, niissä on myös uudistuttu paljon. Uudet kulttuuriset tuulet ovat tuoneet tullessaan myös uudenlaisia viihdyttäjänaisia. Nykyaikainen geishan vastine on baarityttö eli *hosutesu*, joka käytännössä istuu asiakkaan seurassa vilkkaasti keskustellen, syöden ja juoden. Baaritytön tehtävä on tehdä asiakkaan illasta mahdollisimman onnistunut. Heidän asemansa työpaikassa ole niin vakaa ja turvattu kuin geishojen, sillä suurin osa tekee työtä vain väliaikaisesti.⁸²

2.2.2. Kioton geikokulttuurin historiaa

Kiotossa on kuusi hanamachia: Gion-Kobu, Gion-Higashi, Ponto-cho, Kamishichiken, Miyagawa-cho ja Shimabara. Viimeksi mainittu ei ole enää aktiivinen, vaikka se onkin vanhin Kioton hana-

⁸⁰ Downer 2004, 34.

⁸¹ Aihara 2000, 6–7, 8–27 & 104–113.

⁸² Ibid., 114–123 & Vesterinen 2001, 82–96.

macheista. Kioton tärkeys geishakulttuurissa johtuu siitä, että Kioto oli Japanin keisarillisena pääkaupunkina yli tuhat vuotta aina vuoden 1868 Meiji-restoraatioon saakka. Shimabara, eli vanhin hanamacheista koki suurimman menestyksensä Genroku-kaudella 1688–1704. Tämän jälkeen yhtenäisen Gionin alue jätti Shimabaran varjoonsa. Geikojen lisäksi Shimabaran alueella työskenteli *tayu* nimellä kutsuttavia naisia. He olivat kuten geikot, mutta pukeutuivat värikkäämmin ja heillä oli mustatut hampaat. He esiintyivät aikoinaan keisarin palatsissa. Ponto-chon alueella puolestaan toimi aikanaan *watabosheja*, jotka geikojen ja tayujen tapaan olivat viihdyttäjiä. Watabosheista osa oli kuitenkin prostituoituja eli he tarjosivat myös seksuaalisia palveluja. Heidät kuitenkin siirrettiin Shimabaran alueelle, sillä prostituutio oli laillista ainoastaan siellä.⁸³ Koska Kioton viihdyttäjänaisien historiassa on ollut monenlaisia eri ryhmiä, erilaisten väärinkäsitysten syntyä on ollut lähes mahdotonta välttää. Varsinkin ulkomaalaisilla on varmasti ollut vaikeuksia erottaa nämä eri ammattiryhmät toisistaan.

Hyvä esimerkki erilaisista näkemyksistä on *mizuage* nimellä tunnettu tärkeä tapahtuma. Osassa geikoja koskevaa kirjallisuutta kerrotaan, että ennen toista maailmansotaa mizuage oli maikon aikuis-tumisrituaali varsin kirjaimellisesti, sillä tapahtuma merkitsi maikon neitsyyden menettämistä. Jos maikolla oli jo *danna*, jota voidaan kutsua eräänlaiseksi sponsoriksi ja suojelijaksi, hän vastasi rituaalin toteutumisesta. Mikäli danna ei vielä ollut, tapahtumaa varten sovittiin erikseen mizuage-danna, joka oli arvostettu ja hanamachissa hyvin tunnettu mies. Mizuageen liittyi myös se, että maikosta tuli geiko. Kaikki nämä tapahtumat näkyivät välittömästi myös ulospäin vaatetuksen ja kam-pauksen muutoksena. Nykyään käytännöt ovat hieman erilaiset ja varsinkin seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat nykyään maikojen ja geikojen yksityisiä asioita.⁸⁴ Kuten myöhemmin tekstissäni tulee ilmi, esimerkiksi Mineko Iwasaki on edellä mainitun käytännön historiasta hieman eri mieltä.

Gion-Kobu ja Gion-Higashi muodostivat alun perin yhtenäisen alueen, jota kutsuttiin Gioniksi. Gionin alueen suosion nousu perustui temppelien ja pyhäkköjen suureen määrään. 1500-luvun puolivälissä alueelle perustettiin myös mizu-jaya-tavernoja, joissa tarjoiitiin teetä. Niiden määrä kasvoi, ja niissä ryhdyttiin tarjoamaan myös sakea ja kevyitä aterioita. Näin saivat alkunsa *ochayat* eli tee-huoneet. Vuonna 1665 ochayat saivat virallisen aseman ja ne siirrettiin Gion-Shinchin alueelle. Tämä oli Kioton suurin hanamachi. Vuonna 1732 aluetta laajennettiin ja samaan aikaan otteita prostituutiota kohtaan kovennettiin. Vuonna 1813 geikosta ja maikosta tehtiin virallisesti ammatit ja heillä oli lupa työskennellä Gionissa. 1800-luvun alkupuoli olikin Gionin alueen kulta-aikaa. Tuolloin

⁸³ Aihara 2000, 8–27.

⁸⁴ Ibid., 47.

alueella oli noin 700 ochayaa ja yli 3000 geikoa ja maikoa. Vuonna 1886 Gionin alue jaettiin kahteen eri osaan. Gionin loisto 1900-luvun alkupuolella nojasi suuresti sotilasjohtajien avokätisiin lahjoituksiin. Varsinkin sotaan liittyvä teollisuus lisäsi loistokkuutta; tämän lisäksi maikot ja geikot vierailivat sotilastukikohdissa. Toisen maailmansodan aikana kaikki geishat tekivät tavallisia töitä kuten ompelua ja tehdastyötä. Armeija tuhosi hanamacheja pommitusten varalta, sillä ne olivat suuri tulipaloriski. Hanamachit avattiin osittain heti sodan päätyttyä vuonna 1946. Tuolloin asiakaskunta koostui pääasiassa mustanpörssin kauppiaista ja amerikkalaisista miehitysjoukoista.⁸⁵

2.2.3. Geishan elämä ja asema

Kuten antiikin Kreikan hetairat ja renessanssin ajan Venetsian kurtisaanit, myös geishat syntyivät kulttuurissa, jossa avioliitto oli ensisijaisesti perheiden liittoutuma ja vanhempien järjestämä tapahtuma. Kunnollisille tytöille etsittiin aina aviomies, ja rakkaudella ei yleensä ollut sijaa avioliitossa. Tyttöjen ainoa koulutus koski naiseuteen liittyviä taitoja, kuten ompelemista. Vaimoista ei odotettu älykäästä keskusteluseuraa kauneuden ollessa myös sivuseikka. Naisista tuli enimmäkseen aikansa sisätiloissa viettäviä matriarkkoja, jotka vastasivat lasten ja talouden hoitamisesta.⁸⁶

Viihdyttäjänaiset olivat poikkeuksellinen ryhmä, sillä he eivät kuuluneet perheinstituution piiriin. Sosiaalisen syrjinnän kohteeksi joutuivat kuitenkin molempien sukupuolten edustajat viihdytysalalla. Viihdyttäjänaiset muodostivat matrilineaarisia ryhmiä, jotka hyvin usein perustuivat myös adoptiosuhteille. Perheen pää oli yleensä se nainen, joka oli ollut taloudessa pisimmän ajan. Tyttöjen adoptioon liittyi hyvin usein kaupankäynti; käytäntö oli hyvin samankaltainen, kuin geishojen rekrytointi myöhemmällä ajalla.⁸⁷

Kurtisaanit ja geishat koulutettiin seuranpitäjiksi vaikutusvaltaisille miehille. Nämä naiset olivat älykkäitä, sivistyneitä, taidokkaita esimerkiksi laulamissa ja tanssimisessa, kauniita, sekä useimmiten parhaiten koulutettuja naisia koko yhteiskunnassa. Menestyneimmistä tuli varakkaita, ylistettyjä ja vaikutusvaltaisia. Toisin kuin Kreikassa ja Venetsiassa, Japanissa seksuaalisuus ja viihde erotettiin toisistaan. Geishat ryhtyivät viihdyttämään miehiä, jotka epätoivoisesti odottivat pitkiäkin

⁸⁵ Aihara 2000, 8–27 & 114–123.

⁸⁶ Downer 2004, 28.

⁸⁷ Haruko 1999, 90–91.

aikoja voidakseen viettää yön kaikkein tavoitelluimpien kurtisaanien kanssa. Geishojen taidot kuitenkin nostivat heidät lopulta suosituimmiksi kuin kurtisaanit.⁸⁸

Kioton hanamacheissa eletään ja on eletty vuosisatoja perheen muodossa. *Okasan* eli äiti on kunkin *okiyan* eli geishatalon johtaja. *Okiyan* johtaja on yleensä itse entinen geiko. Kussakin talossa on yleensä muutama maiko ja geiko, jotka elävät kuin siskokset. Vain naisilla on pääsy sisään okiyaan. Perhemuotoinen elämäntapa oli aikoinaan tarpeen, kun nuoria tyttöjä ostettiin okiyaan. Näin tytöt saivat uuden perheen, jossa kunnioitus, kiintymys ja velvoitteet olivat erittäin vahvoja. Hanamachit pysyvät pystyssä näiden sosiaalisten suhteiden voimalla. Iällä ei varsinaisesti ole merkitystä hierarkiassa, sillä korkeammassa asemassa oleva voi olla myös nuorempi. Häntä on siitä huolimatta toteltava. Nykyään kuri on kuitenkin hieman löystymässä, kuten tarkan etiketin noudattaminen yleensäkin. Nykyään kaikki geikot ja maikot eivät myöskään asu okiyassa, vaan kulkevat töihin omasta kodistaan. Maikoa pidetään kuitenkin tarkasti silmällä: hänen menonsa järjestetään ja kulunsa maksetaan. Oppiminen tapahtuu tarkkailemalla, joten maikon päivät ovat hyvin kiireisiä. *Okiyan* asukkaat syövät yhteisen illallisen, sillä maikot ja geikot eivät syö iltamenojensa aikana. Ennen 50-lukua maikoilla ei ollut lainkaan vapaa-aikaa, mutta nykyään vapaata on kaksi päivää kuukaudessa. Työ on siis varsin rankkaa ja vaatii itsekuria. Maikoilla on monenlaisia rajoitteita ja kaikesta on neuvoteltava *okasanin* kanssa.⁸⁹

Hanamacheissa huhut kulkevat todella nopeasti, joten asiakkaan yksityisyys on tärkeä asia. Ulkopuolisille ihmisille ei puhuta, eikä illanviettoihin päästetä tuntemattomia. Geishoihin luotetaan ja heidän työnkuvaansa kuuluu se, että he myös ovat luottamuksen arvoisia. Ilmari Vesterinen luettelee teoksessaan *Geishan maailma* kolme varsin kuvaavaa geishan tehtävää. Geisha on ensinnäkin eräänlainen rippiäiti, joka kuuntelee asiakastaan, ottaa osaa tämän murheisiin ja ihailee tämän saavutuksia. Toiseksi geisha on parantaja, joka auttaa asiakasta ihmissuhteissa ja muissakin ongelmallisissa asioissa. Kolmanneksi geisha on vanhan yhteiskunnan säilyttäjä.⁹⁰ Nämä kolme tehtävää kuvaavat geishan olemusta varsin hyvin, vaikka saattavatkin vaikuttaa hieman romantisoinnilta. Kaksi ensimmäistä kohtaa vastaavat varsin hyvin, kun pohditaan mitä asiakkaat geishoilta yleensä odottavat.

---

⁸⁸ Downer 2004, 28.

⁸⁹ Aihara 2000, 8–27.

⁹⁰ Ibid. & Vesterinen 2001, 76.

3. MIELIKUVIEN SYNTY JA KEHITYS

Matkakirjallisuuden määrittely ei ole aivan yksinkertaista, sillä se voi olla suhteellisen tieteellistä, tai hyvin matkailijakeskeistä ja subjektiivista. Matkakuvauksia on ilmestynyt painettuna, sanomalehdissä, kirjeissä ja julkaisemattomissa raporteissa. Myös muistelmat, tietokirjat ja romaanit voivat muistuttaa matkakirjallisuutta merkittävässä määrin.⁹¹ Itse olen käyttänyt tässä luvussa lähteinä myös muita kuin matkakirjallisia teoksia.

Kolonialistinen matkakirjallisuus oli varsin luonteva maallinen jatkumo uskonnollisen lähetysideologian synnyttämille teoksille. Varpion mukaan jälkikolonialistisen tutkimuksen kysymyksenasetteluja voi soveltaa myös esimerkiksi suomalaiseen matkakirjallisuuteen, vaikka Suomella ei koskaan omia siirtomaita ollutkaan. On huomattava, että kolonialistinen kulttuuri ja ajattelutapa levisivät osittain myös muihin maihin. Erityisesti siirtomaavaltojen jälkikolonialistiselle puheelle on ollut ominaista huonon omatunnon korostaminen. 1700- ja 1800-luvuilla matkan kokeminen muuttui, sillä romantiikan aikakausi vaikutti myös matkakuvausten muotoon. Matka ei enää ollut vain pääsemistä paikasta toiseen, vaan matkalla oleminen muuttui itse tarkoitukseksi. Matkalla oleminen oli eräänlainen toinen todellisuus kaukana arjesta. Luonto ja maisema saivat matkakirjoissa hyvin keskeisen roolin. Objektiivinen ympäristö häivytettiin taka-alalle ja sen sijaan kirjoissa maalattiin tunnelmamaisemia.⁹²

Tieteellisten matkojen kuvaamisessa 1700-luvulla keskeisintä oli tarkka ja perinpohjainen asioiden kuvaaminen ja luokittelu. Kirjoittaja suhteutti kaiken näkemänsä yhteen ja sai aikaan yhtenäisen järjestelmän. Kehityssuunta oli sellainen, että vieraalle paikalle annettiin vähitellen enemmän itseisarvoa ja oma tyypillisyytensä. 1800-luvulla matkat ja matkakuvaukset alkoivat eriytyä erilaisten tarkoitusten mukaan. Ajan sosiaalisten olojen muutoksen seurauksena myös matkustajien erilaisten identiteettien määrä lisääntyi, ja tämä sai aikaan erilaisten matkakuvausten kehittymisen. Yhä useammilla oli mahdollisuus matkustaa: turismin varhaisimmat muodot syntyivät, sekä erilaiset matkustustarpeet ja -vaihtoehdot lisääntyivät. Tästä sai alkunsa myös varsinaisten matkaoppaiden kehitys. Turismin kritiikin kasvaessa myös matkaoppaisiin alettiin suhtautua kriittisemmin. Varsinkin 1880-luvulla matkaoppaisiin suhtauduttiin vähättelevästi, ja tiedostettiin se, että matkan paras anti todennäköisesti löytyisi oppaan ja turistikohteiden ulkopuolelta. Subjektiivinen kokemus nousi esiin jo senkin vuoksi, että 1800-luvun alussa matkakirjallisuutta oli niin paljon, että sen tiedollinen mer-

⁹¹ Varpio 1997, 12–13.

⁹² Ibid., 11–12 & 26–27.

kitys vähentyi merkittävästi. Erilaisten kansojen kuvaamisen tapaan vaikutti hyvin paljon julkaisijan näkemys siitä, mikä on myyvää. Kustantajat olivat usein täysin tietoisia siitä, että esitetyt näkemykset eivät pitäneet paikkaansa, mutta jos ne olivat jo yleisön hyvin tuntemia, niin niistä kannatti kirjoittaa.⁹³

Matkustelun lisääntymisen myötä omaa kansaa alettiin verrata vieraisiin kansoihin. Myös luontoa, tapoja ja yhteiskuntaa koskevia vertailuja tehtiin ahkerasti. Aluksi vierasta kulttuuria katsottiin tietenkin oman kulttuurin valossa, mutta mitä paremmin kulttuuriin tutustuttiin, sitä enemmän asioita ryhdyttiin katsomaan myös vieraan kulttuurin näkökulmasta. Myös tavalliset kansanhimmiset saattoivat olla sivistyneelle väelle varsin vieraita. Koska 1800-luku oli myös nationalismin aikaa, usein kunkin kansan omakuva oli korostetun positiivinen. Tästä syystä vieraita kansoja oli useimmiten lähes mahdotonta kuvailla positiivisesti. Vierasmaalaisia alettiin yhä enemmän jopa väheksyä: sitä enemmän, mitä kaukaisemmasta kansasta oli kyse. Tämän kaltaiset asenteet ovat usein erittäin syvään juurtuneita, ja ovat osittain eläviä edelleen.⁹⁴

Varpion mukaan 1900-luvulle tultaessa matkakirjallisuus lajina alkoi jo kuolla, sillä suurin osa maailman kolkista oli siihen mennessä nähty. Matkakirjallisuuden määrä oli suuri, joten unelmat kaukaisista koskemattomista maista jouduttiin hautaamaan. Maailma oli kutistumassa liian pieneksi, ja Claude Lévy-Straussin sanojen mukaan: ”rehevä ja ylikiihoittunut sivilisaatio hävittää ikuisiksi ajoiksi merten hiljaisuuden”.⁹⁵

Ensimmäiset kuvaukset japanilaisista Eurooppaan toi Marco Polo (1254–1324) 1300-luvun alussa Kiinasta. Hänen kertomansa asiat ovat peräisin kiinalaisten kokemuksista japanilaisten kanssa ja ne luovat varsin positiivisen kuvan japanilaisista sivistyneenä ja vauraana kansana. Toisaalta Polon tyyliin kuului kirjoittaa samaan tapaan muistakin itäisistä maista; Japani ei ollut mitenkään erityinen muihin verrattuna. Ensimmäinen suora kontakti japanilaisten ja eurooppalaisten välillä syntyi 1500-luvulla lähetyssaarnaajien välityksellä; eurooppalaisten vaikutusalue laajeni löytöretkien myötä huomattavasti. Jesuiitta lähetyssaarnaaja Francis Xavier (1506–1552) oli ensimmäinen joka kirjoitti japanilaisista, ja hän oli sitä mieltä, että japanilaiset ovat ehdottomasti paras pakanallinen kansa, joka on tähän mennessä löydetty. Hyviä piirteitä japanilaisissa olivat erityisesti kunniantunto, hyvät tavat ja velvollisuuden tunto. Lähetyssaarnaajat arvostivat Japanin koulutusjärjestelmää, ja sitä pi-

---

⁹³ Varpio 1997, 28–29, 32–36 & 212–213; Yokoyama 1987/1993, 44.

⁹⁴ Varpio 1997, 227–233.

⁹⁵ Ibid., 10.

dettiin jopa eurooppalaisia vastineitaan parempana. Xavierin arviot Japanista ovat kuitenkin saaneet vaikutteita hänen omista tavoitteistaan edistää lähetystyötä Japanissa. Tämän vuoksi hän ei tuonut esiin kriittisempiä mielipiteitään.⁹⁶

Ajatus Japanista ”ylösalaisin-maana” heräsi myös jo 1500-luvulla. Eurooppalaiset ajattelivat, että japanilaiset tekivät monia asioita jopa ihan tarkoituksella toisin kuin muut. Japanilaisten ymmärtäminen nähtiin vaikeana, sillä heitä pidettiin ovelina: satunnaisten tuttavuuksien todelliset tarkoitukset jäivät aina avoimiksi. Positiivisista mielikuvista huolimatta japanilaisia miehiä kuvailtiin jo varhain julmiksi ja sotaisiksi, johtuen samuraiden näkyvästä asemasta yhteiskunnassa. Japanilaisten korkeaan omanarvontuntoon kiinnitettiin myös huomiota, ja sitä pidettiin osittain negatiivisena piirteenä. Japanilaiset naiset herättivät paljon positiivista huomiota kauneudellaan ja siroudellaan. Japanilainen nainen nähtiin miesten sotaisen maailman täydellisenä vastakohtana.⁹⁷

Japanilaiset olivat hyvin avoimia kristinuskoa, länsimaisia arvoja ja tapoja kohtaan, mutta eurooppalaisten lisääntyvä vaikutusvalta sai samurai-yläluokan muuttumaan epäluuloiseksi. Lopulta tilanne kärjistyi niin, että vuodesta 1614 alkaen lähetysaarnajat karkotettiin, kristillisyyttä kiellettiin ja Japanin rajat suljettiin yli kahden vuosisadan ajaksi. Eristyskauden aikana ainoa linkki eurooppalaisiin oli hollantilaisten kauppasema Nagasakissa. Tiedonkulku oli erittäin vähäistä, joten eurooppalaisten tietämys japanilaisista oli hyvin rajallista. Sama päti myös toisinpäin. Eurooppalaisten mielikuvat Japanista perustuivat muutaman aktiivisen kirjoittajan tuotantoon, ja heidänkin toimintansa oli Japanissa erittäin rajoitettua. Eristyskauden aikana Japani-kuvassa ei juuri tapahtunut muutoksia. Japanilaisten luonne nähtiin erittäin kaksitahoisena, ja huomiota kiinnitettiin luonteenpiirteiden ääripäihin. Varsinkin samuraikulttuuri kiehtoi eurooppalaisia niin hyvässä kuin pahassa.⁹⁸ Kuva japanilaisesta soturista on ollut kahtiajakoinen. Toisaalta samurait on nähty erittäin positiivisessa valossa pelottomina, kunniantuntoisina ja syvällisinä sankareina, jotka muistuttivat vanhan Japanin loistosta. Toisaalta taas juuri samuraiden pohjalta syntyi kuva äärimmäisen fanaattisesta, ylimielisestä, julmasta ja sadistisesta japanilaisesta miehestä. Orientalismin hengessä nämä negatiiviset piirteet nähtiin japanilaisen kansan geneettisenä ominaisuutena, mikä loi vaikutelman siitä, että väkivallan historiaa olisi esiintynyt vain Japanissa.⁹⁹

⁹⁶ McOmie 2005, 5–6 & 17–19; Suvanto 2002, 38–39.

⁹⁷ Suvanto 2002, 39–40.

⁹⁸ Ibid., 40, ks. myös Littlewood 1996, 159–171.

⁹⁹ Littlewood 1996, 159–171.

Suljettuun Japaniin oli edelleen mahdollista päästä Nagasakin kautta, ja eräs tärkeimmistä Japanin-kuvausten kirjoittajista, ja yksi myöhemmin kirjoittaneiden eniten siteeraamista, oli saksalainen tiedemies ja lääkäri Engelbert Kaempfer (1651–1716), joka saapui Nagasakiin vuonna 1690. Hänen ajatusmaailmansa ei ollut samalla tavalla kristillisyyden lävistämä kuin monien muiden, joten hänen arvionsa pakanallisista tavoista olivat hieman erilaisia. Hän piti japanilaisten omaa uskontoa arvokkaana sinänsä ja ymmärsi myös kristittyjen vainoamisen japanilaisten haluna säilyttää maansa sisäisen rauhan. Japanilaiset olivat hyvätapaisia ja hyveellisiä ihmisiä. Hänen kirjoituksensa japanilaisista julkaistiin vasta hieman hänen kuolemansa jälkeen, mutta niiden menestys oli suuri. Koska hänen tyyliinsä katsottiin olevan erittäin tieteellinen, hänen esityksensä Japanista onnellisena ja rauhallisena maana säilyi pitkään lähtökohtana.¹⁰⁰

Kaempferin jälkeen Japanissa käyneitä tunnetuimpia henkilöitä olivat Karl Peter Thunberg (1743–1828), joka kävi Nagasakissa vuosina 1775–1776, sekä saksalainen Philipp Franz von Siebold (1796–1866), joka saapui Nagasakiin vuonna 1823 viettäen siellä useamman vuoden tehden erilaisia tutkimuksia ja tiedon keruuta. Thunberg ja Siebold olivat myös molemmat lääkäreitä. Yleiskuva japanilaisista säilyi edelleen positiivisena, vaikka esimerkiksi Thunberg kritisoi hankalia lupakäytäntöjä, jotka sotkivat hänen tutkimusretkiään. Siebold sai omana aikanaan enemmän vapauksia, mutta jäi kiinni niiden väärin käyttämisestä, sillä paljastui, että hän oli aikonut kuljettaa Japanista mukanaan pois esimerkiksi karttoja. Seurauksena tästä hänet karkotettiin Japanista useaksi vuodeksi. Hän sai käydä Japanissa uudelleen vasta vuonna 1858. Tieto Japanista oli tässä vaiheessa lisääntynyt jo merkittävästi.¹⁰¹

3.1. Anglosaksinen näkökulma japanilaisiin

3.1.1. Positiiviset mielikuvat erikoisesta paratiisimaasta

Länsimaat tekivät paluun Japaniin vuonna 1853 amerikkalaisten johdolla, sillä tarjolla olevat uudet markkinat olivat suuri houkutus. Aseiden tehostamat vaatimukset olivat niin vahvoja, että japanilaisilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin päästää länsimaiden edustajat maahan. Amerikkalaisten jo solmittua sopimuksen Japanin kanssa ystävyyden ja kaupankäynnin luonteesta, matkustivat Japaniin samalla asialla Elginin jaarli ja hänen sihteerinsä Laurence Oliphant, joka kirjoitti matkasta hyvin kattavan kuvauksen. Sopimusneuvottelut etenivät alusta loppuun saakka sujuvasti, ja

¹⁰⁰ McOmie 2005, 46–50.

¹⁰¹ Ibid., 60–63, 85–88 & 95.

Oliphant kiinnitti erityistä huomiota japanilaisten ylitsevuotavaiseen kohteliaisuuteen. Heidän oleilunsa Japanissa kesti vain kuukauden verran, ja saatuaan sopimuksen aikaiseksi, he palasivat Kiinaan. Aikakauden kuva japanilaisista säilyi edelleen varsin positiivisena ja ajatusta japanilaisuuden alkuperäisyydestä ja omituisuudesta vaalittiin useiden muidenkin kirjoittajien taholta.¹⁰²

Oliphant on tietoinen siitä, että hänen kertomuksensa saattaa olla hieman erilainen muiden Japanissa käyneiden kuvauksiin verrattuna. He viettivät Japanissa vain lyhyen aikaa ja oleilivat enimmäkseen pääkaupungissa, joten he ehkä altistuivat vain Japanin paremmalle puolelle. Sen kummempia odotuksia ei ollut, sillä aikaisemmat matkakirjat olivat Oliphantin mukaan jääneet lukematta. Jotakin taustatietoa hänelläkin selvästi oli, sillä esimerkiksi Kaempherin näkemykset olivat hänelle tuttuja. Joka tapauksessa Kiinaan verrattuna Japani oli erittäin positiivinen kokemus, vaikka Oliphant on sitä mieltä, että aina pitäisi pyrkiä esittämään mahdollisimman laaja kuva. Hän kritisoi myös aikaisempia Japanin-kävijöitä siitä, että heillä on ollut taipumus korostaa omaa älyään liiallisesti.¹⁰³ Hänen ensimmäisiä ajatuksiaan Japaniin saapumisesta kuvaa hyvin seuraava lainaus:

Voimme hyvin kuvitella itsemme liitämässä näiden yksinäisten vesien yli eräänlaiseen unimaailmaan, joka makaa turvallisesti toisen maailman hiljaisessa nurkkauksessa, ja joka on kaukana oman maailmamme myrskyistä ja ongelmista.¹⁰⁴

Oliphantilla oli siis kuitenkin joitakin odotuksia heidän saapuessaan Japaniin. Hän kuvauksissaan toistuvat tutut teemat: kaikki Japanissa oli todella omaperäistä ja alkuperäistä, maisemat ovat kauniita, japanilaiset olivat älykkäitä, kohteliaita ja miellyttäviä, mutta kovin epäluuloisia ulkomaalaisia ja heidän uskontoaan kohtaan, he kulkevat vähissä vaatteissa ja heidän moraaliset käsityksensä ovat erilaiset länsimaalaisiin verrattuna. Temppele ei juuri eronnut teehuoneesta, ja japanilaiset moraalikäsitykset olivat muutenkin ainutlaatuiset. He eivät tulleet koskaan puoliväliin vastaan, vaikka toinen osapuoli sitä olisi odottanutkin. Oliphant toteaa lisäksi, että buddhalaisuus ei voi olla kovin suuri vaikuttaja Japanissa, sillä japanilaiset ovat huomattavasti ylemmältä tasolla moraalisesti kuin maailman muut buddhalaiset kansat. Oliphant mainitsee myös alastomana kylpemisen useampaan otteeseen, mutta ei puutu siihen sen enempää. Huonona käytöksenä hän piti sitä, että jos kaupungin kadulla tapahtui jotakin mielenkiintoista, niin ihmiset saattoivat juosta kylpylästä ihan ilkosillaan katsomaan mitä oli tekeillä.¹⁰⁵

¹⁰² Suvanto 2002, 40–41; Oliphant 1859/1860 vol. II, 102, 152, 162, 230 & 265; Yokoyama 1987/1993, 1–20.

¹⁰³ Oliphant 1859/1860 vol. I, V–VIII & Oliphant 1859/1860 vol. II, 20 & 51.

¹⁰⁴ Oliphant 1859/1860 vol. II, 2.

¹⁰⁵ Ibid., 2–7, 13–18, 51, 58, 86, 89, 95–96, 105, 112, 135, 178, 186 & 244.

Naisista Oliphant kirjoittaa myös jonkin verran vaikka kertonkin, että matkan aikana ei juuri ollut aikaa tavata naisia. Ruokailupaikoissa naiset laittoivat aina aterian, tarjoilivat sen, ja istuivat vielä pöytään seuraksikin, joskus tarjolla oli myös naisten esittämää musiikkia, mutta se ei ollut Oliphantin mieleen. Oliphant ei pitänyt japanilaisten naisten ulkoisesta olemuksesta, vaikka ei kovin vahvasti maalattuja kasvoja arvostelekaan. Hän näki heissä paljon potentiaalia. Kuitenkin piti ajatella myös niin, että koska se oli paikallinen tapa, se oli omalla tavallaan kaunista. Oliphant mainitsee myös, että muiden maiden naisiin verrattuna japanilaisten naisten asema oli todella hyvä. Hän suhtautuu myös prostituutioon varsin neutraalisti, sillä Japanissa se on kuin mikä tahansa muukin valvottu instituutio, eikä prostituoituna toimiminen varsinaisesti huonontanut naisen asemaa sosiaalisessa järjestelmässä. Oliphantin näkemys perustuu kuitenkin vain huomioon aristokraateille varustusta huvittelualueesta.¹⁰⁶

Miehistä Oliphant mainitsee erikseen vanhakantaisen soturin ammatin kunnioittamisen. Lisäksi Oliphant kehuu japanilaisten miesten käytöstä ja myös ulkonäköä, mikä on hieman harvinaisempaa luettavaa matkakirjoissa. Oliphant kertoo myös kivuliaista tatuoinneista, ja vanhoista itsemurhavoista tuoden esiin japanilaisen miehen päättäväisyyttä ja kivunsietokykyä. Eräissä yhteydessä hän mainitsee myös japanilaisten olevan hieman nenäkkäitä ulkomaalaisia kohtaan. Perheessä japanilaisella miehellä oli ehdoton ylivalta, ja hänellä saattoi olla useita rakastajattaria ilman että vaimo puuttui koko asiaan. Oliphantin mukaan japanilaiset miehet olivat kuuluisia irstailuistaan. Kristinuskon arvomaailma kuultaa läpi myös Oliphantin asenteista jonkin verran, sillä hän selvästi toivoi, että kristinusko saisi Japanissa uutta jalansijaa.¹⁰⁷

Japani oli erilainen ja eksoottinen fantasiamaa, jossa kaikki asiat olivat ylösalaisin länsimaihin verrattuna. Kaikkia eroja korostettiin kirjallisuudessa mahdollisimman paljon. Monet ajan kirjoitukset olivat kuin kopioita toisistaan. Sir Rutherford Alcock kirjoitti vuonna 1863 myös samoihin seikkoihin keskittyen.¹⁰⁸ Hänen mukaansa japanilaiset olivat epärehellisiä ja salailevia, mistä johtuen he ihailivat ja yrittivät jäljitellä läntisten rotujen rehellisyyttä. Hän tuo lisäksi esille, että länsimaalaiset saattoivat nähdä oman menneisyytensä Japanin sen hetkessä feodaalisessa yhteiskunnassa.¹⁰⁹

Alcock paheksuu alastomuuden luonnollisuutta, sillä myöskään japanilaiset naiset eivät tunteneet häpeää alastomuudestaan. Hän kuitenkin tulee siihen tulokseen, ettei naisia tulisi tästä tuomita, sillä

¹⁰⁶ Oliphant 1859/1960 vol. II, 59–60, 104, 113–116 & 494–496.

¹⁰⁷ Ibid., 25–26, 57, 65, 95–96, 114, 147 & 196

¹⁰⁸ Suvanto 2002, 41–42.

¹⁰⁹ Alcock, 1863 vol. I, IX–XI & XIX.

he eivät käsitä tekevänsä väärin, koska alastomuus on osa kulttuuria. Hän toivoi, että aikuisten naisten julkisesti ylävartalo paljaana esiintyminen kiellettäisiin. Alastomuus ja kylpeminen kiehtoivat brittiläisiä matkajia erityisen paljon, ja monet muutkin kirjoittivat siitä Alcockin lisäksi. Japanilaisista naisista Alcock tekee vielä sellaisen huomion, että he tekevät itsestään tarkoituksellisesti ruma. Alcock selittää tämän sillä, että rumennus tuo naisille suojaa muilta miehiltä. Aviomiehet maksavat siis kovan hinnan, sillä Alcockin mukaan täytyy olla päästään sekaisin, jos pitää sen näköisistä naisista. Myös suojausteho laskee, jos japanilaiset miehet pitävät hampaansa mustanneista ja kasvonsa maalanneista naisista. Meikittömät japanilaiset naiset ovat Alcockin mukaan kauniita. Sen sijaan naiset, jotka ovat meikanneet itsensä perinteiseen japanilaiseen tyyliin, näyttivät hänen mielestään epämuodostuneilta.¹¹⁰

Alastomuuden lisäksi Alcock pohtii muita moraalisia seikkoja. Alcock ei suoralta kädeltä tuomitse esimerkiksi moniavioisuutta, koska sillä on pitkät perinteet, mutta hän ei pidä moraalisena laajalle levinnyttä tyttärien myymistä määräaikaiksi prostituoiduiksi. Japanilaisia on hänen mielestään turhaan kiitelty tasa-arvoiseksi kansaksi. Temppeleissä oli kuvia¹¹¹ menneisyyden kuuluisista kurtisaaneista, joten prostituutio oli oikeastaan kansallinen instituutio Japanissa. Tavallinen kansa oli hyvin köyhää ja eli likaisissa oloissa. Maaseudulla miehiä ja naisia olikin hyvin vaikeaa erottaa toisistaan vaatimattoman ja samankaltaisen pukeutumistyylin takia. Japanilaisten perhe-elämässä Alcock näkee hyvänä puolena sen, että rakkautta vanhempien ja lasten väliltä ei puuttunut. Perheeseen panostettiin, ja japanilaista luonteenlaatua yleensä ottaen kuvasti hyvin se, että he pitivät uhrautuvista sankaritarinoista.¹¹²

Alcock keskittyy teoksessaan myös suurelta osin politiikkaan, sekä Japanin ja ulkomaiden välisiin suhteisiin. Tilanne oli osoittautunut hankalaksi, sillä länsimaiden ja Japanin välillä vallitsi epäluulo ja pelko. Varsinkin humalaisilla samuraille oli Alcockin mukaan taipumus lähteä rettelöimään, ja tämä oli ulkomaalaisten kannalta erittäin vaarallista. Turhautuminen ja suojelunhalu aiheuttivat sen, että oli vaikeaa tulla toimeen rauhanomaisesti. Japanissa oli hyvin vaikeaa saada tietoa mistään. Japanilaisia ei joko kiinnostanut koko asia, tai sitten heillä ei ollut halua jakaa tietoa. Valehtelua ja hämähäköä tapahtui paljon, koska kielitaitoongelmat olivat suuria. Tilanne oli päässyt jo eskaloitumaan pidemmällekin, sillä esimerkiksi brittien ja amerikkalaisten lähetystöihin oli hyökätty vihamielisten rōninien eli isännättömien samuraiden taholta. Laurence Oliphant, joka toimi vuodesta

¹¹⁰ Alcock, 1863 vol. I, 79, 191–193 & 253; Alcock 1863 vol. II, 147; Cortazzi 1987, 264–273.

¹¹¹ Yleisesti Alcockin mielestä japanilaisen kuvataiteen ihmiset olivat groteskeja hurjine epämuodostumineen, Alcock 1863 vol. II, 298–299.

¹¹² Alcock 1863 vol. II, 74, 117, 143–144, 250–252 & 311–312.

1861 asti brittiläisen lähetystön sihteerinä Alcockin alaisuudessa, oli yksi niistä, jotka loukkaantuvat tapahtumien seurauksena vakavasti.¹¹³

Vuonna 1868 vanha samurai-hallinto syrjäytettiin ja entiset samurait ryhtyivät Japanin uudistamiseen länsimaisten esikuvien mukaan. Japanin kehitys olikin varsin nopeaa, sillä japanilaiset eivät epäröineet pyytää uudistuksiin neuvoja ja apua länsimaista. Uteliaisuus Japania kohtaan oli kasvanut suuresti eristyskauden aikana. Japania ei kuitenkaan nähty Intian ja Kiinan veroisena markkina-alueena tai minkäänlaisena uhkana läntisille suurvalloille. Tyypillisesti länsimaisiin mielikuviin alkoivat kuulua teehuoneet, geishat, puutarhat, kukat ja nukkekotimaiset talot. Ulkonäöllisiin seikkoihin kiinnitettiin aikaisempaa enemmän huomiota. Geishoja kuvailtiin pieniksi nerokkaiksi keskustelijoiksi, jotka olivat myös taiteellisesti lahjakkaita. Geishaa pidettiin myös täydellisenä vaimona ja feminiinisyyden täydellisenä ilmentymänä.¹¹⁴

Kun Japani vielä 1850-luvulla oli esimerkiksi briteille varsin outo ja tuntematon alue, niin 1880-luvulla alkoi japanilaisista syntyä varsin romanttinen kuva lainaajakansana, jolla ei ollut varsinaista alkuperäisyyttä lainkaan. Edelleen kiinnitettiin huomiota japanilaisten kohteliaaseen ja huomaavaiseen käytökseen. Ensimmäisten turistien saapuessa Japaniin 1800-luvun lopussa eniten olivat esillä kuvaukset Japanista eksoottisena ja kauniina paratiisina. Japanilaisten välinpitämätön suhtautuminen alastomuuteen sekä kiehoi, että kauhistutti viktoriaanisia turisteja. Usein tämä kuitenkin nähtiin alkuperäisen kansan viattomuutena, eikä erityisen negatiivisesti.¹¹⁵

Brittien erityinen näkökulma japanilaisten moraaliin johtui ajan brittiläisen yhteiskunnan tarkasta sukupuolierottelusta. Keskiluokkaiset naiset ja miehet erotettiin toisistaan jo kouluissa, ja sukupuolten erilliset maailmat säilyivät läpi koko elämän. Miehet olivat omissa yhteisöissään armeijassa, yliopistoissa ja erilaisissa miesten klubeissa. He olivat erossa äidistään hyvin nuoresta iästä saakka. Lisäksi oli vain luonnollista, että brittiläinen herrasmies oli arvoltaan korkein, sillä oletettiin, että muut rodut olivat kehitysasteeltaan alemmalla tasolla, työväestön edustajilla oli heikompi geeniperimä ja naisten älyllistä kapasiteettia rajoitti heidän tehtävänsä synnyttäjinä. Lisäksi naiset olivat ilmiselvästi fyysisesti heikompia. Lisäksi idea herrasmiehestä liittyi vahvasti vanhoihin ritari-tarinoihin, joita kerrottiin pienille pojille. Epätasa-arvo oli siis hyvin syväänjuurtunut ajattelumalli, sillä tarinoissa liikuttiin voimakkaan ja heikon, hallitsijan ja hallitun, sekä fyysisesti vahvan miehen

¹¹³ Alcock 1863 vol. II, 13–14, 73, 156–157, 184 & 330–331.

¹¹⁴ Suvanto 2002, 40–41.

¹¹⁵ Ibid., 42.

ja heiveröisen naisen välisissä suhteissa. Aikakauden lähteitä tulkittaessa tämän ajatusmaailman läsnäolo tulee huomioida, eikä vain yksiselitteisesti tuomita kirjoittajia esimerkiksi rasisteiksi.¹¹⁶ Miesten ja naisten vahva erottelu selittää myös omalta osaltaan brittiläisten suhtautumista alastomuuteen.

Japanilainen nainen oli erittäin olennainen osa mielikuvaa pilaantumattomasta paratiisimaasta. Mielikuvista kaikkein vahvimmin on säilynyt juuri kuva japanilaisesta naisesta. Japanilaiset naiset kuvattiin yleensä kimonossa kauniissa ympäristössä teetä tarjoilevana tai jotakin instrumenttia soittavana. Japanilaiset naiset saivat länsimaisen mielikuvituksen laukkaamaan, joten heistä kirjoitettiin myös fiktiivistä kirjallisuutta, joka oli erittäin suosittua. Japanilaisissa naisissa arvostettiin heidän älyään ja oppineisuuttaan. Erityisesti hyvät käytöstavat tekivät vaikutuksen länsimaalaisiin. Japanilaisten naisten ajateltiin olevan erityisen naisellisia, ystävällisiä, helliä, uskollisia ja sieviä. Japanilaiset naiset esiintyivät todella usein länsimaisten miesten fantasioissa.¹¹⁷ Varsinkin 1800-luvun aikana korostettiin ajatusta japanilaisen naisen tottelevaisuudesta. Japanilaiset naiset nähtiin miesten palvelijoina tai jopa orjina, minkä symbolina toimi se, että naiset olivat aina polvillaan. Naiset olivat kiireisen päivän helpotus, ja japanilaisen naisen nöyrä palvelualltius eli länsimaisen miehen fantasioissa. Länsimaisen naisen ei voinut odottaa kuuravan miehensä selkää, toisin kuin japanilaisen naisen. Vaikka kaikki edellä mainitut piirteet nähtiin varsin positiivisina, pidettiin japanilaisen naisen alistettua asemaa samalla merkinä japanilaisen yhteiskunnan kehittymättömyydestä.¹¹⁸

Monet matkalaiset kirjoittivat myös esimerkiksi Yokohaman bordelleista, mutta tietenkin erittäin paheksuvaan sävyyn, vaikka esimerkiksi ulkomaalaisia varten oli perustettu erikseen Gankironimellä tunnettu bordelli. Viktoriaanisen ajan Britanniassa kaikki seksuaalinen oli paheellista. Kaiken lisäksi seksuaaliset asiat yleensä liitettiin aina naisiin, jotka nähtiin ruumiillisempina kuin miehet. Jotkut matkaajat kirjoittivat kirjeissään varsin rehellisesti siitä, miten Japani oli täynnä houkuttuksia, ja miten vain harva oli onnistunut niitä välttää. Toisaalta usein kirjoittajat pyrkivät lukijoista riippuen korostamaan sitä, että japanilaiset naiset eivät todellakaan viehättäneet heitä, sillä naiset Japanissa olivat kömpelöitä, rumia ja apinamaisia.¹¹⁹ On myös syytä huomioida ympäristö, jossa oppineet miehet Britanniassa varttuivat. 1800-luvun poikuus vietettiin tyypillisesti sisäoppilaitoksessa, jossa pojat etäännyivät perheistään ja erityisesti naisista. Sisäoppilaitokset ja yliopistot olivat

¹¹⁶ Callaway 1987, 14, 30–31 & 40–41; ks. myös Nyman 1998, 62–73 brittiläisen miehuuden ilmenemisestä seikkailuromaneissa, Kupiainen 1998, 86–88 kolonialistisesta arvopohjasta, sekä Tosh 2005 brittiläisestä miehuudesta 1800-luvulla.

¹¹⁷ Suvanto 2002, 42–43.

¹¹⁸ Littlewood 1996, 109–115; Yokoyama 1987/1993, 25.

¹¹⁹ Cortazzi 1987, 274–289; Smith 1998, 44, 47 & 83; Griffis 1900, 209; Ford 1930, 373.

erittäin miehisiä laitoksia, eivätkä nuoret miehet kaivanneet naisen rakkautta vaan toisten miesten kumppanuutta ja ystävyyttä. Tällä tavoin koulutetut miehet usein ajattelivat pääsevänsä käsiksi objektiiviseen tietoon, oli aihe kuinka fantasiallinen tahansa. Kovan kilpailun keskellä luottamus omiin kykyihin oli avainasemassa.¹²⁰

Englantilainen oppinut Sir Basil Hall Chamberlain julkaisi vuonna 1890 eräänlaisen opaskirjan: *Things Japanese*. Hän oli saapunut Japaniin vuonna 1873. Chamberlainin kirja on myös eräs kuuluisimpia Japani-aiheisia teoksia. Kirja oli suunnattu matkustajille ja muille aiheesta kiinnostuneille. Kirjan ansioksi on luettava ainakin se, että siinä hyödynnetään paljon muiden kirjoittajien teoksia. Kuten muut kirjoittajat, niin myös Chamberlain piti japanilaisia naisia erittäin viehättävinä olentoina. Hänellä oli niin positiivisia kuin negatiivisia mielipiteitä japanilaisista yleensä.¹²¹ Chamberlainin mielipiteet eivät ole yhteneväisiä äärimmäisten anglosaksisten mielikuvien kanssa, vaan hän kritisoi monia niistä tiedostaen japanilaisen kulttuurin arvon sellaisenaan. Hän ei esimerkiksi paheksu kylpemiskulttuurin alastomuutta, vaan kiinnittää huomiota siihen, että japanilaiset arvostavat puhtautta. Chamberlain ei myöskään painota japanilaisen kulttuurin ylösalaisuutta vaan toteaa, että myös japanilaiset pitävät länsimaista kulttuuria yhtäläillä käänteisenä.¹²²

Perinteiseen mielikuvaan sopivia havaintoja on Chamberlaininkin teoksessa kuitenkin merkittävässä määrin. Chamberlain tekee huomioita esimerkiksi naisen alistetusta asemasta, joka on hänenkin mielestään merkki yhteiskunnan kehittymättömyydestä. Hän harmittelee muodin muuttumista länsimaiseksi. Japanilaiset näyttävät länsimaisissa vaatteissa Chamberlainin mukaan niin naurettavilta, ettei mikään karikatyyri kykenisi sitä kuvaamaan. Hän toteaa kuitenkin myös, että on hyvä asia, että naiset eivät enää juurikaan värjää hampaitaan perinteen mukaisesti mustaksi. Hampaiden värjäämistä ei juuri kukaan länsimaalainen ole japanilaisessa kulttuurissa ymmärtänyt. Chamberlain esittää myös, että japanilaisilla on huonommin kehittynyt hermosto kuin länsimaalaisilla. Tästä hänen mukaansa johtuu uhkarohkeus ja se, ettei kuolemaa osata pelätä. Hänen mukaansa japanilaiset ovat myös epäkäytännöllisiä, sillä esimerkiksi taistelussa olisi välillä paljon järkevämpää juosta karkuun kuin jäädä kohtaamaan vihollinen. Eräs perinteinen huvittuneisuuden aihe, joka Chamberlainin tekstissä esiintyy, on japanilaisten englannin kielen taito ja ääntämys. Hän tuo esiin monia esimerkkejä siitä, miten japanilaiset käyttävät englannin kieltä väärin.¹²³ Vääränlaiseen puhetapaan puuttuminen on vain yksi esimerkki siitä, miten japanilaiset asetettiin lapsen asemaan suhteessa britteihin.

¹²⁰ Ks. esim. Smith 1998, 70–101.

¹²¹ Suvanto 2002, 43–44.

¹²² Chamberlain 1890/1898, 54–55 & 405.

¹²³ Ibid., 24–26, 58, 114–118, 129–137, 222–225, 232–233 & 424–434.

Japanilaiset olivat siis kuin pieniä lapsia, jotka eivät vielä osanneet puhua ymmärrettävästi, ja tästä syystä heitä ei myöskään tarvinnut ottaa vakavasti.

Samuraista Chamberlain kirjoittaa vain yhden sivun verran hyvin historiapainotteisesti. Hän mainitsee, että samurailuokan edustajat ovat siirtyneet suurimmaksi osaksi hallintoon, mutta osalla taas menee todella huonosti. Surkeaan tilaan ovat joutuneet sellaiset samurait, jotka eivät osanneet sopeutua modernisaatiokehitykseen.¹²⁴ Hän ei ole juurikaan kirjoittanut kirjassaan erikseen japanilaisista miehistä, sillä kuten suurin osa muistakin kirjoittajista, hän käsittelee Japania nimenomaan oletusarvoisesti miehisenä yhteiskuntana, jossa naiset ovat erikseen mainittavassa marginaalisessa asemassa.

3.1.2. Mielikuvien osittainen muuttuminen negatiivisiksi

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa suhtautuminen Japaniin alkoi hieman muuttua. Japanilaisen yhteiskunnan modernisaatiokehitystä oudoksuttiin, sillä Japani haluttiin edelleen nähdä koskemattomana paratiisina. Japanilaisilla oli halu tulla joksikin muuksi kuin mitä he olivat, eikä sellaista katsottu länsimaissa hyvällä. Japanilaisten sotavoitto kiinalaisista vuonna 1895 aiheutti jo länsimaissa hämmennystä, mutta erityisesti japanilaisten vuosina 1904 – 1905 saavuttama voitto venäläisistä sai länsimaat katsomaan Japania uudella tavalla: Japani alkoi muodostua uhaksi länsimaiselle maailmanvallalle. Japanilaiset alettiin yhä useammin nähdä epäinhimillisinä ja pian puhuttiinkin jo ”keltaisesta vaarasta”. Länsimaiset liikemiehet alkoivat myös turhautua japanilaisiin seremoniallisiin kaupankäyntitapoihin: japanilaiset eivät ymmärtäneet, että aika oli rahanarvoista. Lisäksi japanilaisia pidettiin epärehellisinä liikekumppaneina. Kaikki negatiiviset piirteet ja Japanin kulttuurin pilaava modernisaatio yhdistettiin aina japanilaisiin miehiin. Japanilaiset naiset nähtiin vanhan kulttuurin hyveellisinä säilyttäjinä.¹²⁵

Japanilaisista naisista kirjoitti vuonna 1906 esimerkiksi Alfred Stead. Hän tuo esille, että japanilaisten naisten merkitys lasten kasvatuksessa oli tärkein syy sille, että naisia koulutettiin. Vaikka naisia koulutettiin korkeasti, heidän ensisijainen tehtävänsä oli olla naisia. Pohtiessaan naisen asemaa Japanissa Stead huomauttaa, että molempien sukupuolten roolit ovat Japanissa määrittäneet kansakunnan etua mukaillen. Yksilöllisyyden vähäinen merkitys koskettaa kuitenkin molempia sukupuolia. Stead näkee naisen ja miehen aseman Japanissa samanarvoisina. Myös historian kuluessa naisil-

¹²⁴ Chamberlain 1890/1898, 356.

¹²⁵ Suvanto 2002, 45.

la on ollut merkittävä rooli Japanin yhteiskunnassa. Jotta japanilaisten naisten asema parantuisi entisestään, heidän on koulututtava ja vapautettava itse itsensä. Tällainen kehitys olisi Japanin yhteiskunnalle hyväksi, sillä Steadin mukaan japanilaiset naiset olivat jopa isänmaallisempia kuin miehet.¹²⁶ Steadin näkökulma on varsin erilainen verrattuna yleiseen käsitykseen. Tämä on vain osoitus siitä, että kun on tarpeeksi tietoa, voi päästä mielikuvien yli.

Naisiin liittyen vuonna 1909 Arthur Lloyd toi esiin geishan ja kurtisaanin toisistaan erottamisen vaikeuden teoksessaan *Every-day Japan*. Kurtisaanit olivat hänen mielestään moraalin kannalta vaarallisia ainakin sellaisissa paikoissa, joissa ei ollut varsinaista toimilupaa. Lloyd toteaa, että ”rajaviiva geishan ja kurtisaanin välillä on joskus hyvin epäselvästi nähtävissä”. Hänen kuulemansa mukaan ainakin jotkut geishat ovat kuitenkin miellyttäviä tavoiltaan ja olivat jossakin määrin älykkäitä.¹²⁷

Aluksi keltainen vaara liittyi sotilaalliseen voimaan, mutta hyvin nopeasti se yhdistettiin myös talouteen. Ensimmäisen maailmansodan ja vuosien 1929 – 1930 laman aikana Japanin talous kasvoi jatkuvasti. Japanilaisia syytettiin epäreilusta kilpailusta ja rahan arvon manipuloinnista. 1930-luvulla tilanne kärjistyi edelleen, sillä Japanissa vallitsi erittäin nationalistinen ideologia, joka tarkoitti negatiivisia asenteita länsimaita – ja muitakin maita – kohtaan. Japanilaiset näkivät itsensä Aasian maiden vapauttajina. 1930-luvun aikana myös massamedian rooli mielikuvien luomisessa ja vahvistamisessa kasvoi suureksi. Mediassa japanilaisia kuvailtiin yleisesti fanaattisina ja epäinhimillisinä itämaalaisina. Mielikuvien molemmat ääripäät olivat vahvasti esillä, sillä vanhoista positiivisista mielikuvista ei haluttu luopua. Japanissa kävi edelleen paljon turisteja.¹²⁸

Koko 1900-luvun ajan vahvistui mielikuva siitä, että japanilaiset naiset olivat pieniä ja nukkemaisia ihmisiä. Heidät nähtiin lapsenkaltaisina ja kaikenlainen ”söpöily” yhdistettiin heihin täysin mutkatomasti. Heidän ei uskottu ajattelevan itsenäisesti. Japanilaiset naiset eivät siis aina ymmärtäneet miehiä, mutta he olivat kuitenkin aina tarvittaessa paikalla. Heitä ei nähty täysinä ihmisinä, ja tämän vuoksi länsimaisten miesten oli myös helppoa unohtaa japanilaisen naisen kanssa syntynyt romanssi.¹²⁹ Ennen Japanin sulkeutuneisuuden kautta rotujen väliset suhteet olivat hyvin yleisiä, mutta 1800-luvun puolesta välistä asti niitä ei katsottu yhtä suojeasti. 1900-luvun aikana suhde japanilaiseen naiseen ei ollut hyväksytty, ja niistä saatettiin jopa määrätä rangaistuksia miehen asemasta

¹²⁶ Stead 1906, 125, 139 & 360–385.

¹²⁷ Lloyd 1909, 253–254.

¹²⁸ Suvanto 2002, 46–47.

¹²⁹ Littlewood 1996, 116–119.

riippuen. Huomattavaa on, että ranskalaisten politiikka samaan aikaan oli täysin päinvastainen. Suh- teita kuitenkin esiintyi jatkuvasti, ja tärkeintä oli aina pitää matalaa profiilia, sillä pahinta oli esiin- tyä rakastajattarensa kanssa julkisesti. Naimisiin meno oli huomattavasti harvinaisempaa, mutta sitäkin tapahtui, ja esimerkiksi saksalainen Philipp Franz von Siebold asui yhdessä japanilaisen vaimonsa kanssa, ja heille syntyi myös yhteinen tytär. Amerikkalaiset vastustivat seka-avioliittoja kaikkein eniten, sillä heidän historiansa orjuuden ja rotuerottelun kanssa oli erittäin ongelmallinen. Alusta asti länsimaisille matkaajille järjestettiin myös prostituoitujen palveluksia. Tämä oli japani- laisessa yhteiskunnassa varsin normaalia, sillä neitseellisyydelle ja siveellisyydelle ei annettu eri- tyistä arvoa.¹³⁰

Toisen maailmansodan aikana luoduilla viholliskuvilla on ollut erittäin pitkäaikaisia vaikutuksia anglosaksisessa kulttuuripiirissä. Toinen maailmansota olikin lopullinen sinetti negatiivisille mieli- kuville japanilaisista miehistä. Vielä nykyäänkin mielikuvista pidetään tiukasti kiinni. Etenkin hyökkäys Pearl Harbouriin koettiin ja koetaan edelleen malliesimerkkinä japanilaisten miesten epä- luotettavuudesta ja julmuudesta. Esimerkiksi E. K. Venables kirjoittaa vuonna 1936 siitä, miten kaikkien modernien muutosten jälkeenkin japanilaiset ovat edelleen sisäisesti samanlaisia kuin vuo- sisatoja aikaisemmin: epäluuloisia ja vihamielisiä kaikkea ulkomaalaista kohtaan. Heidän kohteli- aan hymynsä ja ystävällisen käytöksensä takaa paljastuu Venablesin mukaan julmia kiduttajia, ja tällä hän viittaa japanilaisten tapaan kohdella niin muita kansoja, eläimiä kuin kasvejakin. Kaunii- den käytöstopojen ja hymyn takana oli aina jotakin petollista. Fanaattinen patriotismi nähtiin paitsi samuraiden ja kamikaze-lentäjien ideologiana, myös tavallisten rivikansalaisten ideologiana. Todel- linen kommunisti oli ensin kommunisti ja sitten vasta jotakin kansallisuutta, mutta todellinen japa- nilainen oli ensin japanilainen, vaikka olisikin ollut kommunisti. Jopa tavalliset maanviljelijät oli- vat samanlaisia; he viljelivät peltojaan kellontekijän tarkkuudella, eikä mitään jätetty sattuman va- raan. Koko yhteiskunta oli järjestäytynyt ja tehokas aina koulutuksesta alkaen.¹³¹ Japanilaisten so- dan aikana tekemät rikokset ihmisyyttä vastaan ovat olleet vahvasti esillä varsinkin populaarikult- tuurissa, ja ne vahvistavat negatiivista asennetta edelleen. Varsinkin Yhdysvalloissa, Englannissa, Australiassa ja Hollannissa pidetään edelleen yllä sodanaikaisia viholliskuvia. Käsitys japanilaisten miesten sadistisuudesta on pääasiassa 1900-luvun luomus. Varsinkin mediassa on tuotu paljon esiin mielikuvia siitä, että japanilaiset miehet kiduttavat mielellään muita ja ovat seksuaalisuudeltaan aina jotenkin perverssejä. Joka tapauksessa itämaisessä mieheissä ja seksissä ei orientalistisen näkökul-

¹³⁰ Leupp 2003, 221–223; Callaway 1987, 48–51; Lake & Reynolds 2008, 268 & 270.

¹³¹ Suvanto 2002, 47; Venables 1936, 7 & 94–98; Price 1938, 11–13, 18–23 & 54–55.

man mukaan ole koskaan ollut mitään romanttista. Tällaisten mielikuvien synty kertoo kuitenkin enemmän mielikuvien luojaista kuin niiden kohteista.¹³²

Toisen maailmansodan jälkeen Japanin yhteiskunta järjestettiin uudelleen Yhdysvaltojen miehitys-
joukkojen valvonnassa. Japanilaiset oli lyöty, mutta tappiomieliala väistyi kuitenkin taloudellisen
menestymisen tavoitteen tieltä. Kehitys oli jälleen kerran varsin nopeaa. 1960-luvulla Japanin me-
nestys alkoi olla jo ilmiselvää, ja länsimaat olivat ihmeissään. Japanin ei oletettu toipuvan tappiollis-
esta sodasta niin nopeasti. Japanilainen sotilas oli länsimaiden silmissä muuttunut samuraiksi, joka
oli naamioitunut länsimaiseen pukuun. Japania kuvattiin jälleen yritysmetaforan kautta. Japanilaiset
olivat koneiden kaltaisia muurahaisia eli epäinhimillisiä. Jos yleinen kuva Japanista 1800-luvulla oli
eksoottinen ja romanttinen, niin 1900-luvulla se oli sotaisa, julma ja epäluotettava. Sodan katsottiin
vähitellen siirtyneen talouteen. Vaikuttaisi siltä, että suurinta osaa länsimaisista ihmisistä on 1900-
luvulla varoitettu japanilaisten petollisesta luonteesta.¹³³

Sodan jälkeen myös Japanin kauneutta korostettiin jälleen. Kun sotilaiden hallitsema Japani oli vih-
doin kaatunut, nähtävillä oli jälleen aito ja alkuperäinen Japani traditioineen: Fuji, geishat, temppelit
ja kirsikankukat. Myös Japanin viranomaiset vahvistivat positiivista traditionaalista kuvaa turismia
ja kaupankäyntiä edistäessään. Erilaisen kulttuurin leimaa lisäsivät niin länsimaiset kuin japanilaiset
kirjoittajat. Japanilaiset pitivät traditionaalisen ja modernin sekoittumista etuna maalleen, mutta
länsimaiset näkivät modernin vain turmelevan kaikkea traditionaalista ja kaunista.¹³⁴ Japanilaisiin
liittyvät stereotypiat ovat edelleen hyvin vahvoja. Ne antavat valheellisen tunteen siitä, että länsi-
maissa todella ymmärrettäisiin japanilaista kulttuuria. Varsinkin anglosaksinen kulttuuriipiiri on
stereotyyppien lävistämä; jokainen japanilainen määritellään ensisijaisesti stereotypian kautta.
Koska henkilökohtaiset kontaktit japanilaisiin ovat varsin harvinaisia, Japanin kaukaisuus maana
takaa sen, että stereotypiat säilyvät sitkeästi.¹³⁵

3.2. Mannereurooppalainen Japanin-kuva

Torsten Burgman on tutkinut Japanin-kuvan kehitystä Ruotsissa, mutta hänen tutkimustuloksiaan
on syytä tarkastella ainakin Skandinavian alueen kontekstissa. Kulttuurialueen yhtenäisyys antaa
tähän hyvät edellytykset ja monia ruotsalaisten kirjoittamia teoksia on luettu ahkerasti myös naapu-

¹³²Suvanto 2002, 47 & Littlewood 1996, 170–183.

¹³³ Suvanto 2002, 48–49, ks. myös Littlewood 1996, 194–207 & Burgman 1986, 143–160.

¹³⁴ Suvanto 2002, 49–52.

¹³⁵ Littlewood 1996, 208–212.

rimaissa. Ruotsissa Japanin-kuvan muotoutuminen alkoi 1600-luvulla. Eriksson Willman julkaisi oman matkakertomuksensa vuonna 1667, ja siihen tutustuivat ainakin oppineet ruotsalaiset. Japani esiintyi teoksessa etäisenä, eksoottisena ja hyvin erilaisena Ruotsiin verrattuna. Seuraavat kirjoittajat jatkoivat samaa linjaa, mutta esimerkiksi Carl Peter Thunberg lisäsi kuvaan mukaan ajatuksen japanilaisten nopeasta oppimiskyvystä ja korkeasta moraalista. Fält kertoo omassa tutkimuksessaan Suomen Japaninkuvan kehityksestä, että ennen 1800-lukua Suomeen oli kantautunut vain positiivisia tietoja Japanista. 1800-luvun alussa edes tiedot kristittyjen vainoista 1600-luvun Japanissa eivät aiheuttaneet negatiivisia tunteita japanilaisia kohtaan, sillä vainot nähtiin katolisen kirkon itselleen aiheuttamina.¹³⁶

Japanin avauduttua 1800-luvun puolivälin jälkeen kuva Japanista alkoi selkeytyä informaation lisääntyessä. Fältin mukaan Japanin-kuva suomessa ei ollut tuohon aikaan erilainen muuhun läntiseen maailmaan verrattuna, sillä kuva oli kaikkialla varsin myönteinen. Edellytyksiä oman Japanin-kuvan muodostumiseen ei myöskään ennen Japanin avautumista juurikaan ollut, sillä esimerkiksi ulkomaanuutiset olivat peräisin suoraan jostakin ulkomaisesta lehdestä. Kuvauksissa korostettiin eksotiikkaa ihailemalla Japanin luonnon kauneutta, yleistä siisteyttä ja japanilaisia hyviä luonteenpiirteitä. Kuvaukset olivat romantiikantäyteisiä ja sisälsivät runsaasti eksoottisten kulttuurien ihailua. Fältin mukaan varsinkin Suomessa ote Japaniin oli varsin kuvaileva, sillä vallalla oli kansansivistystyön aate. Tässä vaiheessa myös japanilaisten kyky omaksua länsimaisen kulttuurin tuotteita nähtiin hyvänä asiana. Myös ruotsalaisten matkat Japaniin lisääntyivät, ja kävijöitä olivat muun muassa Anton Bäckström, Axel Carlander, S. Natt och Dag, sekä A. E. Nordenskiöld. He kaikki korostivat edelleen eksotiikkaa, mutta huomattu oli myös nopea modernisaatiokehitys, joka Japanissa oli alkamassa.¹³⁷

Anton Bäckströmin matkakirja *Ett besök i Japan och Kina* julkaistiin vuonna 1871 runsaan kuvituksen kera, ja sen jälkimmäinen puolisko kertoo hänen kokemuksistaan Japanissa. Hän kertoo hyvin paljon samoista asioista kuin muutkin matkakirjailijat kommentoiden esimerkiksi miesten ja naisten poikkeavaa ulkonäköä, mutta hänen teoksestaan puuttuvat kaikkein käytetyimmät kliseet. Periaatteessa hänen kirjansa voisi kertoa mistä tahansa maasta. Hän ei juurikaan arvota näkemäänsä vaan kuvailee asioita varsin neutraaliin sävyyn. Maalattuja japanittaria hän ei kutsu rumiksi, vaan kertoo heillä olevan hienon meikin kasvoillaan. He ovat selkeästi panostaneet ulkonäköönsä.¹³⁸

¹³⁶ Burgman 1986, 193 & Fält 1982, 101.

¹³⁷ Fält 1982, 46 & 101; Burgman 1986, 193.

¹³⁸ Bäckström 1871, 186–187.

Bäckström kuvailee japanilaisia sivistyneeksi kansaksi, vaikka he eivät ole sivistyneitä eurooppalaisessa mielessä. He ovat hyvätapaisia, ystävällisiä ja älykkäitä, mutta heidän kulttuurinsa on hyvin erilainen verrattuna Euroopan maihin. Heidän uskontonsa ei ollut dogmaattista, vaan eri uskontojen välillä japanilaiset saattoivat toimia varsin väljästi. Bäckström kertoo japanilaisista kurtisaaneista ja miesten monista vaimoista, mutta ei ota vahvasti kantaa puolesta tai vastaan. Hän kertoo myös eristyksissä elävistä ainuista. Jonkinlainen toivomus arvojen muutoksesta kuitenkin piilee hänen huomautuksessaan siitä, että länsimaat ”avasivat Japanin”. Hän tuo esiin myös ongelmat joita eurooppalaisilla on ollut joidenkin samuraiden kanssa. Japanilaiset ovat etenkin aikaisempina vuosikymmeninä suhtautuneet erittäin vihamielisesti länsimaalaisia kohtaan.¹³⁹

A. E. Nordenskiöld (1832–1901) oli suomalaissyntyinen, mutta myöhemmin ruotsiin muuttanut tutkimusmatkailija, joka tuli tunnetuksi koillisväylän purjehduksestaan. Suomessa häntä on aina pidetty suomalaisena sankarina, vaikka esimerkiksi hänen matkansa oli Ruotsin kuninkaan rahoittama. Nordenskiöldin laatima kirja *Vegan matkasta* on varsin tieteellinen ja tarkkaan laadittu raportti. Hän kuvaa teoksessaan myös aikaisempaa nähtyihin alueisiin liittyvää matkakirjallisuutta. Nordenskiöldinkin matkakuvauksessa vieras on vierasta ja monia asioita tulee ihmeteltyä. Kirjan tieteellisestä otteesta johtuen kaikki faktat esitetään suhteellisen ilmeettömästi ja laivan salonki toimi eräänlaisena kotoisena turvapaikkana. A. E. Nordenskiöld kirjoitti vuonna 1881 ilmestyneessä *Vegan matka Asian ja Euroopan ympäri* -teoksessaan, että hänen matkaseurueensa oli tarkoitus pysähtyä Jokohamaan vain laivan korjausten ajaksi, mutta he kuitenkin viipyivät pidempään. Osaksi syynä oli hänen mukaansa Japanin merkillinen, miellyttävä ja vieraanvarainen kansa. Ihanasta maasta oli hyvin vaikeata erota.¹⁴⁰

Vegan ankkuri laskettiin Yokohamassa 2.9.1879. Nordenskiöld sai tuntea japanilaisten vieraanvaraisuuden saman tien, sillä kutsuja erilaisiin pitoihin saapui hyvin paljon. Nordenskiöld kiinnitti huomiota esimerkiksi siihen, että vähempiarvoiset virkamiehet eivät osallistuneet aterioimiseen; japanilaisten hierarkia oli hyvin tarkka. Hän ihasteli kauniita puutarhoja, jotka eurooppalaisen silmiin vaikuttivat pienoispuutarhoilta, eivätkä aivan täysin vastanneet eurooppalaisia kauneuskäsityksiä. Nordenskiöld myös kehui tapaamiensa ihmisiä älykkäiksi ja herttaisiksi. Hän arvosti japanilaisia miehiä, vaikka ei pitänyt kukaan heidän ulkomuotoaan kaikkein edustavimpana. Japanilaisten pukeutumista länsimaalaisittain Nordenskiöld ei erityisemmin arvostele, vaan hän pitää sitä enem-

¹³⁹ Bäckström 1871, 188–191, 222, 232–239, 240–241, 244, 254–256 & 322–340.

¹⁴⁰ Varpio 1997, 101–104 & 213 & Nordenskiöld 1881/1980, 339.

mänkin käytännöllisenä muutoksena. Nordenskiöld toteaa myös, että japanilaiset olivat erittäin yllpeitä soittaessaan eurooppalaisia sävellyksiä.¹⁴¹ Hän ei kuitenkaan ota erityisen negatiivista kantaa japanilaisten omaksumiin kulttuurilainoihin.

Japanin valtiollisesta johdosta Nordenskiöldillä on heidän tapaamisensa jälkeen muutamia huomioita esitettävänä. Keisarisuvun sen hetkistä edustajaa Mutsuhitoa hän ei pitänyt erityisen voimallisen näköisenä, sillä keisari seiso i koko tapaamisen ajan paikoillaan kuin vahanukke. Virkamiehiä Nordenskiöld piti ankan näköisinä todeten sen johtuvan varmaankin menneisyyden myrskyistä ja vaaroista. Valtiollista murhaa ei Japanissa vielä pidetty häpeällisenä tekona, joten virkamiesten elämä oli varsin vaarallista. Eräässä alaviitteessä Nordenskiöld kertoo aluksi pitäneensä kaikkia japanilaisia samannäköisinä, mutta huomanneensa kasvojen olevan yhtä erilaisia kuin eurooppalaistenkin. Se vain vaati tottumista heidän ihonväriinsä ja omituiseen ulkonäköönsä.¹⁴²

Naisista Nordenskiöld kertoo, että he olivat oikein kauniita ja somia, kunhan eivät vain maallaneet kasvojaan valkoisiksi tai mustanneet hampaitaan, sillä se oli erittäin rumentava tapa. Hän oli muiden länsimaalaisten tapaan iloinen siitä, että tällainen tapa oli väistymässä. Ylhäisemmän luokan naisia Nordenskiöld kehuu, ja huomauttaa, että erityisesti heidän kaulansa on kaunis. Myös nuorten ja köyhien naisten asu oli aina siisti, vaikkakaan ei aina erityisen korea. Naisten käytöstavat ovat miellyttävät ja suloiset. Nordenskiöldin mukaan japanilaiset naiset sopivat erityisen hyvin eurooppalaiseen seuraan, sillä he ovat hienon naisen kaltaisia. Japanilaisissa ravintoloissa Nordenskiöld kiinnitti huomionsa seuraneiteihin, jotka ovat määrääjäksi myyneet itsensä ravintolan palvelukseen. Eurooppalaisen siveyskäsityksen mukaan toiminta oli arveluttavaa, mutta Japanissa täysin hyväksytty ja usein nämä naiset menivät myöhemmin naimisiinkin. Leimautumisen ja syrjäytymisen aiheutui niille naisille, jotka ”antautuivat europalaisten kanssa rakkauden vehkeisiin”.¹⁴³ Ilmeisesti tämä on kuitenkin esimerkki siitä, että monet matkalaiset erehtyivät kutsumaan prostituoituja geishoiksi.¹⁴⁴

Nordenskiöld kertoo, että ravintoloissa naispalvelijat istuvat kyyryssä vieraan ympärillä, ja keskustelu käy vilkkaana, mikäli se vain kieliongelmistä huolimatta jotenkin onnistuu. Hän huomauttaa myös, että illalla tytöt jäävät katsomaan kun vieras riisuu vaatteensa, ja vertaavat eurooppalaista ruumiinrakennetta japanilaiseen. Tällaista käytöstä Nordenskiöld ei pidä nuorille tytöille sopivana,

¹⁴¹ Nordenskiöld 1881/1980, 251–260 & 264.

¹⁴² Ibid., 262.

¹⁴³ Ibid., 263, 267

¹⁴⁴ Kortelainen 2004, 92.

ja sehän on myös epäkohteliasta. Alastomuuden näkeminen yleensä ei Nordenskiöldiä häiritse, vaikka toteakin sen voivan loukata eurooppalaisia. Useimmat eurooppalaiset kuitenkin tottuvat alastomuuteen, ja lopulta kylpevät myös itse alasti.¹⁴⁵

Nordenskiöldin teoksessa huomioidaan myös Kiotolaiset tanssijattaret, jotka ovat saattaneet olla maikoja ja geikoja, mutta tämä ei käy tekstistä ilmi. Nordenskiöld kuvailee heitä kauniiksi kirjjavine pukuineen ja omituisine hiuskoristeineen. Tanssijattaretkin maalasivat kasvonsa perinteiseen näyttävään tapaan. Eurooppalaisilla ei ollut pääsyä parhaisiin tanssipaikkoihin ilman japanilaista suositelijaa. Teen juonnin yhteydessä tanssijattaret viihdyttivät vieraita ja olivat käytökseltään moitteettomia. Nordenskiöld huomauttaa, että Euroopassa vastaavanlaisissa paikoissa tapahtuisi ties minkälaista rietastelua, mutta Kiotossa sellaisesta ei ollut tietoaakaan. Itse tanssiesitykset olivat Nordenskiöldin mielestä tylsäköjiä, mutta silti varsin kauniita. Nordenskiöld huomauttaa myös, että kaikki tanssijattaret olivat erittäin nuoria. Kuvauksen perusteella voisi päätellä että he olivat maikoja, joiden meikki ja asu on näyttävämpi verrattuna geikoihin. Nordenskiöld mainitsee erikseen vielä ryhmän todella kauniita naisia, joita eurooppalaisten oli myös vaikea päästä tapaamaan. Näillä naisilla hän voisi tarkoittaa geikoja, jotka vähemmän meikattuina viehättivät enemmän länsimaista silmää.¹⁴⁶

Nordenskiöldin suhtautumista japanilaisiin kuvastaa varsin hyvin seuraava katkelma:

...siivo käytöstapa täällä vallitsee alhaisemmassakin kansassa, ja josta sopii päättää, että jos kohta japanilaisilla onkin europalaisilta paljon oppimista, ei heidän suinkaan sovi europalaisia joka kohdassa seurata. Paljon hyvää, vanhaa ja kansallista on Japanissa säilytettävä, kenties enemmän kuin japanilaiset itse tätä nykyä aavistavatkaan, ja epäilemättä paljon enemmän, kuin moni europalainen vallikko tahtoo myöntää.¹⁴⁷

Nordenskiöldin mielipiteet kokemastaan ovat varsin neutraaleja. Hänen kirjoitustyyliinsä on varsin sävyisä, eikä hän pyri erityisesti korostamaan mitään negatiivisina pitämiään asioita. Nordenskiöldin kertomuksesta käy ilmi se, että hän itsekin tiedostaa olevansa joissakin asioissa hieman eri mieltä kuin muut eurooppalaiset.

Japanin ja Kiinan välinen sota vuosina 1894–1895 herätti huolestuneisuutta myös Suomessa, sillä Japani oli osoittanut kovaksi kilpailijaksi läntiselle maailmalle. Venäjän ja Japanin välinen sota

¹⁴⁵ Nordenskiöld 1881/1980, 273–274 & 282.

¹⁴⁶ Ibid., 318–320.

¹⁴⁷ Ibid., 309.

vuosina 1904–1905 herätti kuitenkin paljon enemmän mielenkiintoa koko Euroopan alueella, ja mielikuvien luomisessa yhä keskeisemmälle sijalle nousivat poliittiset intressit. Suomessa Japanin kuva oli sodan aika kahtiajakautunut, sillä maaseutuväestö oli Venäjän keisarille uskollisena omaksunut negatiivisen viholliskuvan ja keisarillisen hallituksen vastustajat olivat omaksuneet myönteisen kuvan. Venäjälle tappiollisen sodan ja suurlakon jälkeen suomeen vakiintui myönteisempi Japanin kuva. Myös ruotsalainen lehdistö kiinnostui Japanista, mikä antoi vahvan nosteen Japani-aiheisten kirjojen julkaisemiselle.¹⁴⁸

Suomalainen Konrad (Konni) Zilliacus oleskeli Japanissa vuodet 1894–1896, joista viimeisenä julkaistiin hänen matkastaan kirjoittama kirja. Hänen matkansa aikana käynnissä ollut sota vaikutti selvästi hänen näkemyksiinsä japanilaisista, ja hänen asenteensa onkin poikkeuksellisen kriittinen. *Japanesiska studier och skizzer*¹⁴⁹ on ensimmäinen suomalainen matkakirja Japanista. Siinä Zilliacus on pyrkinyt esittämään Japanista sekä hyviä, että huonoja puolia. Hän nimenomaan halusi korostaa sitä, että Japaniin liittyy muutakin kuin kaikkea sitä positiivista, mitä Suomessa oli totuttu Japanista kuulemaan. Japani-innostuksen leviäminen ja japanilaisen kulttuurin ihannoiti olivat Zilliacuksen mukaan johtaneet vääristyneihin mielikuviin. Hyvin suuri osa Japanista kirjoitetuista kirjoista oli kirjoitettu hyvin lyhyen turistiluonteisen oleskelun perusteella, joten kuvausten totuudenmukaisuutta on syytä kyseenalaistaa. Modernisaatiokehityksen suunta Japanissa oli aiheuttanut myös yhteiskunnallista tyytymättömyyttä erityisesti maanviljelijöiden ja samuraiden joukossa. Zilliacus kiinnitti huomiota Japanin ekspansioon, ja varsinkin japanilaisten työteliääseen, taitavaan ja vähääntytyvään väestöön. Japanilaiset olivat oppineet länsimailta voiman oikeutuksen: sotilaallinen voima takasi kunnioituksen maailmassa. Zilliacus ei kuitenkaan pitänyt japanilaisia tulevaisuuden kansana, sillä heidän kykynsä eivät vastanneet heidän pyrkimyksiään. Kritiikin ohella Zilliacus kuitenkin oli erittäin kiinnostunut Japanin kulttuurista. Zilliacus oli nähnyt paljon maailmaa, ja hän oli muutenkin perillä siitä, mitä Kaukoidässä oli tapahtumassa. Zilliacuksen näkemykset kuvastivat hyvin länsimaiden yleisen Japanin-kuvan kehitystä, joka oli muuttumassa negatiivisemmaksi.¹⁵⁰

Varsinkin sodan jälkeen 1920-luvulla ruotsalaisia matkaajia jälleen kävi Japanissa ahkerasti: heidän joukossaan olivat esimerkiksi tutkija Sven Hedin, professori Rudolf Kjellén, sekä toimittaja Vera von Kraemer. Eksotiikan ollessa edelleen kuvauksissa keskeisenä, he kirjoittivat esimerkiksi maisemataiteesta, majataloista ja geishoista. Uusiakin elementtjä kuvauksiin liitettiin. Japanin tieteel-

¹⁴⁸ Fält 1982, 101–102 & Burgman 1986, 193–194.

¹⁴⁹ Zilliacus 1896.

¹⁵⁰ Fält 1982, 57–59 & Zilliacus 1896, 1–2.

linen tutkimustyö ja teollisuuden nopea kehitys saivat kehuja. Kiinnostavia aiheita olivat myös japanilainen länsimaisen esikuvan mukaan järjestetty hallinto, ulkomaanpolitiikka, sekä japanilaisen naisen alistettu asema etenkin työelämässä. Ruotsalaisen lehdistön kiinnostus Japania kohtaan ennen toista maailmansotaa oli satunnaista, vaikka tapahtumista Manchuriassa ja Kiinassa raportoi tiinkin jonkin verran. 1920-luvun Suomessa yhdistyivät perinteinen kosmopoliittinen ihannoiva Japanin-kuva, sekä myönteinen nationalistinen kuva. Suomessa kuvaan vaikuttivat myös huomattavasti huonot Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet. Suomessa ihailua herättivät erityisesti japanilaiset kasvatusihanteet. Toisaalta kriittisyyttä herätti japanilaisten voimakas viha valkoista rotua kohtaan.¹⁵¹

Japanin laajentumispyrkimykset Mantšuriassa vuosina 1931–1933 aiheuttivat kriisin, joka pakotti eri maat ottamaan asiaan kantaa. Myös Suomessa asiaa jouduttiin pohtimaan. Kansainvälisessä Japanin-kuvassa tapahtui kärjistymistä negatiivisempaan suuntaan, ja myös Suomessa oltiin huolissaan, vaikka Japani edelleen nähtiin vastavoimana myös Neuvostoliitolle. Lehdistössä Japanin-kuva vaihteli voimakkaasti myönteisestä kielteiseen. Japania käytettiin myönteisenä esimerkkinä muun muassa kommunismin vastaiseen argumentointiin. Kansainvälisen rauhan rikkoutuminen ja Kansainliiton roolin merkitys huolettivat kuitenkin monia, mikä aiheutti negatiivisempaa kirjoittelua. Vasemmistolaiset lehdet suhtautuivat Japaniin kielteisemmin kuin muut. Japanin-kuva oli pirstoutunut huomattavasti aikaisempaan verrattuna, ja mukana oli myös kielteisiä sävyjä. Kansainvälisesti vertailtuna Suomen lehdistö sijoittuu kannanotoissaan välimaastoon. Fältin mukaan myönteisimminkin japanilaisiin suhtautuivat ranskalaiset toimittajat. Esimerkiksi brittiläisissä ja yhdysvaltalaisissa lehdissä kannanotot olivat aluksi olleet sekä puolesta että vastaan, mutta mielipiteet muuttuivat vähitellen yhä enemmän Japanin-vastaisiksi. Suomessa Japaniin suhtauduttiin virallisesti Kansainliitto-päätösten mukaisesti, eli osittain neutraalisti ja osittain kielteisesti. Kielteisyyttä aiheutti etenkin Japanin demokratian vastainen kehitys. Epävirallisesti kuitenkin Suomen suhtautuminen oli varsin myönteistä, mistä spekuloiinkin kansainvälisestikin. Japani kuitenkin säilyi kaukaisena itämaana, joka ei ollut suomalaisten kannalta kovin merkittävä maa. Suuri yleisö suhtautui japanilaisiin myönteisesti, mutta tämä suhtautuminen ei perustunut tosiasialliseen tietoon, vaan pinnallisiin ja yksinkertaisiin tunteellisiin käsityksiin.¹⁵²

Skandinavian ulkopuolista kuvaa edustaa hyvin unkarilainen Edgar Lajtha, joka kertoo vuonna 1936 julkaistun kirjansa esipuheessa, että ei pyri lausumaan mitään mielipidettä Japanista. Hän

¹⁵¹ Burgman 1986, 193–194 & Fält 1982, 103.

¹⁵² Fält 1982, 140–145 & 201–207.

myöntää, että aikaisemmin hän tiesi Japanista yhtä vähän kuin ne, joille hän on kirjansa suunnannut. Lajthan päämääränä on korjata joitakin japanilaiseen kulttuuriin liittyviä väärinkäsityksiä. Myös Lajtha kuitenkin viittaa japanilaisten rodulliseen fanatismiin ja ylemmyyden tunteeseen. Tällä on kuitenkin myös positiivisia seurauksia, sillä kansallinen yhtenäisyys on Japanin taloudellisen menestyksen taustalla.¹⁵³

Lajthan teoksessa on myös yksi alaluku, joka koskee geishoja ja yksi luku, joka koskee prostituutioita. Hän tuo esiin sen, että geishat opiskelevat paljon voidakseen toimia ammatissaan. Oppitunnit ovat tosin lyhyitä, mutta eri aiheita käydään läpi geishakoulussa useita päivittäin. Geishojen on tunnettava niin historiaa kuin nykyaikaakin. Myös länsimaisen kulttuurin tuntemus oli geishoille tärkeää. Geishoilla ei ollut ikää, sillä heidän tuli aina olla ajan tasalla. Lajtha huomauttaa, että ainakin miesten kanssa jutellessaan ja hymyillessään geishat eivät näyttäneet yhtään vanhoilta, vaikka heillä saattoi ikää jo ollakin. Lajtha kiinnittää huomiota myös siihen, että geishojen elämä pyöri jatkuvasti kauniiden ja kallisarvoisten esineiden ja asioiden ympärillä. Geishat ovat muinaisjapanilaisten perinteiden vaalijoita. Geishojen elämässä oli kuitenkin myös arkinen puoli, jonka Lajtha saattoi todeta geishojen välitystoimistossa. Geishoilla, geishataloilla ja teehuoneilla oli myös omat yhdistyksensä, joissa jatkuvasti pohdittiin ratkaisuja yhteisiin huoliin. Nykyaikaistuvat japanittaret olivat geishan ammatille uhka, sillä aikaisemmin vain geishoilla oli ollut mahdollisuus viihdyttää perheen ulkopuolisia miehiä.¹⁵⁴

Prostituoitujen kohtaloa Lajtha pitää paljon surullisempana geishojen, vaikka molempiin toimiin ostettiin tyttöjä. Monet huvittelunhaluiset miehet eivät valitettavasti tulleet ajatelleeksi prostituoitujen kurjaa kohtaloa. Prostituoitunut kärsivät erityisesti siitä, että länsimaalaiset opettivat japanilaisille prostituution olevan läpeensä paha ja että prostituoitunut olivat yhteiskunnan pohjasakkaa. Väestönkasvun ja modernisaatiokehityksen myötä prostituoitujen työnkuva myös yksinkertaistui, sillä heidän ei enää oletettu osaavan teeseremoniaa. Seksi oli ainoa asia jota heiltä edellytettiin taiteellisten taitojen jäädessä geishojen yksinoikeudeksi. Nuorempi japanilainen sukupolvi ei Lajthan mukaan pitänyt prostituutiojärjestelmästä, mutta koska vanhemmat sukupolvet olivat yhä vallassa, prostituution lopettaminen jäi tulevaisuuden asiaksi.¹⁵⁵

¹⁵³ Lajtha 1936, 7, 9–15, 134–137 & 147–156.

¹⁵⁴ Ibid., 44–40.

¹⁵⁵ Ibid., 50–60.

1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Japanin-kuva Suomessa viileni jonkin verran, ja myös lehdistössä kriittiset asenteet lisääntyivät, vaikka myönteisyys oli edelleen taustavireenä. Japanin fasisitiset ja militaristiset piirteet eivät olleet nähtävissä myönteisinä. Japani kuitenkin nähtiin myös edelleen osana kommunismin vastaista rintamaa. Fält tuo esiin myös lähetystyöntekijöiden aseman, joka oli Japanissa heikentynyt jatkuvasti. Tästä syystä heidän välittämänsä kuva ei ollut kovin myönteinen. Japanista keskusteltiin Suomessa huomattavasti aikaisempaa enemmän. Etenkin Japanin ja Kiinan välisen sodan syttyminen vuonna 1937 oli keskeinen tapahtuma. Japanilaisten aloittama hyökkäyssota herätti paljon arvostelua. Suomalaisten suhtautuminen Japaniin oli edelleen kuitenkin paljon neutraalimpaa muihin läntisiin valtioihin verrattuna. Fältin mukaan esimerkiksi Yhdysvalloissa esiintynyttä erittäin kielteistä Japanin-kuvaa vastasi lähinnä vasemmistolaisen lehdistön asenne. Perinteinen myötämielisyys Japania kohtaan, ja Neuvostoliiton naapuruus vaikuttivat Japanin-kuvaan edelleen Suomessa, mutta suurin tekijä oli yleisesti tunnettu uhka maailmanlaajuisen kriisin keskellä, mikä lisäsi varovaisuutta julkisessa kommentoinnissa. Euroopan omien asioiden eskaloituminen vuodesta 1938 lähtien vei huomiota hyvin pitkälti pois Kaukoidästä.¹⁵⁶

Toisen maailmansodan aikana myös ruotsalainen media kiinnostui Japanista enemmän. Erotuksena anglosaksisen maailman kirjoistustyylistä ruotsalaisen lehdistön asenne japanilaisiin oli varsin faktakeskeinen eikä juurikaan moralisoiva. Sodan loppuminen toi tyytyväisyyden tunteen, mutta atomipommien rajut vaikutukset lisäsivät sympatiaa japanilaisia kohtaan. Toisen maailmansodan jälkeen ruotsalaiset ja suomalaiset tekivät paljon lähetystyötä Japanissa. Tämän seurauksena myös kristillisyydestä tuli osa Japanin-kuvaa, vaikka Japanin vanhat uskonnot edelleen olivat myös kiinnostuksen aiheena. Vähitellen kuva japanilaisten sotaisuudesta alkoi väistyä, ja heihin liitettiin positiivisempia adjektiiveja, kuten rauhanomainen ja hienostunut. Ruotsalaisia toimittajia vieraili Japanissa runsaasti jo amerikkalaisen miehityskauden aikana, jolloin korostettiin erityisesti Japanin demokraattista kehitystä. Myös Japanin amerikkalaistuminen nostettiin esiin jo tuolloin. 60-luvun lopulta alkaen eri sanomalehdet pitivät vakituista ulkomaantoimittajaa Tokioon sijoitettuna.¹⁵⁷

Rovasti Toivo Rapeli on myös kirjoittanut paljon Japanista ja japanilaisista 1950- ja 1960-luvuilla. Toivo Rapeli tunnetaan erityisesti hänen toiminnastaan evankelisen herätysliikkeen piirissä. Hänen kirjansa *Matkustin Nipponiin*¹⁵⁸ ja *Kaukoidän kasvat matkamiehen silmin*¹⁵⁹ ovat paikoitellen hyvinkin ymmärtäväisiä ja paikoitellen kirjoissa taas esiintyy vahvaa moralisointia lähinnä uskonnolli-

¹⁵⁶ Fält 1982, 237–240 & 298–306.

¹⁵⁷ Burgman 1986, 194 & Jalagin 2007, 78; ks myös Rapeli 1954 & Rapeli 1963.

¹⁵⁸ Rapeli 1954.

¹⁵⁹ Rapeli 1963.

siin asioihin liittyen. Hän oli lähetystyön asialla, joten hänen tuomitseva asenteensa ”pakanauskon-
toihin” on sitä kautta varsin ymmärrettävä. Hän kuitenkin toteaa, että sivistyksen osalta esimerkiksi
suomalaisilla ei ole paljon annettavaa japanilaisille, sillä Japanin sivistys oli jo paljon Suomea kor-
keammalla. Rapeli myös ihaili suuresti Japanin luontoa.¹⁶⁰

Rapeli huomauttaa Japaniin saapuessaan 1953, että kaikesta näkyy valkoisen miehen komento, sillä
esimerkiksi siisteys oli ehdotonta. Rapeli myös koki olonsa erittäin turvalliseksi Japanin vierailunsa
aikana. Tämän asian hän koki merkittäväksi varmaankin sen vuoksi, että oli juuri saapunut Japaniin
Intiasta, jossa monenlainen kurjuus oli jäänyt lähtemättömästi hänen mieleensä. Joka tapauksessa
amerikkalaisista sotilaista näkyi se, että he olivat voittajakansaa. Heidän käytöksensä oli Rapelin
mukaan itsetietoista ja rentoa, kun taas japanilaiset olivat palvelevassa ja alistetussa asemassa. Ja-
panilaisista ihmisistä Rapeli kuitenkin sai heti varsin myönteisen kuvan, sillä he vaikuttivat hyvin
ystävällisiltä ja hän tunsi olonsa tervetulleeksi. Miehet saattoivat olla hieman karuja, mutta kuiten-
kin asiallisia ja miellyttäviä, ja naiset olivat useimmiten vaatimattomia ja herttaisia. Rapeli huo-
mauttaa lisäksi, että Japanissa äidit ja lapset viettävät paljon aikaa yhdessä ja ikään kuin kasvavat
yhteen. Esimerkiksi imettäminen junassa oli hyvin tavallista. Japanilaiset olivat hänen mukaansa
luonnon lapsia, vaikka toisaalta nykyaikainen kulttuuri vaikutti heihin suuresti.¹⁶¹

Japanilaista luonnetta Rapeli kuvailee kohteliaaksi, ahkeraksi ja vieraanvaraiseksi. Japanilaiset pu-
huvat vieraille aina hymyillen, mutta ovat kuitenkin melko herkkiä loukkaantumaan, vaikka eivät
sitä välttämättä tuokaan julki. Hän pitää japanilaisia myös luetettavina, vaikka joitakin kulttuurisia
eroja tietenkin onkin olemassa. Syytökset siitä, että japanilaiset olisivat jotenkin erityisen julma-
kansa, Rapeli sijoittaa sodan kontekstiin, ja toteaa, että sota toi julmia piirteitä esille kaikissa kan-
soissa. Japanilaisessa luonteessa on hänen mukaansa jotakin erityislaatuisuutta, joka johtuu vuosisa-
tojen eristyneisyydestä. Suuri luonnonmullistusten määrä on puolestaan tehnyt japanilaisista tyyniä
mieleltään ja alistuvaisia olosuhteille. Japanilainen saattaa vaikuttaa kovalta ja tunteettomalta, mutta
pinnan alla piilee Rapelin mukaan suuriakin tunteita. Hän vertaakin japanilaista luonnetta nukku-
maan tulivuoreen.¹⁶²

Rapeli vaimoineen kohtasi myös matkallaan erään japaniin muuttaneen saksalaisen naisen, joka
vaikuttui kovin yksinäiseltä vieraassa maassa. Hän koki, etteivät japanilaiset ymmärtäneet häntä, ja

¹⁶⁰ Rapeli 1954, 139, ks. myös Rapeli 1963, 279–286 & 213–230.

¹⁶¹ Rapeli 1954, 82, 88–91, 100–101 & 115.

¹⁶² Rapeli 1963, 360–366.

varoitti Rapelia siitä, että japanilaiset eivät olleet sitä miltä päällisin puolin näyttivät. Hän kaipasi kotimaataan ja totesi myös, ettei vierasrotuisten avioliitoista koskaan tule onnellisia. Rapeli jäikin tämän keskustelun jälkeen pohtimaan oliko asia todella näin, vai oliko rouvan tapauksessa kyse jostakin erityisestä syystä, joka oli katkeroittanut hänet.¹⁶³

Geishoista Rapeli on kirjassaan kirjoittanut myös, sillä hänen matkansa poikkesi myös Kiotoon. Kirjassa tulee esiin esimerkiksi se, että japanilaiset itse eivät pidä geishoina sellaisia naisia, jotka tarjoavat myös seksuaalisia palveluja. Ulkomaalaiset sen sijaan kutsuvat näitäkin naisia varsin usein geishoiksi. Rapeli itse piti oudoksuttavana sitä, että vanhemmat myivät lapsiaan geishoiksi. Kyseisellä matkalla Rapeli ei vielä päässyt tapaamaan geishoja, mutta 60-luvulle tehdyn ryhmämatkan aikana hänen seurueensa pääsi illanviettoon kiotolaiseen teehuoneeseen, jossa oli viihdyttäjinä geishoja. Yleisinä huomioina Rapeli esittää muun muassa, että geishojen ammattikunta on varsin vanha, ja että heidän palvelunsa on hyvin kallista. Rapeli kertoo kirjassaan, että maikojen kasvot eivät ole valkoiseksi maalatut kuten geishojen. Tässä kohtaa on saattanut tapahtua jonkinlainen väärinkäsitys, sillä oikeastihan tilanne kasvomaalin suhteen on juuri päinvastainen.¹⁶⁴

Tilaisuutta teehuoneessa Rapeli kutsuu hieman omituiseksi, vaikka tavallisissa japanilaisissa kodeissa pidetyistä seremonioista hän oli suuresti pitänytkin. Seurueessa vallitsi hänen mukaansa hieman hämmentynyt tunnelma. Geishojen ulkomuoto ei selkeästikään ollut täysin Rapelin mieleen, sillä hän kommentoi vahvaa meikkiä, ihmeellisiä hiuslaitteita ja mauttomia hiuskoristeita hieman kylmäkiskoisesti. Rapeli haastatteli geishoja ja kirjoitti heidän vastauksensa tarkasti ylös. Hän tulee pohdinnoissaan siihen tulokseen, että geishojen elämä ei ole ruusuilla tanssimista. Geishojen tanssiesitys ei tehnyt Rapeliin kovin suurta vaikutusta, vaikka suuri harjoittelun määrä siinä hänenkin mielestään näkyi. Esitys kuitenkin vaikutti Rapelin mielestä ”kylmältä ja kuolleelta kuin geishojen ilmeettömät kasvotkin”. Rapeli ei myöskään ollut vaikuttunut säestäjän laulamista, joka oli hänen mielestään merkillistä ja matalaa kurkkulaulantaa, eikä juurikaan nautinnollista kuunneltavaa.¹⁶⁵

Rapeli keskusteli geishojen elämästä myös vaimonsa kanssa, ja yhdessä he molemmat säälivät geishoja, sillä he joutuvat käymään kovan koulun, mutta ryhtyvät ammatilliselle uralle, joka on Rapelin mukaan täysin tarpeeton. Geishalaitoksen instituutiona voi Rapelin mielestä tuomita, mutta ei siksi, että geishat olisivat huonomaineisia, vaan siksi, että geishalaitos on muutenkin kuolemassa, ja

¹⁶³ Rapeli 1954, 239–240.

¹⁶⁴ Rapeli 1963, 256–258 & 320–321.

¹⁶⁵ Ibid., 200–204 & 321–324 & Rapeli 1954, 128 & 146.

sen säilyttäminen väkipakolla vaikuttaa toivottomalta. Geishat olivat Japanissa arvostettuja, mutta sielläkin he olivat menettämässä romanttisuuttaan ja viehätystään. Viihdytysalalla oli Rapelin mukaan paljon helpompia ja järkevämpiäkin ammatteja kuin geishan ammatti. Rapeli ennustaakin kirjassaan, että geishalaitoksen tarina on pian tullut päätepisteeseensä. Hän vaimoineen jäi ihmettelemään sitä, miten kyseinen laitos on voinut säilyä niinkin kauan hengissä.¹⁶⁶

Yleinen näkemys Rapelin kirjoissa tuntuisi olevan se, että Japanin nimenomaan tulisi siirtyä eteenpäin ja päästää irti menneisyyden jäänteistä, kuten geishalaitoksesta. Rapeli näkee seuraavassa tuttavansa lausahduksessa länsimaalaisen käytännön miehen suoraviivaista järkevyyttä: ”Japanin kanssa ei pääse kehittymään länsimaiselle tasolle niin kauan kuin se kuluttaa energiaansa vanhojen perinteiden vaalimiseen ja syö tikulla riisiä.” Rapeli tuo myös esiin varsin positiivisena vaikutuksena sen, että amerikkalaiset olivat Japanissa tuohon aikaan niin vahvasti läsnä. Kaikki Rapelin tuttavapiirin ihmiset eivät kuitenkaan olleet samaa mieltä, vaan osaa amerikkalaisten suuri vaikutus häirit-
si.¹⁶⁷

Rapelin kirjassa *Matkustin Nipponiin* on jonkin verran kuvia perinteisistä kimoonon pukeutuneista japanilaisista naisista, joita useimmiten matkakirjoissa muutenkin esiintyy. Sen sijaan Rapelin myöhemmin kirjoittamassa kirjassa *Kaukoidän kasvot* on enemmän kuvia tavallisista japanilaisista naisista, jotka useimmiten ovat Rapelin omia tuttavavia tai joitakin muita naisia, joita hän matkansa yhteydessä tapasi.¹⁶⁸ Selvästi kokemuksen ja kontaktien lisääntyessä kauniiden potrettien viehätys on hieman laantunut ja tilalle on tullut kiinnostus tavallisten japanilaisten elämästä.

Tokion olympialaiset vuonna 1964 siirsi Japanin taas mediahuomion keskipisteeseen Ruotsissa ja muualla maailmassa. Ajan kirjoittelulle oli tyypillistä ihailla sekä Japanin vanhaa kulttuuria että modernia tehokkuutta. Etenkin televisiolla alkoi olla suuri rooli Japanin-kuvan muodostumisessa. Sen myötä informaatiota Japanista ja japanilaisista oli jaossa kaikelle kansalle, eikä enää vain oppineelle eliitille. Myös Sapporon talviolympialaiset vuonna 1972 olivat suuri mediatapahtuma.¹⁶⁹

Varsinkin 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla japanilaista kirjallisuutta käännettiin yhä enemmän ruotsin kielelle, ja vähitellen saatiin enemmän tietoa myös japanilaisesta yhteiskunnasta. Japanilaisesta talousihmeestä puolestaan aloitettiin kirjoittaminen jo 1950-luvulla Korean sodan aikaan.

¹⁶⁶ Rapeli 1963, 326–327.

¹⁶⁷ Rapeli 1954, 82 & 312 ja Rapeli 1963, 356.

¹⁶⁸ Rapeli 1954, 184 & 192 ja Rapeli 1963, 184 & 207.

¹⁶⁹ Burgman 1986, 194.

Japani tunnettiin ensisijaisesti halvoista ja hyvistä teollisuuden tuotteista kuten autoista ja kameroista. 1960-luvulla katse suunnattiin myös teollisuuden aiheuttamiin ympäristötuhoihin, mutta asiasta ei enää juuri puhuttu sen jälkeen, kun Japanissa alettiin kiinnittää ympäristökysymyksiin enemmän huomiota. Kokonaisuudessaan Japaniin liittyvät uutiset ja lehtiartikkelit lisääntyivät huimasti Ruotsissa 1960- ja 1970-luvuilla. 1980-lukua lähestyttäessä aihepiirit liikkuivat lähinnä taloudessa ja tekniikassa. Japanilaiset nähtiin menestyvinä liikemiehinä ja teollisuuden johtajina. Perinteiset elementit säilyvät kuitenkin jatkuvasti Japanin-kuvan osana: samurait, vanhan japanin kulttuuri, uskonnolliset seremoniat, teeseremoniat, kukkien asettelu, geishat ja majatalot olivat yhä suosittuja aiheita. Varsinkin japanilaisten elokuvien suosio korosti perinteisten piirteiden osuutta huomattavasti.¹⁷⁰

Torsten Burgman pohtii myös muiden maiden vaikutusta ruotsalaisten Japanin-kuvaan. On selvää, että etenkin Yhdysvaltojen vaikutus on ollut huomattavaa eri medioiden kautta, mutta mielikuvissa on silti keskeinen ero. Yhdysvalloissa mielikuviin ovat vaikuttaneet sodat ja taloudellisen kilpailun ongelmat, mutta Ruotsissa mielikuvat japanilaisista ovat säilyneet jatkuvasti melko positiivisina. Suomessa Japanin-kuva on myös säilynyt jatkuvasti positiivisena. Vaikka viralliset Suomen kannanotot ja lehdistö saattoivat ilmaista hienoisia muutoksia maailmanpoliittisen tilanteen mukaan, ovat peruselementit säilyneet koko ajan samoina. Suuren yleisön mielikuviin pienet ajoittaiset heilahdukset eivät juuri vaikuttaneet.¹⁷¹

3.3. Sivistyneet naiset mielikuvia määrittelemässä

Vaikka matkailijoiden ja matkakirjailijoiden enemmistö olikin miehiä, mukaan mahtui myös joitakin naiskirjoittajia. Varpio tuo esiin esimerkiksi saksalaisen naisen nimeltä Ida Hahn-Hahn. Hän kirjoitti vuonna 1844 teoksen *Orientalische Briefe*, jossa hän kuvailee itäisiä maita eurooppalaisesta näkökulmasta. Naistutkimuksen piirissä tätä teosta on kuvattu henkilökohtaisen vapautumisen manifestiksi, sekä yhteiskunnallisesti ja naiskysymyksessä emansipatorisesti virittyneeksi. Hahn-Hahnin sanotaan kuvailleen mielellään ”naisellisia seutuja”, jotka luonnollisesti saivat lukijan mielikuvat väritymään tietyllä tavalla. Tällaisen tulkinnan Hahn-Hahnin teoksesta saa, jos sitä tarkastelee tietyllä tavalla erityisenä, koska se on naisen kirjoittama. On myös sellaisia näkökantoja, joiden mukaan kaikkia matkakirjoja tulisi arvioida samoin perustein. Edes 70-luvun naisliike ei tuonut sukupuolta keskeisimmäksi asiaksi mielikuvatutkimuksessa, sillä etenkin brittiläisille tutkijoille

¹⁷⁰ Burgman 1986, 194–195.

¹⁷¹ Ibid., 195 & Fält 1982, 318.

luokka ja rotu olivat edelleen perustavanlaatuisia kategorioita. Mikäli sukupuolen perusteella ei tehdä minkäänlaista tulkintaeroa, Hahn-Hahnin teos ei välttämättä olekaan niin erityinen. Sitä voi syyttää kritiikin puutteesta siinä missä monia muitakin ajan matkakirjoja. Kirjoittajan taustan tutkiminen on kuitenkin huomion arvoisen asia, sillä jo esimerkiksi se, että naiset matkustivat itsenäisesti, oli poikkeuksellista 1800-luvulla.¹⁷² Tässä luvussa tarkastelen naiskirjoittajien esittämiä näkemyksiä Japanista ja japanilaisista.

Mari Yoshiharan mukaan naisilla oli ratkaiseva rooli etenkin sukupuolittuneiden käsitysten luomisessa ja vahvistamisessa. Keskeiseksi nousee orientalistinen jaottelu, jossa länsi nähdään miehisenä ja itä puolestaan feminiinisenä maailmana. Osallistuminen orientalistiseen keskusteluun oli naisille väylä sellaiseen vaikuttamiseen, mihin heillä ei toistaiseksi ollut mahdollisuutta muilla sosiopoliittisilla alueilla. Etenkin 1900-luvun puolelle tultaessa naisten tie korkeakouluihin helpottui ja osallistuminen tieteellisen yhteisön toimintaan toi naisten kirjoituksille uudenlaista painoarvoa. 'Syleilemällä' Aasiaa naiset saivat niin materiaalista valtaa, kuin myös vallan tunnetta suhteessa länsimaiseen yhteiskuntaan ja aasialaisiin kohteisiin. Naisten identiteetti sai uusia merkityksiä valkoisena sivistyneenä naisena. Keskiluokkaiset naiset vaikuttivat enimmäkseen materiaalsen kulutuksen kautta. Näin heidän ei tarvinnut matkustaa ollakseen osallisia mielikuvista, eikä heidän viktoriaaninen naiseutensa tullut uhatuksi.¹⁷³

Yoshiharan havaintojen mukaan on niin, että vaikka monien naisten kirjoituksista on helppoa tehdä havaintoja rasistisista mielipiteistä, kirjoittajilla yleensä oli kuitenkin hyvä tarkoitus. Läpinäkyvää rasismia ei juuri teksteissä esiinny, vaan suurin osa kirjoittajista pyrki saavuttamaan työllään kansojen välisen yhteisymmärryksen. Naiskirjoittajilla vaikuttaisi suurelta osin olleen hyviä vaikutuksia niin maiden välisille suhteille kuin kirjoitusten kohteillekin. Valkoisia naisia ei kuitenkaan voida pelastaa selittämällä, että heidän kiinnostuksena oli aitoa ja rakastavaa japanilaista kulttuuria kohtaan. Hyvistä aikomuksista huolimatta naisetkin olivat osallisia stereotyyppien uusintamisessa.¹⁷⁴

Jalagin ja Konttinen tuovatkin esiin tyypillisen asetelman, jossa 70-luvulta alkaen länsimaiset nais-tutkijat ovat tarkastelleet japanilaisia naisia uhreina, jotka ovat perinteisen naisroolinsa vankeja. Tämä on se puoli, mikä naisten tekemistä tutkimuksista hyvin usein nostetaan esiin. Uhriasetelmas-ta irti pääseminen kesti pitkään, koska myös japanilaisten oma tutkimus keskittyi samoihin asioihin

¹⁷² Varpio 1997, 133 & 147; Alberti 2002, 13.

¹⁷³ Yoshihara 2003, 6 & 43; Alberti 2002, 6.

¹⁷⁴ Yoshihara 2003, 195–196.

pyrkien nostamaan historiasta näkyviin esimerkillisiä voimakkaita naishahmoja. Oikeastaan vasta 1990-luvulla tutkimuksiin tuli mukaan ajatus siitä, että japanilaiset naiset eivät ole yksi yhtenäinen ryhmä, vaan heidän keskuudessaan on hyvin erilaisia ja eri tavoilla eläviä naisia.¹⁷⁵

Niin anglosaksisen kuin mannereurooppalaisenkin piirin naiset ovat olleet monenlaisissa merkittävässä rooleissa suhteessa Japaniin ja mielikuvien kehitykseen. Naiset ovat toimineet lähetystyöntekijöinä ja kirjoittaneet kokemuksistaan, erityisesti keskiluokkaiset naiset ostivat paljon erilaisia japanilaisia esineitä ja vaatteita luoden niille samalla omia merkityksiään, useat koulutetut naiset tutkivat japanilaista taidetta ja kirjallisuutta yhdistäen niitä omiin teoksiinsa, länsimaiset naiset esittivät japanittaria näyttämöllä esittäen oman tulkintansa japanilaisesta naiseudesta, lisäksi naispuoliset tieteentekijät saivat yhä enemmän huomiota Japania koskevilla tutkimuksillaan.¹⁷⁶

Isabella Bird Bishop oli englantilainen tutkija, kirjailija ja historioitsija. Hänet ajoi matkustelemaan erityisesti huono terveydentila, joka vaikutti paranevan aina uusissa matkakohteissa, jotka sijaitsivat enimmäkseen Yhdysvalloissa, sekä Lähi- ja Kaukoidässä. Hänen kirjoittamansa *Unbeaten tracks in Japan*¹⁷⁷ julkaistiin alun perin vuonna 1880 ja se kertoo nimenomaisesti hänen matkastaan Japaniin. Uudistettu painos julkaistiin kaksikymmentä vuotta myöhemmin, jolloin Bird oli käynyt Japanissa myös useita kertoja uudelleen. Samalla hän on myös liittynyt siihen suureen länsimaiseen joukkoon, joka seuraa ihmeissään Japanin nopeaa kehitystä. Esipuheessaan Bird kertookin Japanin sosiaalisesta ja poliittisesta kehityksestä, kuten myös infrastruktuurin ja armeijan parannuksista, joita hänen matkansa jälkeen Japanissa on tapahtunut. Japanin tärkein askel kohti muita sivistysvaltioita oli vuonna 1899, jolloin eksterritoriaalioikeudet¹⁷⁸ lopetettiin, ja ulkomaalaiset sijoitettiin Japanin lain alle. Samalla ulkomaalaisten matkustaminen maassa helpottui.¹⁷⁹ Hän kertoo kuitenkin myös, että:

Hehkuva ja itseuhrautuva patriotismi, yleinen omistautuminen valtion päämiehelle, esi-isien kunnioittaminen, kiintymys perheeseen, hurmaava kohteliaisuus, shintolaisuuden ja buddhalaisuuden yhtäläinen kiinnittyminen ylempien ja alempien luokkien jokapäiväiseen elämään, festivaalit, pyhiinvaellukset suosittuihin temppelisiin, luonnon ja nautinnon rakastaminen, alastomuus, epäsiveellinen kylpeminen suurissa terveyskylpylöissä, teollisuus, löyhä moraalit ja itsetuottamus ovat pysyneet samanlaisina.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Jalagin & Konttinen 2004, 15–16.

¹⁷⁶ Yoshihara 2003, 6 & 72–74.

¹⁷⁷ Bird 1880/1900.

¹⁷⁸ Etuoikeus, jonka mukaan ulkomaalainen ei kuulu vieraan maan oikeuden alaisuuteen.

¹⁷⁹ Birdin matkan aikaan sopimuskaupunkeja olivat: Yokohama, Nagasaki, Tokio, Kobe, Osaka, Hakodate ja Niigata.

Ulkomaalainen sai matkustaa ilman erillistä passia vain 25 mailin säteellä sopimussatamista. Bird 1880/1900, 8.

¹⁸⁰ Bird 1880/1900, vii.

Isabella Bird Bishop on koostanut teoksensa matkan aikana kirjoittamistaan kirjeistä, ja on pyrkinyt kertomaan asioista mahdollisimman todenmukaisesti, ja yrittää välittää sen kuvan, minkä on itse kullakin hetkellä saanut asioista mitään kaunistelematta tai kauhistelematta.¹⁸¹ Hänen kirjoitustyylinsä onkin suurimmaksi osaksi hyvin faktapainotteista, ja eroaa suuresti esimerkiksi rouva Fraserin kirjoitustyylistä.

Birdin teoksessa on ennen varsinaisia kirjeitä lyhyt tietopaketti Japanista, ja se on suunnattu niille lukijoille, joiden perustiedoissa on vakavia puutteita. Hän huomauttaa samalla, että myös koulutetut britit tuntuvat joskus tarvitsevan useamman muistutuskerran uuden tiedon omaksumiseksi. Bird on kiinnittänyt huomiota siihen, että monet tietosanakirjat ovat auttamattoman vanhentuneita, sillä samuraihallinnon lopettamisen jälkeen monet asiat ovat Japanissa muuttuneet. Bird tarkastelee ympäristöään usein kylmän neutraalisti huomauttaen, että Japanissa ei juuri näy jälkiä itämaisestä loistokkuudesta, mistä usein puhutaan. Arkkitehtuuri ja ihmisten pukeutuminen on vaatimatonta ja väriöntä. Nähtävyyksiä Japanissa olivat vanhat buddhalaiset ja shintolaiset temppelit, sekä daimyöiden vanhat linnat. Bird viihtyi myös oikeissa japanilaistyyliisissä siisteissä kodeissa. Matkan edetessä niin arkkitehtuuri kuin maisematkin muuttuivat yhä perinteisemmän japanilaisiksi ja mieleisemmiksi. Bird huomauttaa, että japanilaiset sopimussatamissa ovat ulkomaalaisten vaikutuksesta muuttuneet ”saastuneiksi ja vulgaareiksi”. Vaikka sisämaan ihmiset olivat ”villejä”, he olivat kuitenkin ystävällisiä ja kohteliaita jopa siinä määrin, että Birdin kaltainen yksin matkustava nainen saattoi onnistuneesti kulkea myös pitkiä matkoja sisämaassa ilman suurempaa palvelusväkeä. Sivistyneiden japanilaisten käytös teki Birdiin kuitenkin syvän vaikutuksen: he olivat rauhallisia ja heidän huvituksensa olivat viattomia.¹⁸²

Bird kirjoittaa myös niistä epäilyistä, joita Japanin kehitykseen on kohdistettu: voiko imitaatioon perustuva kehitys olla kestävä. Bird on luottavainen sen suhteen, että kehitys jatkuu, sillä Japani on aikaisemminkin onnistuneesti omaksunut vaikutteita muista maista. Tällä kertaa vaikutteiden antajana sattui olemaan länsi. Etenkin, jos japanilaiset luopuvat buddhalaisuudesta, ja omaksuvat kristinuskon, on heidän menestyksensä Birdin mukaan melko varmaa. Monet eurooppalaiset ajattelivat, että ilman kristinuskoa japanilaiset tulisivat katoamaan lopulta kokonaan. Kristinuskon on Birdin mukaan tarpeen myös siksi, että esimerkiksi shintolaisuudessa ei ole minkäänlaista moraalista säännöstöä ja buddhalaisuuden opit ovat ongelmallisia kehityksen kannalta. Lisäksi ongelmallista on japanilaisten liiallinen maallisuus; Bird ei pidä edes buddhalaisessa temppelissä suoritettuja rukouk-

¹⁸¹ Bird 1880/1900, ix–xi.

¹⁸² Ibid., 3–8, 44–53, 68–72, 75–83, 94–96 & 150.

sia oikeina rukouksina, sillä ne ovat hänen mielestään liian huolettomasti ja nopeasti suoritettuja. Japanilaiset eivät kuitenkaan olleet kovin innokkaita omaksumaan kristinuskoa kokonaisuudessaan, sillä he olivat taikauskoisia ja kunnioittivat henkiolentoja. Japanilaiset suhtautuvat myös muihin länsimaisiin vaikutteisiin erittäin käytännönläheisesti samalla kun kansan patrioottinen asenne voimistuu. Bird kertoo myös, että hänen tulkiksi palkkaamansa palvelija, oli erittäin patrioottinen, jopa siinä määrin, että hän halveksui kaikkea ulkomaista, ja piti sitä huonompana. Bird oli yllättynyt siitä, miten köyhiä sisämaassa asuvat japanilaiset olivat. Kurjat olot johtivat siihen, että myös Bird sai matkallaan kokea kirppuja ja hyttysiä kuhisevat asumukset.¹⁸³

Ei ole yllättävää, että myös Bird kirjoittaa monista sellaisista asioista, joista muut ennen häntä ovat kirjoittaneet. Heti ensimmäisessä kirjeessään hän ihastelee Fuji vuorta ja kuvailee paljon muitakin näkemiään maisemia. Hän ei ole näkemistään asioista erityisen vaikuttunut, ja varsinkin Yokohama on hänen mielestään ruma ja luotaantyöntävä kaupunki. Kaupungissa japanilainen ja länsimainen olivat sekoittuneet, ja lopputulos ei miellyttänyt Birdiä. Eurooppalaistuminen ei ainakaan kaikissa asioissa Birdin mielestä sopinut japanilaisille. Japanilaiset, joita kaupungeissa yleensä näki, olivat suurelta osin kurjan ja köyhän näköisiä. Birdin mukaan alastomuus on Japanissa varsin yleistä ja useat ihmiset käyttävät vaatetusta vain siksi, että alastomuus oli kaupungeissa kiellettyä. Tämä oli selkeä myönnytys länsimaalaisille asukkaille. Monet rikkaammat japanilaiset pukeutuvat länsimaalaisittain, eikä se myöskään tehnyt vaikutusta Birdiin. Hän kiinnittääkin paljon huomiota ihmisten vaatetukseen kertoen esimerkiksi kimonosta, ja siitä miten epäkäytännöllistä naisten vaatetus oli, kun pelkkä käveleminen tuotti jo vaikeuksia. Japanilaisten ulkonäköä Bird kuvailee myös varsin laveasti, ja kertoo, että hänen palkkaamansa tulkki oli ”tyhimmän näköinen japanilainen, jonka hän on koskaan nähnyt”. Hänen kasvopiirteensä olivat niin karikatyyrimäisen japanilaiset, että se näytti hänestä huvittavalta.¹⁸⁴ On ilmeistä, että Bird ei ujostele kertoa asioita, joita hänen mielessään on liikkunut.

Bird sai paljon ohjeita sisämaan retkeään varten, sillä ennen häntä kukaan englantilainen nainen ei ollut vielä käynyt yksin sisämaassa. Hän sai erikoisen passin, joka oikeutti hänet matkustamaan varsin vapaasti ilman ennakolta määriteltyä reittiä. Häntä varoiteltiin muun muassa hyönteisistä, ja siitä, että saatavilla oleva ruoka oli monesti varsin yksipuolista ja vaatimatonta; Bird ei pitänytään ruuasta, joten hänellä jonkin verran omia ruokia mukanaan. Lisäksi palvelijoiden kanssa sai olla tarkkana, sillä heillä oli usein tapana vetää osuutensa välistä, kun rahaa käsiteltiin. Hänen luotta-

¹⁸³ Bird 1880/1900, 8–10, 48, 101, 108–109, 135–137, 251–256, 456–457 & 466 – 467.

¹⁸⁴ Ibid., 10–18, 25–27, 33–34, 91 & 147.

muksensa juuri palkatun tulkin suhteen ei ollutkaan kovin korkealla. Bird sai myös jo hyvin aikaisessa vaiheessa matkaansa huomata, että ulkomaalaista kohtaan oltiin hyvin uteliaita ja esimerkiksi yksityisyyttä ei juuri ollut.¹⁸⁵

Naisissa Bird kiinnittää myös ensimmäiseksi huomionsa ulkonäköön. Vaikka hän piti japanilaisia naisia ja tyttöjä vaatimattomina, herkkinä ja miellyttävän näköisinä, hän ei kuitenkaan pitänyt heitä kauniina. Litteät nenät, paksut huulet, mongolialaiset silmät, kulmakarvojen ajaminen ja hampaiden mustaaminen olivat epämieluisia, samoin kuin ilmeinen sielun puute ja tyhjä ilme kasvoilla. Kehon mallia oli pukeutumisen vuoksi vaikea arvioida, mutta selvästi se oli ihanteen alapuolella ja heistä tuli sellainen vaikutelma, että rotu olisi heikkenemässä. Heidän ruumiin rakenteensa oli heiveröinen ja tämä sama päti myös japanilaisiin miehiin. Hän ei kuitenkaan mielellään puhu näistä ulkonäön puutteista, sillä heidän käytöksensä oli niin ihailtavaa. Ylemmän luokan naisista Bird mainitsee erityisesti arvokkuuden, ja heidän keijukaismaisuuksensa, kun he liihottavat kodissaan täysin ääneti, ja kun he puhuvat heidän äänensä on musiikkia korville. Bird tuo myös esiin maaseudulla vallitsevan tasa-arvoisemman asetelman miesten ja naisten välillä. Maanviljelyä, kaupankäyntiä ja majatalon pitoa saattoivat harjoittaa molemmat varsin vapaasti. Hän esittää myös näkemyksensä, että vaikka köyhyudessa elävien naisten elämä saattoi olla kovaa, he olivat yläluokkaisia naisia onnellisempia tasa-arvoisemman asemansa tähden. Bird kertoo japanittarien olevan kateellisia eurooppalaisten naisten suuremmasta vapaudesta esimerkiksi matkustella. Yläluokkaisten naisten ei ollut soveliasta tehdä asioita julkisesti omin päin.¹⁸⁶

Tasa-arvosta hieman kauempana olivat miesten ja naisten väliset suhteet. Bird koki monet naisten esittämät kysymykset sopimattomiksi, mutta totesi kuitenkin, että ei heitä niiden esittämisestä voinut tuomita, sillä paikalliset tavat olivat niin erilaiset brittiläisiin verrattuna. Birdin käsitys naimisisä olevista japanilaisista naisista sisälsi vahvan hyveellisyyden ja uskollisuuden. Sen sijaan miehet olivat hänen mukaansa täysin päinvastaisia. Bird ei myöskään pitänyt siitä, että monista avioelämän asioista keskusteltiin täysin avoimesti perheen lasten kuullen. Näin lapset eivät kasvaneet samalla tavalla viattomiksi kuin kotimaassa. Bird on listannut myös eräästä englannin kielisestä kirjasta¹⁸⁷ löytämänsä ”japanilaisen naisen moraalisaännöt” yhteen kirjeeseensä, ja ne kertovat hänen mielestään paljon sosiaalisista käytännöistä japanilaisessa yhteiskunnassa. Ne koostuvat erilaisista ohjeis-

¹⁸⁵ Bird 1880/1900, 35–36, 56 & 67.

¹⁸⁶ Ibid., 53–55, 73, 120 & 452–454.

¹⁸⁷ Kirja Japanin historiasta ja tavoista, jonka on kirjoittanut Mr. N. Macleod. Muuta tietoa ei anneta.

ta, joissa naisia kehoitetaan olemaan vaatimattomia ja tottelevaisia. Mustasukkaisuus aviomiehestä oli myös erittäin moitittavaa.¹⁸⁸

Sisämaassa niin miehet kuin naiset pukeutuivat samalla tavoin, joten kauempaan katsottuna ihmiset sukupuolta oli vaikeaa erottaa. Toisaalta monilla seuduilla ihmiset olivat lähes alastomia, joten silloin vastaavaa ongelmaa ei ollut. Ihmiset olivat myös yleensä hyvin likaisia, sillä saippuaa ei ollut käytössä. Birdin oli hyvin vaikeaa välillä uskoa olevansa sivistyneessä Japanissa. Ja vaikka kaikkialla ei ollutkaan yhtä likaista, niin köyhyys ja sivistymättömyys oli hallitsevana piirteenä useimmissa hänen matkansa varrelle osuneista kylistä. Ihmiset näyttivät hänen mielestään sääliä. Itsemurhat olivat Birdin mukaan Japanin kurjemmilla seuduilla hyvin yleisiä¹⁸⁹

Geishoista Bird mainitsee sen verran, että musiikki jonka tahtiin he tanssivat, oli naurettavan riitasointuista. Bird tiesi kuitenkin, että geishat olivat ammatiltaan tanssijoita, ja että he myös lauloivat ja soittivat. Usein juhlat, joissa geishoja oli läsnä, kestivät myöhään yöhön, ja saken juonti oli runsasta. Bird kuvailee myös näkemäänsä musiikki ja tanssiesitystä myöhemmin matkallaan. Visuaalisesti kaikki oli näyttävää ja kaunista naisten valkeaa meikkiä lukuun ottamatta. Musiikista hän ei kuitenkaan pitänyt, ja myöntää ettei juuri ymmärtänyt sitä.¹⁹⁰

Lasten kasvatusta Bird piti Japanissa hyvänä, sillä lapset olivat herttaisia ja tottelevaisia. Lapset saivat molemmilta vanhemmiltaan paljon rakkautta. Tosin Bird valittelee hieman sitä, että jo pukeutumisen vuoksi lapset ovat ennemminkin pieniä aikuisia.¹⁹¹

Bird toteaa teoksensa puolella välissä, että hän on kovin yllättänyt siitä, miten samanlaista kaikki oli eripuolilla Japania. Talojen rakennus, maanviljelyn tavat, ihmisten pukeutuminen ja jopa lasten leikit olivat hyvin samankaltaisia paikasta toiseen. Hieman erilainen kokemus oli alkuperäiskansa ainujen luona vierailu. Birdin kuvailuun sisältyvät tyypillisimmät alkuperäiskansoihin liitetyt ominaisuudet: he olivat tyhmiä ja hyväntahtoisia, sekä alistuvia. Ainut olivat kuitenkin rauhanomaisia, toisin kuin esimerkiksi Amerikan intiaanit. Ainut olivat karvaisia, heidän kielensä oli yksinkertaista, eikä heillä ollut kirjoitettua kieltä, historiaa tai traditioita. Ainujen oli asuttava kunnioittavan välimatkan päässä japanilaisista. Birdin japanilainen palvelija kuvastaakin hyvin japanilaisten asenteita ainuja kohtaan: ”ne ovat vain koiria, eivät ihmisiä”. Bird olisi halunnut palvelijansa kohtelevan al-

¹⁸⁸ Bird 1880/1900, 174 & 216–219.

¹⁸⁹ Ibid., 104–105, 112–117 & 126–129.

¹⁹⁰ Ibid., 67, 284 & 395–400.

¹⁹¹ Ibid., 98 & 242–243.

kuperäiskansaa ystävällisemmin ja kunnioittavammin. Birdin mukaan ainut olivat monia muita alkuperäiskansoja ylempänä, sillä heidän elämässään on jonkinasteista järjestäytyneisyyttä.¹⁹² Birdin kuvaus ainuja koskien on itse asiassa suurelta osin samankaltaista, kuin maaseudun japanilaisia koskeva kuvaus. Ainut tosin vaikuttavat olevan hänen mielestään vielä lapsekkaamman viattomia kuin japanilaiset.

Jalagin on tuonut esiin myös Alice Mabel Baconin, jonka kirjoitukset Japania koskien olivat varsin myötämielisiä. Vuonna 1891 ilmestynyt *Japanese girls and women* käsittelee erilaisia japanilaisia naisia, ja siihen on liitetty myös heidän omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Japanilaisen naisen elämä ei ollut yhtä kärsimystä hänen teksteissään. Arkisemmat kuvaukset japanista jäivät kuitenkin vähemmistöön, sillä niiden kysyntä ei ollut kovin suurta.¹⁹³

Mary Crawford Fraser, joka usein tunnetaan myös nimellä Mrs. Hugh Fraser, on myös hyvä esimerkki länsimaisesta naiskirjoittajasta. Fraserilla oli halua ja taitoa kirjoittaa Japanista asettumalla paikallisen ihmisen asemaan. Jalagin epäilee hänen teoksensa olleen laajalti luettu, mutta se unohtui lopulta monien muiden kirjoittajien tuotannon joukkoon.¹⁹⁴ Rouva Fraserin sukujuuret ovat amerikkalaiset ja hän syntyi Italiassa, mutta suurimman osan nuoruuttaan hän vietti kuitenkin Britanniassa, jossa hän sai koulutuksen tyttöjen sisäoppilaitoksessa. Siellä on hän sai eväät tulevaisuutta varten, sillä vuonna 1874 hän avioitui Hugh Fraserin kanssa, joka toimi diplomaattina niin Euroopassa kuin Kaukoidässäkin.

Rouva Fraser edustaa Jalaginin mukaan ymmärtäväisten naiskirjoittajien joukkoa, sillä jo olemassa olevien matkakirjojen kuvaukset tarjoilijattarista ja geishoista antoivat epäedustavan kuvan japanilaisista naisista. Fraserin näkemys oli, että japanilaista kulttuuria ei saa tulkita länsimaalaisessa kontekstissa. Esimerkiksi japanilaisten naisten epäitsekkyyys ja uhrautuvuus voidaan nähdä kulttuurin perusarvoina; ne eivät välttämättä kuvasta naisen huonoa asemaa. Fraser oli erittäin kriittinen brittiläistä kulttuuria kohtaan, joten hänen kuvauksensa Japanista oli sen rinnalla varsin ihannoivaa.¹⁹⁵

Fraserin kirjoittama *A Diplomatist's wife in Japan*¹⁹⁶ julkaistiin vuonna 1900, ja sen teksti muodostuu kirjeistä, joita hän kirjoitti niiden kolmen vuoden aikana, jotka vietti Tokiossa. Kirjeet alkavat

¹⁹² Bird 1880/1900, 234–235, 268–269, 286, 294 & 334.

¹⁹³ Jalagin 2004, 79.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid., 77.

¹⁹⁶ Fraser 1900.

vuodesta 1889 ja viimeinen on vuodelta 1894, jolloin hänen matkastaan on kulunut kaksi vuotta, ja hän on palannut takaisin Tokioon. Viimeisessä kirjeessään hän mainitseekin, että Japani tulisi aina olemaan hänen toinen kotinsa: niin hyvin hän oli Tokiossa asumiseen sopeutunut.

Rouva Fraser ei ole käyttänyt kirjoituksiinsa mitään erityistä metodia. Sen sijaan hän kuvailee eritasoisesti kulloisiakin mielenkiinnon kohteitaan, ja yleensä hänen kertomuksensa ovat varsin maalailevia, sekä tyyliiltään melkein kaunokirjallisuutta. Hän kuvailee paljon luontoa ja etenkin erilaisien kukkien kuvailua on tekstissä paljon; lisäksi hänen teoksensa sisältää paljon kuvitusta eri aiheisiin liittyen. Erityistä huomiota saa etenkin Japanin kaksitahoinen luonne, niin luonnon kuin ihmistenkin suhteen: suunnattomien mullistusten ja myrskyjen keskellä tuntui säilyvän uskomaton rauhallisuuden ilmapiiri. Hän teki havainnon myös siitä, että japanilaisessa taiteessa miehet edustavat luonnon hurjaa puolta hurjine vihan ilmeineen ja naiset edustivat rauhaa ilmeettömillä kasvoillaan. Japanilainen estetiikka on selvästi hänen mieleensä. Fraser kirjoittaaakin, että usein Japanin yhteydessä kuvaukset ovat keskittyneet huvittaviin yksityiskohtiin, mutta hän itse toivoi saavansa maasta paremman kuvan. Hän oli hyvin tietoinen erilaisista stereotyyppisistä kuvailuista, joita Japanista oli menneinä vuosikymmeninä käytetty. Ne olivat aikaisemmin muotia ja helposti saatavilla. Kuitenkin Japanista tiedettiin oikeasti varsin vähän, ja Japanissa pidempiä aikoja viettäneet tiesivät tämän. Hän ymmärsi myös, että saattoi itsekkin ymmärtää joitakin kohtaamiaan asioita väärin. Myös Fraser käyttää useamman sivun tilaa kuvaillakseen japanilaisten omituisia englannin kielen käyttötapoja. Toisaalta hän myös kertoo huomaamastaan kehityksestä.¹⁹⁷

Fraser myöntää, että aluksi Japaniin saapumisen jälkeen kaikki ihmiset näyttivät samanlaisilta. Jonkin ajan kuluttua erot kuitenkin oppi huomaamaan. Vaikka kotimaassa esimerkiksi kouluissa ja tiedotusvälineissä Japanista levitettiin vääränlaista kuvaa, on osa näistä virheistä Fraserin mukaan annettava anteeksi, koska Japani on niin erikoinen maa. Hän ihastuikin maahan heti sinne saapuaan, ja sen voi varsin helposti huomata hänen kirjoituksistaan.¹⁹⁸

En voi kuvitella parempaa lääketä hengen väsymykseen, kuin ensimmäinen matka Japaniin. Tämä maa on ehdottoman tuore. Kaikki se, mitä aikaisemmin on lukenut tai kuullut ei ollenkaan anna todellista kuvaa siitä, miten tämä eloisa ja nuori ilmapiiri järjestää asiat täysin uudella tavalla.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Fraser 1900, VII – VIII, 1, 3, 20, 42, 63–64, 68–72, 180–181 & 610.

¹⁹⁸ Ibid., 3, 29 & 41–42.

¹⁹⁹ Ibid., 5.

Hän oli huvittunut ja iloinen nähdessään japanilaisia kauppoja ja ihmisiä pienissä taloissaan, joita Fraser kutsuu nukkekodeiksi. Nämä rakennukset olivat japanilaisille tärkeitä, vaikka ne eivät ulkoisesti siltä Fraserin mielestä vaikuttaneetkaan. Hän onkin sitä mieltä, että japanilaiset eivät ole kaikissa asioissa kovin käytännöllisiä. Esimerkiksi japanilaiset sillat ja kengät saattoivat olla esteettisesti miellyttäviä, mutta ne eivät olleet käyttömukavuudeltaan riittäviä.²⁰⁰

Miehistä Fraser mainitsee myös samassa yhteydessä Japanin historian kanssa. Hänen kerrontatyylinsä on hyvin dramaattinen ja tarinat sisältävät paljon otteita vanhoista taisteluista, ja historian verisemmästä puolesta. Hän kertoo esimerkiksi, että nuoret samurait olivat vaarallisia ja kapina-alttiita. Lisäksi he suhtautuivat vihamielisesti ulkomaita kohtaan. Japanin modernisoituessa he eivät Fraserin mukaan integroituneet yhteiskuntaan. Kuitenkin on huomattava, että suurin osa vanhasta samurailuokasta siirtyi varsin jouhevasti modernin valtion virkamieskoneistoon. Vain osa samuraista päätti ryhtyä vastustamaan muutoksia. Monissa vanhan samurailuokan perillisissä kuitenkin jäi kytemään tietynlainen viha kaikkea ulkomaista kohtaan, ja ”Japani japanilaisille” -ajatusmalli voimistui entisestään. Vahvat patrioottiset ajatukset saattoivat myös ajaa nuoria miehiä tuhoisiin itsemurhaiskuihin. Japanilaisia poliiseja Fraser kehuu kuitenkin miellyttäväksi ja läsnäoleviksi; hän piti heidän hiljaisuudestaan ja auktoriteetistaan.²⁰¹

Pienten poikien kasvatukseen liittyen rouva Fraser kirjoittaa seuraavaa:

...Japanin pienille pojille kirkkaan värisellä lipulla ja iloisilla lelusotilailla on todellinen ja moraalinen merkitys. Lasten sydämet heräävät eloon – epäilemättä tiedostamattomasti – ja heidän kunnianhimonsa tulla hyväksi kansalaisiksi ja rohkeiksi miehiksi edeltäjiensä tapaan kasvaa. Vielä tulee aika, kuten on tullut ennenkin, jolloin kaikki tämä on heille hyödyksi, oli kyseessä sitten sota pahaa vastaan heidän omissa sydämissään tai kasvotusten vihollisen kanssa.²⁰²

Kansallisuustunnetta kohottava kasvatustapa on siis huomattu, ja Fraser selvästi myös arvostaa sitä. Lapsia on varmaankin yritetty kasvattaa samaan tapaan myös Englannissa. Lelusotilaat ovat kaiken maalaisten pienten poikien mieleen. Fraser kirjoittaa myös samuraista ja mainitsee käyttävänsä termiä koko yhteiskuntaluokasta, ei pelkästään sotilaasta. Samuraille yleensä ottaen oli tärkeintä kunnia ja velvollisuus, ja tämä on periytynyt myös hänen oman aikansa japanilaisille, myös naisille.²⁰³

²⁰⁰ Fraser 1900, 2 & 14–15.

²⁰¹ Ibid., 50–53, 114, 152–154 & 336–344.

²⁰² Ibid., 576.

²⁰³ Ibid., 637–641.

Rouva Fraser on kirjeissään kirjoittanut kohtalaisen paljon japanilaisten naisten elämään liittyvistä asioista. Erityisen iloinen hän oli siitä, että japanilainen palvelijatar oppi nopeasti uuden emännän tavoille. Japanilaiset naiset vaikuttivat muutenkin hänestä miellyttäviltä ja huomaavaisilta. Keisarinna oli hänen mukaansa kalpea, rauhallinen ja pieni nainen²⁰⁴, jonka tummat silmät olivat erittäin eläväiset ja älykkäät. Hänen tyyliinsä oli yksinkertainen, kuten kaikilla japanilaisilla naisilla, mutta näyttävä, ja hänen puheäänensä oli miellyttävän matala. Keisarinna oli huomaavaisesti ottanut selvää vieraansa taustoista. Fraser kertoo myös, että keisarinna osallistui köyhien ja kärsivien ihmisten auttamiseen, ja vaikuttikin tämän vuoksi melkein pyhimykseltä, sillä rikkaan elämän houkutukset olivat koko ajan hänen ulottuvillaan. Huomaavaisuus oli yhteinen piirre kaikille hänen tapaamilleen japanilaisille naisille. Lisäksi Fraser piti erittäin viehättävänä piirteenä tietynlaista ujoutta, jota esiintyi iloisuuden ja eläväisyyden ohessa. Varsinkin hovin naisilla oli tapana pukeutua länsimaisiin vaatteisiin, jotka olivat Fraserin mukaan jo poissa muodista Euroopassa. Tämä vieras vaatekulttuuri oli hänen mukaansa tuhoisaa japanittarien itsetunnolle, vaikka osa heistä näytti jopa ihan kauniilta länsimaisissa vaatteissa. Sama ongelma oli myös japanilaisilla miehillä, sillä heidän käsivartensa olivat Fraserin mukaan yleensä niin lyhyet, että länsimaiset puvut näyttivät oudoilta heidän päällään. Vielä Fraser huomauttaa, että vaikka japanilaiset olivat todella kohteliaita, he salaa pitivät eurooppalaisia isoina, kömpelöinä ja kovaäänisinä olentoina, joilla ei ollut tapoja. Itse asiassa länsimaalaiset olivat niitä, jotka käyttäytyivät töykeästi kuvitellessaan, että kukaan japanilaisista ei ymmärtänyt heidän käyttämäänsä kieltä. Fraserin mielestä tämä oli jokseenkin hävettävää.²⁰⁵

Fraser tekee huomioita myös siitä, että ylempien yhteiskuntaluokkien naiset ja tytöt käyttävät huomattavan paljon aikaa ulkonäöstään huolehtimiseen. Toisaalta esimerkiksi palvelijat eivät kiinnittäneet asiaan niin paljon huomiota. Erikoinen huomautus Fraserin kirjeessä kertoo, että vanhemmilla ihmisillä on paha tapa kulkea ympäriinsä alastomana kovien helteiden aikaan. Tästä syystä Rouva Fraser ei sallinut enää palvelijoiden isovanhempien muuttavan lastensa mukana työpaikalle. Fraserin suhtautuminen japanilaisten alastomuuteen yleensä ottaen on kuitenkin ymmärtäväistä, ja hän pitää sitä eräänlaisena viattomuuden ilmentymänä, sillä alastomuuteen koskaan liittynyt minkäänlaista siveetöntä käytöstä.²⁰⁶

Erityisen huomion arvoista on myös Fraserin kommentti, jossa hän tiedostaa miten vääristynyt kuva länsimaissa on japanilaisista naisista. Länsimaalaiset kirjoittajat ovat aina kertoneet teehuoneiden

²⁰⁴ Hän mainitsee, että keisarinnan käsi oli pienin käsi, jota hän on koskettanut.

²⁰⁵ Fraser 1900, 11–14, 22–28, 170–173 & 222.

²⁰⁶ Ibid., 82, 93, 123 & 142–143.

tarjoilijoista ja geishoista, joita Fraser kutsuu Japanin hetairoiksi, mutta näistä kertominen antaa japanilaisista naisista hyvin yksipuolisen kuvan, eikä oikeastaan tuo mitään tietoa normaaleista japanilaisista naisista. Hän huomauttaa, että vaikka on monia asioita, joista hänen oma tietämyksensä on paremmalla tasolla kuin japanilaisten naisten, on myös monia sellaisia asioita, joissa hänellä olisi opittavaa heiltä. Fraserin mukaan japanilaisessa kodissa oli todella hyvät edellytykset tyttöjen kasvamiseen huomaavaisiksi ja ajattelevaisiksi naisiksi. Toisaalta Fraser huomauttaa, että japanilaisten nuorten naisten tulisi hieman paremmin pitää puolensa, mikäli heidän anoppinsa sekaantuu tyranimaisesti kaikkiin perheen asioihin. Liian vaativat anopit saattoivat jopa hajottaa avioliittoja. Hyvien tapojen oppaissa tulisi antaa myös ohjeita siitä, miten kohdella hyvin alempiarvoisiaan.²⁰⁷

Fraser kirjoittaa myös avioliitosta ja rakastumisesta. Siinä missä eurooppalaiset naiset saivat valita itse puolisonsa rakkauden perusteella, Japanissa avioliitot olivat usein järjestettyjä ja perustuivat käytännöllisyyteen. Intohimo oli jotakin, mitä saatettiin tuntea avioliiton ulkopuolella. Kuitenkin se rakkaus minkä japanilainen nainen antaa aviomiehelleen, oli Fraserin mukaan äärimmäisen omistautuvaa. Eurooppalainen nainen ei kuinkaan suostuisi sovittuun rakkaudettomaan avioliittoon. Japanissa tärkein ihmissuhde ei Fraserin mukaan olekaan avioliitto, vaan äidin ja lapsen välinen suhde. Äitiyttä Japanissa arvostettiin yli kaiken. Vastaavanlaista suhdetta ei esimerkiksi englantilaisissa perheissä äidin ja lapsen välille syntynyt. Japanissa ei myöskään päässyt syntymään aviottomia lapsia, sillä jalkavaimojen synnyttämät lapset otettiin aina osaksi perhettä. Jalkavaimojen pitäminen ei Fraserin mukaan ollut sosiaalisesti täysin hyväksyttävää, ja myös vaimoilla oli oikeus protestoida järjestelyä vastaan.²⁰⁸

Kokonaisuudessaan Fraserin kirjeet antavat kuvan yläluokkaisesta britannialaisesta naisesta, joka on Japanissa saanut elää varsin mukavaa elämää. Enimmäkseen hän Japanissa asumisaikanaan kohtasi ylempien luokkien ihmisiä, ja näki esimerkiksi maanviljelijöitä vain ohi menen. Kertomus hänen matkastaan Japaniin on hyvin turisminomainen kaikkine kauniine nähtävyyksineen. Hänen kertomuksessaan tulee hyvin ilmi paratiisin tuntu, vaikka hän välillä kertoo myös esimerkiksi rikollisuudesta ja Japanin verisestä samurai-menneisyydestä.

Helen Callaway on tutkinut antropologisesti brittiläisten naisten kokemuksia kolonisoidussa Nigeriassa 1900-luvulla. Afrikan maat ovat Japaniin verrattuna vähemmän kehittyneitä, jos niitä tarkastellaan länsimaisen modernisaatiokehityksen valossa, joten suhtautuminen nigerialaisiin on varmasti

²⁰⁷ Fraser 1900, 270–277 & 516.

²⁰⁸ Ibid., 520–534.

saanut sisältöä vahvoista ennakko-oletuksista. Nigeria ei ollut naisille sopivaa asuinseutua, sillä maassa oli vaarallista ja elinolot olivat karut. Nigerian asioiden järjestäminen oli selvästi nähty miesten työnä. Nigeriaan matkustaneet naiset olivatkin miehiään seuraavia vaimoja ja morsiamia, ja oikeutus heidän läsnäololleen oli heidän miestensä parempi vointi kun perhe oli lähettyvillä. Callawayn mukaan brittiläisen imperiumin naiset on usein jätetty näkymättömiin, tai sitten he ovat saaneet hyvin negatiivisen roolin rasistisina moraalien vartijoina. Lisäksi heitä usein on syytetty jopa imperiumin hajoamisesta, sillä heidän katsottiin tuhonneen hallitsijan ja hallitun välisen hierarkian liian läheisillä suhteilla paikalliseen väestöön. Naiset tosiaan tekivät työtä esimerkiksi kyläkoulujen parissa, ja järjestelivät paikallisten ihmisten elämää monin tavoin. Brittinaiset kokivat olonsa siirtomaassa usein täysin ulkopuoliseksi, joten tämä oli heidän tapansa tuoda merkitystä myös omaan elämään. Callaway pyrkii tuomaan esiin imperiumin naisten kokemusten monitahoisuuden, sillä kuva heistä on ollut aiemmin monin tavoin vääristynyt. Vuosien kuluessa naiset osallistuivat siirtomaahallintoon yhä enemmän ja enemmän. Roolit kehittyivät hoitajista opettajiin, lääkäreihin, sihteereihin ja sosiaalityöntekijöihin, sekä lopulta myös hallinnon osaksi kirjanpitäjien roolissa. Callawayn tutkimus keskittyy juuri siirtomaahallinnon läheisyydessä oleviin naisiin. Lähetystyöntekijät, tutkimusmatkailijat ja antropologit hän on jättänyt maininnan tasolle.²⁰⁹

Varsinkin miesten kirjoittamissa kuvauksissa naiset esitettään usein syynä siihen, miksi välit paikallisten kanssa ovat huonontuneet. Ennen virkamiehet olivat vapaampia matkustamaan ja ottamaan osaa epävirallisempiinkin tilaisuuksiin, mutta valkoisten naisten vuoksi suhteiden ylläpito oli muuttunut vaikeammaksi. Naisilla oli kirjoittajien mukaan enemmän ennakkoluuloja ja he pitivät tiukemmin kiinni omasta ylhäisen eristäytyneestä roolistaan. Ja totta onkin, että monet naiset²¹⁰ olivat myös itse sitä mieltä, että vaimojen tuli pysyä tiukasti vain miehensä hiljaisena taustavoimana. Tästä huolimatta monet naiset kuvailivat nigerialaisia ystävällisiksi ja uteliaiksi ihmisiksi kokemansa perusteella. On kuitenkin huomattava, että usein naiset jättivät todelliset tunteensa Nigeriasta piilotetuksi, sillä vaimon tehtävä oli seistä miehensä rinnalla. Miehillä toisaalta oli syynsä tiettyihin negatiivisiin ajatuksiin naisista, sillä naiset usein merkitsivät enemmän velvollisuuksia varsinkin sosiaalisessa ja moraalisisessa mielessä. Elämä siirtomaassa ilman naisten läsnäoloa oli huolettomampaa ja vapaampaa. Toisaalta koko siirtomaahallinnon ajan tietyt hierarkiat ja rituaalit säilytettiin, sillä ne olivat vallan symboli. Erityisesti illallispukeutuminen mitä alkeellisimmissä oloissa oli paljon kommentoitu asia. Osa naisista kannatti tätä, sillä se oli tapa säilyttää sivistyneisyys ja arvokkuus,

²⁰⁹ Callaway 1987, 3–8 & 19.

²¹⁰ Naimattomat työtä tekevät naiset olivat usein vielä hankalammassa asemassa, sillä heidän oli oltava ammatillisesti päteviä miesten rinnalla. He olivat kuitenkin naimisissa olevia naisia heikommissa asemassa, sillä heidät nähtiin ”vähäisempinä naisina”, Callaway 1987, 46–47.

mutta toiset pitivät sitä teeskentelevänä hienosteluna, sillä se ei käynyt yksiin miesten toiminnan kanssa. Osa naisista näet suhtautui miesten moraalisuuteen siirtomaissa varsin kriittisesti. Naiset onkin usein nähty imperiumin miesten moraalinvartijoina, jotka eivät hyväksyneet suhteita paikallisten kanssa. Nigeriassa tällaiset suhteet pyrittiin kuitenkin pitämään salassa, sillä niistä koitui yleensä joitakin sanktioita.²¹¹

Callaway tuo tutkimuksessaan esiin naisia, jotka eivät välittäneet sosiaalisten hierarkioiden säilyttämisestä, vaan pyrkivät aktiivisesti luomaan tuttavuuksia myös paikallisten keskuudessa. Usein he saavuttivat varsin laajan piirin paikallisia ystäviä. Monet olivat sitä mieltä, että eurooppalaiset ihmiset eivät olleet niin erilaisia muiden maanosien ihmisiin verrattuna. Callawayn mukaan naiset kiinnittivät siirtomaahallinnossa huomiota erityisesti siihen, että nigerialaisten naisten asema suhteessa saman sosiaalisen luokan miehiin huononi. Siirtomaahallinnon miehet sopivat asioista paikallisten miesten kanssa, joten naiset jäivät monissa päätöksissä täysin huomiotta. Koulutuksen parissa työskentelevät naiset kokivatkin saaneensa kohtuullisen paljon aikaa juuri tyttöjen koulutuksessa, jolloin heilläkin oli mahdollisuus rakentaa elämäänsä vapaammin. Koulutuksen alkutaipaleella tosin naisten vapauksien liiallista korostamista pyrittiin välttämään kaikin keinoin, jotta maassa säilyisi rauha. Opettajanaiset yleensä vaativat parempia resursseja kouluilleen, ja olivat hyvissä väleissä etenkin paikallisten naisten kanssa. Toisaalta joillakin naisilla oli taipumus puuttua myös sellaisiin asioihin, joihin heidän ei toivottu puuttuvan, kuten lapsiavioliittoihin. Paikallisten moraalikäsitteisiin puuttuminen oli usein jotakin, mikä aiheutti epätoivottua kitkaa siirtomaavallan ja paikallisten välillä. Naiset näkivät itsensä pelastajan roolissa.²¹²

Säälin tunne oli hyvin keskeistä monissa toimissa, joissa työskentelevät naiset olivat osallisina. Varsinkin terveydenhuollossa työskentelevät näkivät paljon köyhyydestä johtuvaa kurjuutta ja kärsimystä. Aluksi hoitajien tehtävänä oli huolehtia imperiumin omista miehistä, mutta vähitellen heitä palkattiin myös nigerialaisiin sairaaloihin ja he alkoivat kouluttaa nigerialaisia hoitajia niin miehistä kuin naisista. Hoitajien asenteita paikallisten kanssa työskentelemiseen pyrittiin selvittämään etukäteen, mutta aina välillä tehtävään palkattiin siihen soveltumattomia henkilöitä. Osa hoitajista uskoi nigerialaisten olevan moraalittomia valehtelijoita, mutta tehtävään pyrittiin valitsemaan niitä, jotka pitivät vastaavia ajatuksia perusteettomina ennakkoluuloina. Monet ajattelivatkin, että usein stereotyyppiat olivat peräisin huonon kielitaidon aiheuttamista väärinkäsityksistä. Kuitenkin hyvin yleinen asenne oli se, että nigerialaiset olivat kuin lapsia, eivätkä heidän aivonsa olleet yhtä kehittyneet kuin

²¹¹ Callaway 1987, 24–25, 38, 43, 70–75, 181, 220 & 235.

²¹² Ibid., 53, 76–79, 110–114 & 158.

eurooppalaisten. Tästä syystä heitä tuli jatkuvasti valvoa ja opettaa suurta kärsivällisyyttä noudattaen. Paikallisilta hoitajilta puuttui aloitekyky, joten heihin ei voinut missään nimessä luottaa vakavammissa tapauksissa. Usein brittihoitajat lopulta kiintyivät koulutettaviinsa sellaisinaan eivätkä esimerkiksi hyväksyneet paikallisten liiallista eurooppalaistamista nimien muutoksineen.²¹³

Jalagin kirjoittaa *Japanin kutsu – Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941* -väitöskirjassaan siitä, miten ymmärtäväisesti suomalaiset naiset suhtautuivat etenkin japanilaisiin naisiin. Vuorovaikeus tapahtui ruohonjuuritasolla ja eri yksilöiden välillä muodostui usein varsin läheisiä ystävyys-suhteita. Henkilökohtaiset lähestymiset olivat tärkeässä roolissa, sillä naislähettien työssä korostui äidillinen hoivaava asenne. Osaltaan suhtautumista selitti naisen ahdas asema kristityn järjestön sisällä, jolloin toimintamahdollisuudet olivat rajattuja. Naislähettien työ oli kuitenkin hyvin kokonaisvaltaista, ja onkin sanottu, että he välittivät enemmän kulttuuria kuin varsinaisia kristittyjä opinkappaleita. Tavoitteena oli japanilaisten naisten elämän läpikotainen kristillistäminen, ja naisen aseman parantaminen oli naislähettien tärkeimpiä tehtäviä. Kristillistäminen nähtiin vastauksena myös sosiaalisiin ongelmiin, jotka korjaantuisivat arvojen muutoksen myötä. Osa läheteistä jopa suoraan väheksyi Japanin sivistyneisyyttä pakanuuden ja naisen huonon aseman tähden.²¹⁴

Ruotsalainen kirjailija Matilda ”Mila” Hallman tuo heti oman tekstinsä alussa esiin ihmetyksensä japanilaisten rohkeudesta lähteä sotaan Venäjää vastaan. Japanilaiset ovat osoittaneet kuuluvansa sivistyneiden kansojen joukkoon, ja vaativat oman maansa ja uskontonsa hyväksymistä valkoisten kristittyjen rinnalle. Paremmän ymmärryksen saavuttamiseksi onkin Hallmanin mukaan tarkasteltava historiallisia matkakuvauksia, joita esimerkiksi ruotsalaiset ovat tehneet 1700-luvulla: Hallman kommentoi enimmäkseen Carl Peter Thunbergin päiväkirjamerkintöjä ja kirjeitä.²¹⁵

Japanilaiset olivat 1700-luvulla erittäin varovaisia ulkomaalaisten suhteen, joten kasvitieteilijän pääsy maahan ei ollut mitenkään itsestään selvää. Epäluulo oli ymmärrettävää myös siinä mielessä, että ulkomaalaiset yrittivät jatkuvasti salakuljettaa Japaniin kaikenlaista, minkä tuominen oli kiellettyä. Thunberg myös epäili, että japanilaiset syvällä sydämessään halveksivat eurooppalaisia, vaikka päällisin puolin kaikki vaikuttivat vastaanottavaisilta. Japanilaisia saatettiin kutsua barbaareiksi, mutta heidän maahansa suhtauduttiin suurella uteliaisuudella, ja japanilaisten kanssa oli loppujen

²¹³ Callaway 1987, 83–84 & 89–98.

²¹⁴ Jalagin 2007, 225–231 & 239.

²¹⁵ Hallman 1904, 3–4.

lopuksi varsin helppoa tulla toimeen. Hallmanin mukaan Thunbergin teksti on erittäin mielenkiintoista, eikä lainkaan niin tylsää kuin saattaisi kasvitieteilijältä kuvitella.²¹⁶

Hallman tuo esiin, että eurooppalaisten asenne japanilaisia kohtaa oli ylimielinen, ja he eivät useinkaan ymmärtäneet kohtaavansa vanhan pitkälle kehittyneen kulttuurin. Thunberg ensimmäisten joukossa tiedosti tämän, ja toivoo myös, että muut eurooppalaiset muuttaisivat asennettaan. Hänellä itsellään oli enimmäkseen vain hyvää kerrottavaa Japanista: erityisesti hän ihmetteli sitä, miten tehokkaasti maan resurssit oli otettu käyttöön ja miten hienosti kaikki järjestelyt toimivat. Ja jos eurooppalaiset olivat usein huvittuneita japanilaisten olemuksesta ja tavoista, sama päti myös toiseen suuntaan. Thunberg oli hyvissä väleissä paikallisten tulkkien kanssa, koska muiden ulkomaalaisten tapaan tulkit olivat juuri niitä, keiden kanssa hänen oli mahdollista kommunikoida. Hän kuvailee japanilaisia tulkkeja uteliaiksi, avuliaiksi ja ystävällisiksi. Japanissa monet asiat olivat toisella tavalla eristäytymisen vuoksi, ja tähän ulkomaalaisten tuli sopeutua. Thunberg sai enemmän vapauksia kuin muut ulkomaalaiset, sillä hänellä oli sellaista pätevyyttä esimerkiksi lääketieteessä, millaista japanilaiset eivät olleet kohdanneet vielä hollantilaisten kautta. Thunbergillä oli mahdollisuus jopa opiskella japanin kieltä. Tosin Thunberg ei saanut kulkea missään yksin, vaan hänellä oli aina oltava saattajia mukanaan. Hallmanin kirjasta käy hyvin ilmi, miten rajallista eurooppalaisten oleskelu Japanissa tuohon aikaan oli. He eivät juuri nähneet Japania Nagasakin ulkopuolella, sillä sellaiset retket olivat harvinaisia. Hallman kertoo, että Thunbergillä ei ole kovinkaan paljon sanottavaa hollantilaisista matkaseuralaisistaan; sen sijaan hän kertoilee paljon japanilaisista.²¹⁷

Hallman tuo esiin myös Thunbergin maininnat Japanin naisista. Thunberg kertoo esimerkiksi, että uuden vuoden juhliin tuotiin kaupungista tanssityttöjä seuruetta viihdyttämään. Hallman kutsuu Thunbergiä hyveelliseksi ja rauhalliseksi mieheksi, joka on tarkasti perehtynyt myös Japanin naiskysymykseen. Ilmeisesti puheenaiheena ovat juuri geishat, sillä tyttöjen mainitaan tanssivan ja laulavan, sekä olevan erittäin lumoavia olentoja. Vanhemmiten Thunberg kuitenkin alkoi pitää heitä enemmänkin palvelijoina ja oman ammattinsa harjoittajina. Hallman kuitenkin tuo esille myös sen, että miehillä oli näiden naisten kanssa myös seksuaalisia suhteita, ja niistä syntyi usein myös lapsia. Tällaisia naisia Thunberg sääli kovasti, ja vaikka paheksuikin vapaata seksuaalisuutta, hän ei ollut erityisen tuomitseva japanilaisia kohtaan. Eurooppalaiset saisivat sen sijaan hävetä juopotteluineen ja kiroiluineen. Näillä onnettomilla nuorilla naisilla oli kuitenkin vielä mahdollisuus päästä elämään täysin normaalia perhe-elämää. Alastomana kylpemistä Thunberg ei pitänyt sopivana etenkään, jos

²¹⁶ Hallman 1904, 5–10 & 20.

²¹⁷ Ibid., 10–14, 16–17 & 20.

joku kunnianarvoinen ihminen sattui kulkemaan ohi. Hallman kirjoittaa, että koska ”viikunan lehden siunaus” ei ollut näille ihmisille vielä tuttu, he eivät hävenneet paljasta kehoaan. Hallman toteaa tähän, että ”Thunberg parka!”²¹⁸ Hallmanin omaa kantaa asiaan on vaikea päätellä, mutta suurimmaksi osaksi hän vaikuttaisi olevan Thunbergin linjoilla. Joka tapauksessa Hallman on poiminut omaan kirjaansa kaikkein positiivisimmat asiat maanmiehensä kirjoituksista.

Thunberg sai tietoa myös Japanin viihdyttäjänaisista, ja tässä yhteydessä monien muiden nimitysten mukana tulevat esiin myös geishat. Heidän työstään ei mainita mitään erityistä, joten ilmeisesti Thunberg piti kaikki naisia toimenkuvultaan suunnilleen samanlaisina. Monet naiset hänen mukaansa lankesivat moraalittomuuksiin. Tämä naisten käyttäminen halujen kohteena oli Thunbergin mukaan uhka Japanin kehitykselle, ja hän toivoi, että asiaan tulisi muutos. Joka tapauksessa Japanilla oli kaikki edellytykset liittyä muiden suurten kansojen joukkoon, ja ehkä tärkeimpänä niistä oli kohdallaan oleva itseluottamus.²¹⁹

Japanin hyökättyä Pearl Harboriin vuonna 1941 Yhdysvalloissa heräsi tarve ymmärtää japanilaisia paremmin. Kyse oli sotastrategian suunnittelusta ja erityisesti psykologisesta sodankäynnistä, sekä sodan jälkeen Japanin-politiikasta. Tutkimustehtäviin otettiin oppineita ammattimaisia tutkijoita, joista suurin osa oli antropologeja, sosiologeja ja psykologeja. Näiden uusien tutkimusten katsottiin olevan tieteellisempiä kuin aiemmat kulttuuriset tutkimukset, ja antropologiassa alkoikin sota-ajan myötä uusi suuntaus, jossa tutkittiin moderneja kulttuureja perinteisten primitiivisten kulttuurien sijaan. Antropologi Ruth Benedictin kirjoittama *The Chrysanthemum and the Sword*²²⁰ oli yksi vaikutusvaltaisimmista sodan ajan tutkimuksista. Tutkimus julkaistiin vuonna 1946. Hän ei ollut erikoistunut Japanin tutkimiseen, mutta hän oli vahvasti rasmin vastainen ja tuki kulttuurisen relativismin ajatuksia.²²¹

Benedict luo kuvan japanilaisesta kulttuurista feminiinisenä, mutta hän ei tee sitä tarkastelemalla japanilaisten naisten elämää vaan keskittyen maskuliiniseen. Kun monet naiset saavuttivat paikkansa orientalistisessa diskurssissa ottamalla omakseen japanilaisen naisen ympäristön, Benedict keskittyi ainutlaatuisella tavalla japanilaisten miesten maailmaan. Hän tarkastelee tutkimuksessaan nimenomaan miehiä ja hänen käsityksensä japanilaisesta luonteesta perustuu miehisen sosiaalisen todellisuuden varaan. Japanilainen maskuliinisuus oli poikkeavaa länsimaisista maskuliinisuuden

²¹⁸ Hallman 1904, 14–16.

²¹⁹ Ibid., 22–24 & 49.

²²⁰ Benedict 1946/1989.

²²¹ Yoshihara 2003, 171–172 & 174.

normeista: yksilöllisyydestä, demokratiasta ja vapaudesta, joten japanilaisen yhteiskunnan rooliksi jäi feminiininen kuohilaan osa. Krysanteemi on japanilaisille symboloinut perinteisesti keisaria, mutta Benedict korostaa kasvin vaativaa hoitoa ja viittaa sillä lukuisiin rajoituksiin ja sääntöihin jotka hallitsevat japanilaisten elämää. Siinä ei ole mitään vapaata tai luonnollista. Yhdysvalloista tuotu vapaus ja demokratia tulisivat voittamaan tämän liikkumattoman sosiaalisen järjestyksen. Keisari tulisi sodan jälkeen säilyttää Japanissa symbolisen merkityksensä vuoksi, mutta tietenkin Yhdysvaltojen huolehtivan katseen alla.²²²

Sodan aika rajoitti huomattavasti Benedictin käytössä olevia lähteitä ja metodeja. Lähteinään hän käytti syntyperäisten japanilaisten ja Japanissa asuneiden ei-japanilaisten haastatteluja, Japanissa tuotettuja elokuvia, sekä japanilaista ja Japanista kertovaa kirjallisuutta. Lähteissä oli omat puutteensa, joista osasta Benedict oli tietoinen ja osasta ei. Suurimman osan haastatteluista tekivät muut kuin hän itse. Hän ei tehnyt suurta eroa eri taustaisten haastateltujen välille, vaan japanilaiset sotavangit ja Japanissa asuneet länsimaalaiset olivat samassa asemassa. Kertomuksellisessa analyysissä hän ei myöskään mennyt kovin pitkälle, sillä kertojien omia kokemuksia koskevien faktojen ja niiden arvottamisen välinen suhde jäi epäselväksi. Benedictin lähteisiin liittyvät rajoitukset ovat myöhemmin tuoneet runsaasti kritiikkiä tutkimusta kohtaan. Yleensä puututaan siihen, että tutkimus on tehty ”etäältä” ja siksi se on epätarkka. Kritiikki ei täysin osu kohteeseensa, sillä Benedictillä oli hänelle annettu tutkimustehtävä, jonka hän täytti parhaansa mukaan käytettävissä olevilla resursseilla.²²³

Benedict ei ollut mitenkään erilainen näkemyksissään verrattuna ajan muihin kansallisen identiteetin tutkijoihin. Oli varsin yleinen ajatus, että tyypillinen japanilainen on mies. Tästä olettamuksesta lähtivät monet muutkin ajan tutkimukset. Benedictin tulkinta japanilaisten suhteesta henkiseen ja materiaaliseen eroaa jonkin verran aiemmin esitetyistä. Useat matkakirjojenkin kirjoittajat ovat kertoneet, miten materialistisia japanilaiset ovat. Benedictin mukaan japanilaiset korostavat henkistä puolta materiaalisten olosuhteiden sijaan. Tähän viittaa japanilaisten uhkarohkea käyttäytyminen sodassa. Materiaaliset asiat eivät ole samalla tavalla kestäviä kuin henkiset, joten ne ovat aina henkiselle puolelle alisteisia. Sodassa Japanin sotavoimat olivat ennen kaikkea japanilaisen kuolematoman hengen symboli samalla tavoin, kuin samurain miekka oli symboli hänen hyveellisyydestään. Benedictin koko tutkimus perustuu hänen oivallukselleen siitä, että japanilaiset ovat hyvin kaksitahtoisia ihmisiä, ja se on heidän kulttuuriinsa sisäänrakennettua. He ovat sekä aggressiivisiä että rau-

²²² Yoshihara 2003, 172–173 & 178.

²²³ Ibid., 175–178.

hallisia, yhtäläillä sotaisia ja esteettisiä, röyhkeitä ja kohteliaita, peräänantamattomia ja sopeutuvaisia, alistuvia ja uhmakkaita, lojaaleja ja petollisia, urheita ja pelokkaita, sekä konservatiivisia ja suopeita uusia tapoja kohtaan. Nämä vastakohtaisuudet olivat amerikkalaisille ongelma, sillä se teki japanilaisista heidän silmissään arvaamattomia ja vaikeasti ymmärrettäviä.²²⁴

Benedictin mukaan japanilaiset olivat aina huolissaan siitä, miten muu maailma näki heidät. Sama ajatus läpäisi myös koko japanilaisen yhteiskunnan; hierarkia oli tärkeässä asemassa, ja jokaisen tuli pysyä omalla paikallaan. Poikkeaminen totutusta oli hämmentävää ja häpeällistä, joten sitä pyrittiin välttämään kaikin keinoin. Vahva hierarkia korosti myös keisarin arvoa, ja esimerkiksi sodassa vangiksi joutuminen tai antautuminen oli todella häpeällistä. Japanilaisten usko järjestykseen ja hierarkiaan oli täysin vastakkainen verrattuna amerikkalaisten kannattamaan vapauden ja tasa-arvon ideaaliin²²⁵. Hierarkian mukaisesti käyttäytyminen oli japanilaisille yhtä luonnollista kuin hengittäminen. Käyttäytymisen säännöt ovat erittäin tarkat puhumisesta kumarruksiin, ja myös ylempiarvoiseen henkilöön kohdistuvat tietyt odotukset. Velvollisuuksien verkosto on laaja, sillä ne koskevat kaikkia. Benedict kertookin tutkimuksessaan varsin tarkasti erilaisista velvollisuuksista ja siitä, miten ”velkoja” maksetaan takaisin. Kaikki nämä säännöt opitaan jo hyvin nuorina oman perheen piirissä. Käytös on siis muodollista myös kaikkein läheisimpien ihmisten kesellä ja myös oma nimi tuli pitää puhtaana vääryyksistä. Toisaalta hierarkkisella rakenteella oli myös vankka historiallinen taustansa feodaalisessa yhteiskunnassa, jossa jokaisen paikka määrittyi jo syntymässä.²²⁶

Naisten asemasta Benedict kertoo sen verran, että vaikka kulttuuriin on syvään juurtuneena naisen miestä alempi asema, heillä on kuitenkin paljon enemmän vapautta kuin monilla muilla aasialaisilla naisilla. Benedict ei nosta sukupuolikysymystä erityiseen asemaan, vaan se on hänen mukaansa osa japanilaista hierarkkista yhteiskuntajärjestelmää. Japanilaisten vapaammasta seksuaalikäyttäytymisestä ei voida vetää suuria johtopäätöksiä, sillä seksuaalisuus on japanilaisten mielestä vain yksi inhimillinen tunne. Perhettä koskevat velvollisuudet ja tunteet ovat kaksi erillistä asiaa, ja usein ne pidetään erillään myös paikan tasolla. Avioliiton ulkopuoliset suhteet ovat yleisiä, ja vaimo on miehelleen aina vasta toiseksi tärkein, sillä oman äidin arvo on perheessä suurempi. Naisen status kasvaa ainoastaan äitiyden myötä.²²⁷

²²⁴ Yoshihara 2003, 179 & 182; Benedict 1946/1989, 2–3 & 22–25.

²²⁵ On huomattava, että samaan aikaan Yhdysvaltojen armeijassa jatkui rotuerottelu, joten Benedictin kuvaamalla amerikkalaisuudella ei ollut vastinetta todellisuudessa.

²²⁶ Benedict 1946/1989, 28–34, 38–43, 47–49, 52, 61, 99–101 & 145.

²²⁷ Ibid., 51–57, 208 & 255–256; Yoshihara 2003, 184 & 186.

Benedict on maininnut tutkimuksessaan myös geishat ja prostituoidut. Geishat ovat Benedictin mukaan samalla ”tunteiden alueella” prostituoitujen kanssa. Molempien ammattien edustajat saattavat olla miehen rakastajattarena, jolloin heidän asemansa on turvattu. Vain varakkaimmilla miehillä voi olla rakastajattaria, mutta suurin osa miehistä on käyttänyt geishojen ja prostituoitujen palveluja. Seksuaalinen kanssakäyminen geishan kanssa on aina erityisjärjestely, joten geishat eivät tarjoa seksuaalisia palveluita. Geishan palvelut eivät kuitenkaan ole aseksuaalisia, vaan ilta geishan seurassa on yleensä eroottisesti virittynyt, sillä geisha on kaikkea, mitä yläluokkaisen japanilaisen naisen ei sovi olla. Joka tapauksessa Benedict esittää geishat ainoastaan miehisen tunteiden alueen objekteina, jotka antavat miehille mahdollisuuden käyttäytyä vapaammin.²²⁸

Rotu ei ole määrittävä tekijä ihmisen käytöksessä, mutta kulttuurilla sen sijaan on suuri merkitys. Erilaiset sosiaalisen elämän säännöt ja ihmisten olettamukset siitä miten maailma toimii ohjaavat yksilöiden käyttäytymistä. Benedict tuo esiin sen, että japanilaisten kaksitahoisuus näkyy jo lasten kasvatuksessa. Aivan pienistä lapsista huolehditaan ja heille annetaan vapauksia, mutta lapsen kasvaessa häpeän kulttuuri iskostuu häneen, ja hän alkaa pelätä epäonnistumisia ja perheen nolaamista. Tällöin tukea ja yhteisöllisyyttä ryhdytään hakemaan ikätovereista. Tytöt kasvatetaan pienestä pitäen siihen ajatusmaailmaan, jossa he väistyvät aina poikien tieltä ja käyttäytyvät siivosti.²²⁹

Miksi länsimaiset naiset sitten tutkivat japanilaisia naisia tai muuten olivat heistä niin kiinnostuneita? Kenties kyseessä on pohjimmiltaan kuitenkin yritys ymmärtää omaa naiseutta? Varsinkin naisilla, jotka heittäytyivät erilaisen naisen rooliin vieraan kulttuurin keskellä tai teatterin lavalla, oli mahdollisuus ylittää oman länsimaisen kulttuurinsa naiseuden rajat ja syventää omaa itsetuntemustaan. Omien arvojensa suhteen täytyi noudattaa varovaisuutta, jottei huomaamattaan tulisi kolonisoineeksi tarkastelun kohdettaan. Tutkimuskohdetta tulisi tarkastella aina sen omista lähtökohdista käsin. 1970-luvulla yleistyneen feministisen naistutkimuksen lähtökohtana oli myös ajatus siitä, että ilman omaa historiaa jokin tietty ihmisryhmä pysyy edelleen alistettuna kärsien hiljaisuudessa. Se, että jokin tietty uusi näkökulma saadaan esiin, on avain erilaisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Naisten tekemät kirjoitukset pysyivät kuitenkin taka-alalla hyvin pitkään, sillä miesten hallitsemalla tutkimuskentällä naisten oli hyvin vaikeaa saada ääntään kuuluviin.²³⁰

²²⁸ Benedict 1946/1989, 184–187 & 285.

²²⁹ Yoshihara 2003, 187; Benedict 1946/1989, 279 & 286–288.

²³⁰ Jalagin & Konttinen 2004, 17; Yoshihara 2003, 125; Alberti 2002, 2 & 10.

Johanna Albertin kanta on, että koulutetut naiskirjoittajat usein korostivat sitä, että eri asioihin oli useita eri näkökulmia, jotka pitäisi pyrkiä tuomaan tasapuolisesti esiin. Kokonaiskuvan saavuttaminen oli tärkeintä. Lisäksi tyypillistä oli varsin rohkeiden tulkintojen tekeminen olemassa olevan tiedon pohjalta; subjektiivisuutta ei yritetty peitellä. Jalaginin mukaan erityisesti pidempään Japanissa asuneet länsimaiset naiset pyrkivät tietoisesti purkamaan jo olemassa olevia stereotyyppisiä käsityksiä japanilaisista. Hän esittää, että jo 1860-luvulla länsimaiset naiset pyrkivät ymmärtämään japanilaista kulttuuria ennakkoluulottomasti. Huomioita kiinnitettiin naisten erilaisiin rooleihin ja samalla omien havaintojen subjektiivisuutta jopa korostettiin. Japani oli niin erilainen maa, että sitä oli vaikeaa kuvata täsmällisesti.²³¹

4. MIELIKUVAT NYKYAJAN POPULAARIKULTTUURISSA

Tässä luvussa käsittelen varsinaisen pääaineistoni, joka koostuu Geishan muistelmiin, Sayonaraan ja Nousevaan aurinkoon liittyvistä aineistoista. Geishan muistelmat valottaa erityisesti japanilaista naiskuvaa, Sayonarassa käsitellään amerikkalaisia ja heidän suhtautumistaan japanilaisiin, ja Nousevassa auringossa näkyvimmin ovat Yhdysvaltojen ja Japanin suhteiden lisäksi esillä japanilaiset miehet.

Analysoimani kaunokirjalliset teokset elokuvaversioineen ovat osa pitkää jatkumoa jonka voidaan katsoa alkaneen *Madame Butterfly* nimisestä teoksesta. Tarina kertoo yhdysvaltalaisesta laivaston upseerista, joka jännityksen vuoksi avioituu japanilaisen naisen kanssa. Japanitar uskoo liiton olevan pysyvä, mutta saa järkytyksekseen tietää, että miehellä onkin jo amerikkalainen vaimo, jota hän ei suinkaan aio jättää. Japanilainen vaimo on synnyttänyt upseerille myös lapsen, mutta upseeri vaimoineen vaatii lasta itselleen. Japanilainen nainen lopulta tappaa itsensä, sillä turmeltuaan omat perhesiteensä ja jouduttuaan niin suureen häpeään, kuolema oli ainoa kunniallinen vaihtoehto. Alkuperäisen tarinan kirjoitti John Luther Long vuonna 1898, David Belasco teki tarinasta näytelmäversion vuonna 1900 ja Giacomo Puccininin johdolla tehtiin oopperatuontanto vuonna 1904. Tarina on klassikko, ja se kuvailee erityisen hyvin rodun, kansallisuuden ja sukupuolten politiikkaa. *Madame Butterfly* on melodramaattinen orientalismin muoto tuoden esiin lännen suhtautumista Japaniin ja muihin itäisiin maihin. Tarina esittää mielenkiintoisesti myös valkoisen naisen roolin suhteessa Aasiaan: he puolustavat ehdottomasti valkoisen miehen näkökantaa, eivät aasialaisten naisten. Valkoisesta yläluokkaisesta naisesta luodaan kuva aggressiivisena suhteessa japanilaiseen nai-

²³¹ Alberti 2002, 8–9; Jalagin 2004, 76–77.

seen, ja tehdään hyvin selväksi, että he eivät pidä japanittaria vakavasti otettavina henkilöinä. Japanilaiset naiset olivat toki viattomia lapsenkaltaisia nukkeja. Kuten omankin aineistoni tarinat, myös Madame Butterfly kertoo hyvin paljon myös amerikkalaisesta yhteiskunnasta ja sen arkisen elämän voimasuhteista. Erityisesti James Michenerin Sayonara on tarinana paljon velkaa Madame Butterflylle.²³²

Perinteisesti kaunokirjallisuutta on tarkasteltu historiantutkimuksessa siten, että ensisijaisesti on pyritty määrittämään tietyn teoksen suhde todellisuuteen. Kaunokirjallisuutta on aina verrattu reaaliseen historialliseen tilanteeseen, joka on voitu selvittää muun lähdeaineiston avulla. Tekstin sisältö on näin ollen pyritty erottelemaan tosiasioihin ja fiktion. Tällainen lähestymistapa on hyvä, jos kaunokirjallinen lähde ei saa millään tavalla erityistä asemaa tutkimuksessa. Kaunokirjallisille lähteille ei kuitenkaan välttämättä kannata esittää samanlaisia kysymyksiä kuin muille lähteille. Ne voivat olla muutakin kuin aikansa kuvastajia. Kalle Pihlainen nostaa esiin ajatuksen siitä, että kaunokirjallisia tekstejä ei tulisi historiantutkimuksessa määritellä niiden todellisuussuhteen perusteella. Olisi löydettävä jonkinlainen keskitie täydellisen kontekstualisoinnin ja absoluuttisen autonomisuuden väliltä.²³³

Totuuden korrespondenssi-teorian mukainen ajatus siitä, että merkitys löytyy ulkoisesta todellisuudesta, ei ole enää ainoa vaihtoehto, sillä tekstien merkitystä voidaan etsiä myös niiden sisäisestä maailmasta. Fiktiivisyyttä ei tarvitse nähdä poikkeamana reaalista todellisuudesta, jos fiktiivistä maailmaa ei verrata todellisuuteen. Historiallista kontekstia tulisi lähteä hahmottamaan kaunokirjallisesta tekstistä käsin, tekstin omilla ehdoilla. Tarkastelun painopiste siirtyy näin teoksen sisällön totuusarvosta sen muotoon ja aatteelliseen sisältöön. Lisäksi voidaan havaita miten tekstin on kytköksissä laajempiin eettisiin ja aatteellisiin kysymyksiin. Sen sijaan tästä näkökulmasta tarkasteltuna välttämätöntä ei ole selvittää totuudellisuutta tai kirjoittajan omia alkuperäisiä ajatuksia.²³⁴

Elokuvaa puolestaan voi tutkia elokuvan itsensä merkittävyyden ja sen vaikutusten kannalta tai siten sitä voi tutkia yhtenä lähteenä muiden joukossa, jolloin se tuo lisäarvoa tutkimuskysymykselle uuden näkökulman muodossa. Tällöin tutkimuskohde on jokin yhteiskunnallinen tai kulttuurinen ilmiö eikä itse elokuva. Elokuva lähteenä on monimutkaisempi kuin esimerkiksi kaunokirjallinen teos, sillä elokuvan tekemiseen vaikuttaa niin monta eri tahoja. Elokuvesta on aina löydettävissä

²³² Yoshihara 2003, 3–5 & 191.

²³³ Pihlainen 2001, 303–305.

²³⁴ Ibid., 306–307 & 312–313.

moniäänisyyttä, joka tulee tutkimuksen kuluessa huomioida. Samoin voidaan ottaa huomioon elokuvan koko olemassaolon elämänkaari: onko elokuvaa esitetty syntyäkseen, ja millaisia reaktioita se on mahdollisesti herättänyt eri aikoina. Mitä tahansa elokuvaa voidaan käyttää historiallisen tutkimuksen lähteenä. Myös täysin fiktiiviset elokuvat voivat kertoa paljon, kunhan kysytään oikeanlaisia kysymyksiä. Lähteen arvo on aina suhteessa tutkimuskysymykseen.²³⁵

Itse elokuvan tutkimisessa tärkeänä metodisena apuvälineenä toimii lähiluku. Elokuvaan tulee tutustua mahdollisimman tarkoin, vaikka huomioon täytyy tietysti ottaa myös aineiston laajuus. Itse olen käyttänyt apuna elokuvien temaattista lukemista, jolloin ensin muotoillaan tutkimuskysymykset, joiden avulla elokuvia lähdetään tarkastelemaan. Tämänkin tutkimuksen lopullinen esitys jäsenyytensä joka tapauksessa temaattisesti, joten tutkimustapa on luonteva. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota elokuvien kertomukselliseen rakenteeseen ja narratiivisuuteen. Mielikuvatutkimuksen kannalta faktojen selvittäminen ei ole tärkein asia, vaikka silläkin on merkitystä. Olennaisinta on selvittää, mitkä asiat elokuvassa tuodaan esiin erityisen uskottavina. Geishan muistelmat ei ole historiallinen elokuva käsitteen koko merkityksessä, sillä siinä ei edes yritetä esittää tiettyjä historiallisia tapahtumia vaan juoni on täysin fiktiivinen. Toisaalta tapahtumat ovat saaneet inspiraation todellisen ihmisen elämästä ja elokuva sijoittuu historialliseen tilanteeseen, joka on pyritty esittämään autenttisesti.²³⁶

Elokuviissa yleensä merkitään se historiallisuuden aste, jota käytetään. Esimerkiksi Geishan muistelmissa tuodaan varsin selvästi esiin, että kyseessä on fantasia, mutta samalla sidotaan tapahtumia historialliseen menneisyyteen monin eri keinoin. Juuri subjektiivisen kertojan käyttäminen vähentää historiallista vaikutelmaa ja luo henkilökohtaisemman otteen. Toisaalta elokuvassa annetaan historiallisia tapahtumaviitteitä, jotka kuuluvat yleissivistykseen. Salmen mukaan elokuva on yksi historiantutkimuksen muoto, jossa ihmiset tekevät tiliä menneisyytensä kanssa. Tulisi muistaa, että historiallisten väitelauseiden ja päätelmien esittäminen ei ole vain ammattihistorioitsijoiden yksinoikeus.²³⁷ Näin epäilemättä onkin, vaikka nämä kaksi muotoa saattavat olla hyvin kaukana toisistaan.

Elokuvan merkitys lähteenä on Salmen mukaan nähty suurimmillaan käsitysten ja asenteiden historian tutkimuksessa. Tästä syystä elokuvat soveltuvat myös mielikuvien tutkimukseen erittäin hyvin. Koska esimerkiksi mentaliteetit ovat kollektiivisia, myös elokuvien tekijät jakavat nämä mentaliteet-

²³⁵ Salmi 1993, 117–126.

²³⁶ Ibid., 143–145, 173, 200 & 215.

²³⁷ Ibid., 225–235 & 242.

tit jossakin määrin. Heillä on suuri potentiaali tehdä kollektiivisista kokemuksista näkyviä. Olennaista on kysyä keiden äänet elokuvassa kuuluvat. Miten elokuva on saanut alkunsa? Perustuuko se johonkin kirjalliseen teokseen vai onko se toisen elokuvan uudelleenfilmatisointi? Onko kyseessä alkuperäiskäsikirjoitus? Kuuluuko elokuva jonkin tietyn tradition piiriin? Muun tuotannollisen taustan selvittelyn tarkkuus riippuu aina tutkimuskysymyksestä. Onko esimerkiksi tarpeen selvittää elokuvan rahoituspohjaa, tai tuotantotiimin henkilökohtaisia suhteita?²³⁸

Katsojien kautta elokuvalla voi olla huomattavia sosiaalisia vaikutuksia, sillä elokuvalla on kyky herättää yhteiskunnallista keskustelua. Elokuvan sosiaalinen potentiaali on huomattu jo hyvin varhain, ja tästä syystä lähes kaikissa maissa on tai on ollut toiminnassa elokuvatarkastamo, joka vastaa sensuurista. Moraalin tai valtakunnan politiikan kannalta arveluttava materiaali on haluttu poistaa. Useimmissa maissa on myös tehty propagandaelokuvia. Elokuvan sosiaalinen merkitys ja vaikutus ei ole kuitenkaan itsestään selvää, sillä katsojat saattavat tulkita elokuvan tapahtumia myös allegorioina. Elokuvan ei siis varsinaisesti tarvitse käsitellä suoraan tärkeitä tapahtumia; olennaista on se, miten katsojat tapahtumia tulkitsevat. Elokuvan poliittista luonnetta arvioitaessa on siis tärkeää huomioida myös elokuvan vastaanotto.²³⁹

Heini Hakosalo kirjoittaa annalistien hengessä elokuvien mentaliteettien tutkimisesta. Populaarikulttuurin tuotteilla on varsin suuri merkitys tietyn aikakauden mentaliteettia selvittäessä. Elokuvaa kuvaa aikansa kollektiivista ajattelua parhaiten sen vuoksi, että elokuvan tekeminen ja katsominen ovat perusluonteeltaan kollektiivista tekemistä. Elokuvat ovat myös tietyllä tavalla kansanomaisia, mikä takaa sen, että kyse ei ole vain eliitin ajatusmaailmasta. Elokuvia voidaan myös Hakosalon mukaan pitää yhtenä historiankirjoituksen muotona. Ne joko ylläpitävät tiettyjä vallitsevia stereotyyppioita tai haastavat niitä. Mentaliteetin tutkiminen ei voi kuitenkaan syrjäyttää elokuvan analyysia perinteisillä tavoilla: miten elokuvassa kuvataan, ketkä kuvaavat ja miksi? Tyhjentävää kuvaa minikään aikakauden mentaliteetista ei kuitenkaan elokuvan kautta voi saada. Foucault'n mukaan ohjainten taustarakenteiden kattavaan kuvaamiseen tarvitaan etäisyyden ottamista.²⁴⁰ Käytettäessä elokuvaa kulttuurihistoriallisena lähteenä, on syytä ottaa tarkasteluun mukaan myös muun tyyppisiä lähteitä, kuten asiakirjoja, kirjeitä, muistelmia, haastatteluja ja valokuvia. Tällä tavoin kuva tutkittavasta kohteesta muodostuu mahdollisimman laajalta pohjalta.²⁴¹

²³⁸ Salmi 1993, 128–135.

²³⁹ Ibid., 37–41, ks. myös 152–158 elokuvan ja yhteiskunnan suhteesta.

²⁴⁰ Hakosalo 1994, 33–35.

²⁴¹ Salmi 1993, 46.

Elokuvaa tutkittaessa reseptio voidaan käsittää kysymykseksi katsojuudesta. Miten elokuvat puhuttelevat katsojaa, miten katsoja katsoo ja merkityksellistää elokuvia? Elokuvien vastaanottoon edellä mainitut kysymykset eivät kuulu. Vastaanottoa voidaan tutkia selvittämällä katsojamääriä tai arvostelujen yleispiirteitä. Reseptiotutkimus on hieman yksityiskohtaisempaa analyysia, jossa selvitetään elokuvan yleisössä synnyttämiä merkityksiä ja niiden kulttuurisidonnaisuuksia. Reseptio voidaan jakaa neljään eri kategoriaan: yleisön, kriitikoiden, tieteentekijöiden ja historioitsijoiden reseptio, sekä produktiivinen reseptio. Viimeisellä reseptiolla tarkoitetaan sitä, kun joku elokuvantekijä muuttaa reseptionsa jostakin elokuvasta uudeksi elokuvaksi. Varsinkin kriitikoiden ja yleisön käsityserot ovat usein huomattavat. Kriitikoiden kirjoittamat arvostelut ovat yksi vallankäytön muoto, ja se usein kohdistuu juuri suureen yleisöön.²⁴²

Mikä on elokuvan tuotannon ja kulutuksen suhde? Toisissa tutkimussuuntauksissa huomio siirretään täysin kuluttajaan, joka esitetään suvereenina: hän on rationaalinen, tarpeensa tiedostava ja ulkoisista vaikutuksista riippumaton. Ajatuksena on myös, että kuluttajan tarpeet ja halut välittyvät ongelmattomasti tuotantovoimien tietoon. Onko niin, että kansa luo populaarikulttuurin, johon tuotanto tarjoaa vain raaka-aineet? Vai ovatko enemmän oikeassa ne, jotka korostavat tutkimuksissaan manipulaatioteorioita? Massatuotanto determinoi kuluttajien tarpeet ja halut. Ne eivät siis suinkaan ole riippumattomia ja henkilökohtaisia, vaan ne synnytetään retroaktiivisesti. Kulttuuriteollisuus manipuloi markkinoita luomalla omien intressiensä mukaisia kulutustarpeita. Kumpikin näkökanta on omalla tahollaan liian kapea-alainen, parhaat tutkimustulokset saadaan, kun tutkimuksessa huomioidaan sekä tuotanto eli elokuvatekstit ja vastaanotto. Unohtaa ei sovi myöskään elokuvien merkitysten välittymistä sääteleviä instituutioita, kuten sensuurijärjestelmää ja lehtikritiikkiä. Näiden kaikkien välillä vallitsee dynaaminen vuorovaikutussuhde. Merkitykset eivät jäähmety elokuvatekstiin aktualisoituvat ja uusiutuvat yhä uudelleen. Elokuva taideteoksena tuottaa merkityksiä jatkuvasti, sillä se on kuin tapahtuma, joka ei ole vielä päättynyt.²⁴³

4.1. Geishan muistelmat

4.1.1. Goldenin fantasia

Arthur Goldenin kirjoittama *Geishan muistelmat* on dramaattinen tarina nuoren japanilaisen tytön elämästä. Chiyo joutuu jo hyvin nuorena myydyksi geishataloon, jossa hänen elämänsä muuttuu

²⁴² Kivimäki 2001, 283–287.

²⁴³ Laine 1994, 57–59, Salmi 1993, 52.

entistäkin kurjemmaksi. Hän on kuitenkin lahjakas, ja tavattuään ystävällisen ja vaikuttavan miehen, hän onnistuu saavuttamaan unelmansa määrätietoisuuden ja muiden huomattavan avun ansiosta. Romaanissa on fantastisista piirteistä huolimatta myös elämänmakua, ja kirjan henkilöissä on erilaisia puolia.

Geishojen ulkonäöstä on Geishan muistelmissa materiaalia varsin runsaasti. Geishat olivat elegantteja ja kauniisti puettuja yön perhosia, mutta eivät välttämättä kovin kauniita naisia itsessään. Kuitenkin he olivat aina huomion keskipisteenä. Geisha oli aina vaikuttava näky kenelle tahansa. Eriytyisen kauniita geishoja pidettiin hieman arvaamattomina. Parempana pidettiin sitä, että oli tavallisen näköinen nainen, mutta älykäs ja hyvin käyttäytyvä.²⁴⁴ Toisaalta kirjassa luodaan ristiriitaisesti myös sellaista kuvaa, että kauniit geishat olivat jotenkin luontevampia ja parempia työssään. Kirjassa kuvaillaan varsin tarkkaan esimerkiksi geishan laittautumista ja valmistautumista illan menoihin. Kirjassa kuvaillaan paljon myös sitä, miten paljon naiset joutuvat kärsimään kauneuden tähden, ja miten suurta vaivaa erilaisten kampausten tekeminen ja pukeutuminen vaativat. Pukeutumisen on tarkoituskin olla välillä varsin provokatiivista ja vihjailevaa, samoin kuin geishojen meikki oli tarkoituksellisesti keinotekoisena näköinen. Meikki muodosti geishojen kasvoille arvoituksellisen maskin ja geishojen tietynlainen hymy oli tulkittavissa aina millaiseksi vain. Geishojen niska oli aina jätetty näkyviin, sillä sitä pidettiin Japanissa erityisen esteettisenä. Silmiä kuvailtiin tärkeimmäksi tunteiden ilmaisimeksi, ja viestejä pyrittiin aina tulkitsemaan, vaikka niitä ei varsinaisesti olisi ollut olemassakaan. Jokaisella silmien liikkeellä oli oma merkityksensä. Golden onkin antanut kirjan päähenkilölle Chiyolle, joka myöhemmin tunnettiin nimellä Sayuri, poikkeukselliset harmaat silmät. Nämä herättivät paljon huomiota, joka oli useimmiten positiivista.²⁴⁵

Geishojen viehätysvoima oli sellaista, että sen voi tarvittaessa ”kääntää päälle”. Varsinkin miesten seurassa geishat käyttäytyivät automaattisesti tietyllä tavalla. Myös muodollisten ja epämuodollisten tilaisuuksien välillä oli selkeä ero käyttäytymisen suhteen. Epämuodollisissa tilaisuuksissa seurustelu oli yleensä vapautuneempaa ja rennompaa. Nuorten harjoittelijoiden oppiminen tapahtui ensisijaisesti tarkkailemalla, sillä näin aloittelijat välttyivät yleensä suurimmilta virheiltä.²⁴⁶ Geishojen välinen kilpailu oli kovaa, joten geishan tuli aina olla tarkka siitä, millaisen kuvan itsestään esittää. Geishojen elämä muodostuu yleensä sellaiseksi, että arkisten asioiden osaaminen unohtuu ja geishat ovat varsin hemmoteltuja. Etenkin sen jälkeen kun geisha on adoptoitu virallisesti okiyan tyttäreksi,

²⁴⁴ Golden 1997/1998, 3, 29, 37 & 43.

²⁴⁵ Ibid., 8, 60–63, 74 & 158–164.

²⁴⁶ Ibid., 59 & 170–171.

käyttäytyminen Goldenin mukaan vapautuu. Danna löytäminen ei tällöin ollut enää välttämätöntä. Goldenin tarinassa tulee myös esiin se, miten toisen maailmansodan jälkeen illanviettojen tunnelma vapautui, eikä vähiten amerikkalaisten sotilaiden vaikutuksesta. Geishoja kutsuttiin varsinkin tärkeisiin liiketapaamisiin positiivisen kuvan luomiseksi. Tuohon aikaan oli Kiotossakin kuitenkin liikkeellä paljon prostituoituja, jotka kutsuivat itseään valheellisesti geishoiksi.²⁴⁷

Geishojen elämästä yleensä Geishan muistelmassa kerrotaan muun muassa, että usein tytöt ostettiin okiyan palvelukseen hyvin nuorina. Tyttöjä ei kuitenkaan riistetty kotoaan väkisin, vaan heidät vietiin Kiotoon sepitetyn tarinan varjolla. Myöhemmin toki totuuden selvittyä moni yritti karata kuten myös Sayuri. Karkaaminen oli tosin erittäin paha asia, sillä se saattoi okiyan suureen häpeään. Sayuri melkein turmeli tulevaisuutensa pakoyrityksellään. Sayurin elämä okiyassa oli aluksi äärimmäisen rankkaa, sillä juuri Hatsumomo teki hänen elämästään mahdollisimman vaikeaa. Selkäsaunat olivat yleisiä ja koulutus oli muutenkin karua. Geishojen ainoa tie vapauteen oli joko danna hankkiminen tai okiyan tyttäreksi pääseminen adoption kautta.²⁴⁸ Geishojen maailma oli ennen kaikkea salaisuusien maailma. Esimerkiksi perhetausta oli salattava, mikäli tyttö oli kotoisin köyhistä oloista. Useimmat tytöt eivät enää koskaan tavanneet perheitään, ja myös Goldenin kirjassa Sayuri erotettiin sisarestaan ja isästään vasten hänen tahtoaan. Myöhemmin Sayurille vain tuli ilmoitus okiyaan hänen vanhempiansa kuolemasta. Vähitellen Sayuri kuitenkin ymmärsi sen, että mennyttä ei voi muuttaa ja katse on suunnattava eteenpäin. Lopulta hän halusi tulla geishaksi enemmän kuin mitään muuta. Geishojen elämänrytmi oli varsin kiireinen ja erityisesti näyttäytyminen monissa paikoissa oli tärkeää, jotta geishaharjoittelija tulisi tunnetuksi. Goldenin kirjassa esitellään geishan elämän käytäntöjä varsin yksityiskohtaisesti.²⁴⁹

Sukupuolirooleista Goldenin kirjassa tulee melko selkeä kuva, etenkin sen suhteen mikä on toivottavaa ja mikä todennäköisesti on naisille hyväksi. Sayuri ihastuu jo pienenä tyttönä vanhempaan herrasmieheen johon kirjassa viitataan nimellä Puhemies. Kyseinen ihastuminen antoi Sayurin elämälle suunnan ja jotakin sisältöä sen jälkeen, kun hän on joutunut eroon perheestään. Goldenin kirjassa hyväksi japanilaisiksi miehiksi on kuvattu juuri vanhemmat ja isällisen oloiset miehet. Tietyllä tavalla Sayurin elämä oli vain tämän lapsellisen ihastuksen varassa, joka tarinan lopussa osoittautuu oikeaksi tieksi.²⁵⁰ Kirjassa päähenkilölle kerrotaan hyvin tarkkaan, että millaisten sääntöjen mukaan geishojen ja miesten välinen vuorovaikutus toimii. Yksi ensimmäisistä opetuksista on se, että ”mies

²⁴⁷ Golden 1997/1998, 138, 140, 143, 286 & 354–358.

²⁴⁸ Ibid., 10–26, 46–48, 52–58, 78–80, 96, 146–147.

²⁴⁹ Ibid., 2, 7, 36, 59, 102–109, 144, 154–158.

²⁵⁰ Ibid., 12, 20, 25, 102–103 & 110–113.

on kiinnostunut vain ja ainoastaan yhdestä asiasta”, etenkin nuorten harjoittelijoiden ollessa kyseessä. Satunnaiset seksisuhteet olivat kuitenkin ankarasti kiellettyjä. Seksiin liittyviä kohtauksia on kirjassa kuitenkin kuvattu useita. Kirjassa annetaan myös ymmärtää, että geishoilla ei ole mahdollisuutta kieltäytyä, mikäli heidän dannansa haluaa seksiä. Seksi ikään kuin kuuluu sopimukseen. Miesten miellyttäminen ja vietteleminen olivat geishojen suurimpia taitoja.²⁵¹

Geishan rooli ja asema yhteiskunnassa tuli myös Geishan muistelmassa hyvin läpinäkyvästi esiin. Arvoasteikkoerot suhteessa muihin ihmisiin olivat suuret. Geishat olivat kuin aatelisia, ja heidän palveluksiinsa oli varaa vain kaikkein rikkaimmilla. Geisha oli perheen elättäjä, joten hänen asemansa oli siksi perheen sisällä erittäin merkittävä. Geishatalon sisällä elävistä naisista ja tytöistä geishaharjoittelijoiden asema oli selvästi parempi, sillä heillä oli elämässään jokin suunta ja tarkoitus toisin kuin palvelijoilla. Geishojen ympärillä pyöri hyvin paljon rahaa, myös siksi, että he usein olivat varakkaiden miesten rakastajia tai uskottuja. Vain muutama geisha tulee todella kuuluisaksi ja kirjan päähenkilö Sayuri oli yksi heistä.²⁵² Kirjassa korostetaan erityisesti sitä, että geishaksi ei tulla, jotta elämä olisi tyydyttävää, vaan koska ei ole muuta vaihtoehtoa. Asenne myös kumppanin löytämiseen on varsin käytännön läheinen: kumppania ei valita tunteiden perusteella. Sayuri tietenkin kapinoi hiljaisesti kaikkea tätä vastaan. Sodan alettua Kiinassa geishoilla oli tärkeä lohduttajan ja kuuntelijan rooli. Geishat ikään kuin samalla tekivät jotakin kansakunnan hyväksi. Myös geishat olivat riippuvaisia armeijasta sodan aikana, sillä ylellisyystavaroiden hankkiminen onnistui vain, jos oli suhteita armeijaan. Sodan aikana hanamachit lopulta suljettiin ja geishoilla oli suuri huoli tulevaisuudestaan. Useat joutuivat tehtaisiin töihin, ja sitä pidettiin lähes kuolemantuomiona. Sayurin pelasti hänen vaikutusvaltainen ystävänsä Nobu, joka järjesti hänelle työpaikan kimonontekijän luota, jossa sodan aikana tehtiin laskuvarjoja. Sodan aikana Sayuri sai kokea tavallisen naisen elämää maaseudulla ja koki tietynlaista yhteenkuuluvuutta muiden ihmisten kanssa. Hän kuitenkin kaipasi Gioniin takaisin ja lopulta pääsikin palaamaan.²⁵³

Mizuage on Goldenin kirjassa varsin tärkeä tapahtuma ja oikea siirtymäriitti geishan elämässä. Siihen valmistauduttiin huolellisesti, ja sopivia ehdokkaita etsittiin. Osa miehistä harrasti mizuageja, kuten ”Tohtori Rapu” joka lopulta voitti Sayurin mizuage-huutokaupan. Kirjassa tuodaan vahvasti esiin ajatus, että miehet pitivät seksistä, mutta naiset eivät. Kirjassa todetaan myös, että mizuage on ainoa syy, miksi 15-vuotias harjoittelijageisha voisi miestä kiinnostaa. Mizuagen järjestäminen oli

²⁵¹ Golden 1997/1998, 168 & 305–306.

²⁵² Ibid., 39, 67, 110, 129, 149 & 185.

²⁵³ Ibid., 294, 296, 302 & 338–352.

enimmäkseen hanamachin sisäistä politiikkaa ja taloudellisia kysymyksiä koskeva asia; tytön valmiudella tai toivomuksilla ei ollut merkitystä. Neitsyyden menettäminen oli joka tapauksessa pelottava tapahtuma, etenkin, kun seksistä ei juurikaan ollut puhuttu mitään etukäteen. Kokemus ei ollut lainkaan nautinnollinen vaan pelkkää kärsimystä. Sayurille annettiin tapahtuman jälkeen joitakin yrttejä raskauden ehkäisyä varten. Kirjassa myös tehtiin Sayurin mizuagesta muutenkin kummallinen kokemus, sillä huutokaupan voittajalla ”Tohtori Ravulla” oli kummallinen tapa kerätä tyttöjen verinäytteet aina talteen. Tällä korostettiin osittain sitä, miten inhottavia japanilaiset miehet saattoivat olla, ja osittain myös sitä, miten kauheita mielikuvia seksiin Sayurin mielessä liittyi. Sayuri kuitenkin koki aikuistuneensa mizuagen seurauksena. Sayuri adoptoitiin okiyan tyttäreksi kannattavana sijoituksena ja ilkeän Hatsumomon häirintä lakkasi.²⁵⁴

Geishan muistelmissa on kerrottu myös prostituutiosta, sillä Sayurin sisar päätyi prostituoiduksi, vaikka onnistuikin karkaamaan lopulta. Prostituoidut olivat ikään kuin alemman luokan vastine geishoille, ja heidän obinsa oli sidottu eteen. Geishan muistelmissa prostituoituja halveksuttiin niin geishojen kuin tavallistenkin ihmisten taholta. Seksin myyminen ja ostaminen katsottiin kirjassa likaiseksi. Mielenkiintoisen ristiriidan tilanteeseen toi kuitenkin perinteiden kunnioitus, sillä okiyan seinällä oli kuva heian-kauden aikaisesta kurtisaanista, joka oli todella arvostettu ja kaunis. Kirjan pääsanoma vaikuttaisi olevan se, että ensimmäisen luokan geisha ei houkuttele miehiä syrjäisiin paikkoihin huolettomasti tai ilman tarkoitusta. Tämä siis kuitenkin oli mahdollista. Yleensä tilanne oli se, että parhaimmat geishat harrastivat seksiä vain dannansa kanssa, kun taas jotkin alemman tason geishat saattoivat tarjota seksiä suoraan rahasta. Selvää oli kuitenkin se, että liian antelias geisha tahrasi maineensa peruuttamattomasti. Goldenin kirjassa myös monille geishoille kävi niin, että he joutuivat harjoittamaan prostituutiota sodan aikana turvatakseen elantonsa. Tämän jälkeen osa heistä palasi takaisin Gioniin. Myös kirjan päähenkilö Sayuri käytti seksiä keinona päämääriensä saavuttamiseen. Hänen mielestään tosi rakkaus oli tärkeämpää kuin ystävyys ja kunnioitus. Lopulta Sayuri päätyykin vuosia rakastamansa Puhemiehen rakastajattareksi, vaikka tämä on jo onnellisesti naimisissa.²⁵⁵

Golden tuo toistuvasti esiin tiettyjä teemoja kirjassaan. Eräs iso teema on alastomuus ja seksuaalisuus. Sayuri häpesi alastomuutta jo pienestä asti, mikä on varsin erikoista kun ajatellaan, että japanilaisessa kulttuurissa alastomuus on yleensä varsin luontevaa. Kirjassa tuodaan esiin juuri sitä, että muut ovat alastomuutensa kanssa sinuja, mutta Sayuri on aina häpeissään. Kirjassa kuvaillaan asioi-

²⁵⁴ Golden 1997/1998, 215–220, 232–234, 238, 271, 280 & 282–285.

²⁵⁵ Ibid., 3, 83–86, 117, 147, 366, 395, 401–403 & 421–422.

ta yksityiskohtaisesti, myös esimerkiksi se, kun Sayurille ja hänen sisarelleen suoritettiin fyysinen tarkastus ennen Kiotoon lähettämistä. Kaikki kauniit ja rumat asiat tuodaan hyvin selvästi esiin; mikään ei ole tavanomaista. Seksistä kirjassa luodaan kuva irvokkaana ja rumana asiana; se aiheutti päähenkilössä myös uteliaisuutta, mutta ennen kaikkea inhoa.²⁵⁶ Kirjassa ei juurikaan tehdä eroa eri geisharyhmien välillä, varsinkaan maikoista ja geikoista ei mainita sanallakaan. Samoin prostituoidun ja geishan välinen raja on erittäin häilyvä. Geishojen elämä pyörii varsin täydellisesti miesten ympärillä ja on sanottava, että geishojen asema miesten rakastajattarina ei ollut hyvä, sillä miehet eivät juuri koskaan ottaneet avioeroa. Geisha jäi aina toiseksi. Toisaalta tässä yhteydessä tuodaan esiin myös se, että länsimaisen varakkaan miehen vaimon asema ei välttämättä ole kovin erilainen geishaan verrattuna.²⁵⁷ Tärkeänä teemana kirjassa oli myös unelmointi paremmasta kurjuuden keskellä. Sayuri ymmärsi lopulta myös sen, että muilla geishoilla on varmasti täsmälleen samanlaisia kokemuksia kuin hänellä, ellei pahempiakin. Päähenkilön mielestä monet erilaisista juhlatilaisuuksista olivat lapsellisia ja jopa tylsiä. Etenkin keskustelun taso oli hänen mielestään erittäin huono. Sayuri toivoi, että juhlat olisivat muutakin kuin leikinlaskua ja juomapelejä. Amerikkalaisen miehityksen aikana juhlat muuttuivat entistä villeimmiksi, mutta kirjassa korostettiin sitä, että amerikkalaiset olivatkin varsin mukavaa väkeä. Kirjan loppuhuipennus onkin se, että Sayuri muuttaa lopulta New Yorkiin ja viettää loppuelämänsä siellä. Hän ei halunnut palata Japaniin, missä oli paljon raskaita muistoja. Hänen rakkaansa myöskin kuolee melko pian sen jälkeen, kun he ylipäättään ovat voineet viettää aikaa yhdessä.²⁵⁸

4.1.2. Geishat valkokankaalla

Rob Marshallin ohjaama elokuvaversiointti on pääpiirteiltään samankaltainen kuin alkuperäinen romaani. Elokuvassa on tietenkin jonkin verran yksinkertaistettu tapahtumia, koska elokuvasta ei kannata tehdä liian pitkäkestoista. Elokuvan suurin ero verrattuna kirjaan on lopetuskohta. Elokuva päättyy siihen hetkeen, kun Sayuri ja Puhemies tunnustavat rakkautensa toisilleen, vaikka geisha voikin olla miehelle vain puolikas vaimo. Myös elokuvan alku on varsin erilainen, sillä siinä ei kerrota mitään pienen Chiyon perhe-elämästä. Kirjassa tuodaan hyvin esiin erilaisia syitä, joiden vuoksi isän oli pakko myydä tyttärensä. Elokuvassa tausta jää hyvin etäiseksi, eikä isän ratkaisuun liity mitään inhimillistä.

²⁵⁶ Golden 1997/1998, 19, 25, 36, 61, 69 & 88–89.

²⁵⁷ Ibid., 64, 147, 226, 228 & 291.

²⁵⁸ Ibid., 94, 119, 289, 349 & 426.

Elokuvassa on myös loppupuolella tuotu paljon vahvemmin esiin amerikkalaisia ja heidän vaikutustaan Japaniin. Amerikkalaistuminen nähdään pahana asiana, ja esimerkiksi herttaisesta Pumpkinista tulee sodan jälkeen täysin kaksinaamainen. Näkyväksi on tuotu myös se seikka, että amerikkalaiset eivät tiedä mitä geishat ovat, tai miten he eroavat prostituoiduista. Elokuvasta kumpuaa esiin myös näkemys, jonka mukaan amerikkalaistuminen tuhoaa kaiken perinteisen japanilaisuuden, eikä lopputulos ole mieluisa kenenkään kannalta. Esimerkiksi vapautunutta japanilaista naista sodan jälkeisessä japanissa ei esitetä kovin hyvässä valossa: elokuvassa näytetään runsasta alkoholin käyttöä ja röyhkeää käytöstä, joka on itse asiassa kuulunut Hatsumomon repertuaariin koko ajan. Hänestä luodaankin selkeästi sellainen kuva, että on epäammattimainen eikä oikeastaan ollenkaan hyvä geisha. Hän on saavuttanut asemansa juonittelulla.

Elokuvassa on tehty monia mielenkiintoisia ratkaisuja, jotka kertovat ennen kaikkea elokuvan tekijöiden motiiveista. Elokuvaa on pyritty suuntaamaan tietynlaiselle yleisölle, joka on pääosin amerikkalaisista naisista koostuvaa. Elokuvassa on käytetty pääosin englannin kieltä, josta kuuluu aina vahva aksentti. Tietty geishoihin liittyvä sanasto on japaninkielistä, ja japania on käytetty myös sellaisissa kohdissa, joiden on haluttu aiheuttavan etäisyyden tunteen katsojissa. Suurin osa tärkeistä näyttelijöistä ei ole japanilaisia, vaan valittu on suurelta osin sellaisia näyttelijöitä, jotka ovat länsimaissa jo tunnettuja esimerkiksi kiinalaisia näyttelijöitä. Elokuvassa on pyritty hakemaan eleganssia ja autenttisuutta, mutta se ei onnistu tehtävässään yhtä hyvin kuin alkuperäinen romaani. Geishojen tanssia, meikkiä ja kampauksia on muokattu huomattavasti länsimaiseen makuun sopivammaksi. Vaikka elokuva on sijoitettu historialliseen miljööseen ja joistakin todella pienistä yksityiskohdista esimerkiksi vaatteissa on huolehdittu, elokuva ei silti tavoita todellisuutta kovinkaan hyvin. Hollywood on tehnyt oman tulkintansa japanilaisista, ja se on hyvin lähellä Hollywoodin naiskuvaa yleensä ottaen. Geishan muistelmat sisältää hyvin paljon samoja piirteitä kuin esimerkiksi *Moulin Rouge!*²⁵⁹ ja *Titanic*²⁶⁰, joissa ei ole mitään japanilaista.

Elokuvassa korostuvat myös silmillä ja muilla pienillä eleillä kommunikointi. Geishojen ympärillä on jatkuvasti mystisyyden ilmapiiri. Hyvin vahvana tulee esiin geishojen välinen kilpailu. Koko ajan ollaan erittäin kohteliaita, mutta välillä piilonaljailu muuttuu erittäin näkyväksi. Ja elokuvassa nähdään myös geishojen välistä tappelua hiuksista kiskomisineen. Tunteet ovat elokuvassa todella pinnalla suurimman osan aikaa, vaikka niitä yritetäänkin jatkuvasti peittää. Henkilöitä voi kuitenkin lukea suurimmaksi osaksi kuin avointa kirjaa.

²⁵⁹ *Moulin Rouge!* 2002, ohjaus: Luhrmann, Baz.

²⁶⁰ *Titanic* 1997, ohjaus: Cameron, James.

Elokuvassa keskitytään kuvaamaan geishoja, joten muunlaisia japanilaisia naisia ei juuri esitellä. Geishat ovatkin selkeä poikkeus: he ovat kauniita kukkasia tavallisten naisten keskuudessa. Eloku- vasta puuttuukin ajatus siitä, että vaatimattoman näköinen geisha olisi jotenkin parempi. Lisäksi elokuvassa tuodaan esiin, että vanhemmat naiset eivät olleet hyviä geishoja, mikä ei ole täysin yhtä- pitävä tieto todellisuuden kanssa. Geishaksi tuleminen tarkoitti myös naiseksi tulemistä mizuage- rituaalin kautta. Esimerkiksi Sayuri tunsu surumielisyyttä menetetyistä, mutta ymmärsi samalla, että niin maailma toimii. Sayurin asema myös parantui heti mizuagen jälkeen. Hän oli nainen, ja hänet adoptoitiin geishataloon.

Elokuvassa tuodaan vahvasti esiin se, että tytöt ovat kauppatavaraa, vaikka he joutuisivatkin geisha- taloon, jossa ”ei myydä lihaa”. Lisäksi kaikkien naisten arvokkain ominaisuus oli heidän seksuaali- nen koskemattomuutensa. Pienillä maalaistyöillä ei ole juurikaan arvoa, sillä he ovat hierarkian pohjimmaisina. Heillä ei ole oikeutta protestoida tai esittää mielipiteitään. Hierarkiassa oli kuitenkin mahdollista nousta tekemällä kovasti työtä sen eteen. Mutta esimerkiksi Hatsumomo on huono geisha, sillä hän ei kunnioita auktoriteettia, vaikka sitä häneltä vaaditaan. Geishatalot ovat naisten hallitsemia ja vanhemmilla naisilla onkin todellista vaikutusvaltaa. He myös ovat katkeria ja ilkeitä. Ainoa ystävällinen vanhempi naishahmo elokuvassa on Täti, joka palvelijana ymmärtää, miltä ty- töistä tuntuu. Elokuvassa ei juurikaan tuoda esiin sitä, miten naisten ja geishojen asema muuttui toisen maailmansodan jälkeen. Enimmäkseen annetaan vain ymmärtää, että entinen loistokkuus oli poissa ja monet turmeltuivat.

Myös elokuvasta tulee sukupuolten välinen dynamiikka vahvasti näkyviin. Päähenkilö Sayuri tekee kaiken miehen vuoksi. Puhemiehen tapaaminen uudelleen on hänen elämänsä kiintopiste. Geishan elämä ei ole hänen omaansa, sillä kaikki riippuu siitä, miten miehet sijoittavat heihin rahaa. Geishalla ei ollut oikeutta tavoitella omaa kohtaloaan. Geisha ei saanut haluta tai tuntea. Lopulta sydän kuolee eikä jäljelle jää muuta kuin naamio. Geishojen kelluvassa maailmassa vain sillä on merkitystä, mitä asiakas haluaa, kaikki muu on salattava. Järjestetty liitto on miehelle kahle, joten hän kaipaa sivistyneitä naisia viihdyttämään itseään ja herättämään tunteita. Elokuvassakin koroste- taan moneen kertaan, että geishat eivät ole prostituoituja, mutta raja on erittäin häilyvä ja monenlai- sia vihjailuja esiintyy jatkuvasti. Naisen valta perustuu seksiin: se on hänen keinonsa vaikuttaa mie- heen. Elokuvassa tuodaankin esiin myös se, että geishat voivat olla miesten kannalta varsin tuhoisia. Toisaalta rakkaus keneen tahansa naiseen sai miehen tekemään järjettömiä tekoja.

Geishan muistelmien maailma on oikeastaan miesten maailma. Hanamachit ovat naisten valtakuntaa, mutta ne ovat vain pieni osa miesten hallitsemaa yhteiskuntaa. Elokuvasa naisille kuuluvat asiat ovat turhaa koristeellisuutta, kun taas miehet olivat tekemisissä vakavien asioiden, kuten sumo-painin, sodan ja liiketoiminnan kanssa. Näissä voittaminen ei kuulunut aina vahvimmalle, vaan tärkeintä oli olla älykäs. Miesten välinen solidaarisuus oli suurta, ja elokuvassa korostettiin esimerkiksi sitä, että liikekumppanit eivät kilpailleet keskenään millään elämän osa-alueella, myöskään rakkaudessa. Miehet ovat elokuvassa suuri ohjaava voima. Miehet pelastavat naiset sodan jaloista, sillä miehillä on rahaa ja valtaa. Miehet myös aiheuttavat paljon koettelemuksia naisten elämässä. Elokuvan alussa kuvatut miehet Chiyon isä mukaan lukien esitetään etäisinä ja julmina, ja elokuvan miehet ovat monissa eri yhteyksissä pelottavia. Tyttökaupassa mukana oli suurimmaksi osaksi miehiä. Lisäksi elokuvassa korostetaan miten inhottavaa on, kun vanhat miehet himoitsevat nuorta tyttöä. Sen sijaan esimerkiksi Puhemies, jonka myös pitäisi elokuvan lopussa olla jo varsin vanha, ei vaikuta vanhentuvan ollenkaan. On täysin ymmärrettävää, miksi tämän tärkeän mieshahmon vanhenemista ei ole haluttu tuoda esiin.

Elokuvassa on viesti siitä, että pitää hyväksyä tosiasiat ja se, että moniin asioihin ei voi vaikuttaa millään tavalla. Kuitenkin jos tarpeeksi päättäväisesti pitää oman tavoitteen mielessään, asiat yleensä järjestyvät kuin itsestään. Tärkeintä on kuitenkin pelata niillä säännöillä, jotka yhteisössä ovat käytössä. Sotiminen niitä vastaan ei johda mihinkään hyvään. Elokuvasa hyvät ihmiset noudattavat sääntöjä ja pahat ihmiset puolestaan rikkovat niitä jatkuvasti. Vanhan Japanin arvot nähdään selvästi paremmassa valossa kuin sodan jälkeisen Japanin arvot. Elokuvasa ei kuvata millään tavalla niitä hyviä asioita, kuten esimerkiksi tasa-arvo, mitä amerikkalaisten miehitysvalta toi tullessaan. Mainitaan ainoastaan se, että Amerikasta olisi saatavilla paljon sijoituksia, mikäli heihin onnistutaan tekemään vaikutus. Elokuvasa voi myös päätellä niin, että tietynasteinen itsekkyyks on sallittua, jos tarpeeksi palavasti haluaa jotakin, kuten esimerkiksi rakkautta. Elokuvasa on ennen kaikkea rakkaustarina, ja sanoma on varsin tyypillinen: todellinen rakkaus voittaa kaikki vaikeudet.

4.1.3. Mielikuvien näkyminen Geishan muistelmien arvosteluissa

Suomenkielisissä arvosteluissa Geishan muistelmat -romaanista on havaittavissa hieman eriäviä kommentteja kirjan sisällöstä ja tunnelmasta, jonka se jätti jälkeensä. Kirja ei ole kaunista luettavaa vaan varsin irvokas kertomus seksuaalisuudesta ja kaupankäynnistä. Mainituksi tulee myös se, että

Iwasakin mukaan kirjan välittämä kuva geishan elämästä on väärä.²⁶¹ Toiselle ääri­laidalle arvoste­luissa mennään kun parhaimmaksi asiaksi kirjassa todetaan se, että siitä sai paljon tietoa geishakult­tuurista. Joka tapauksessa kirja ei välttämättä sovi kovin nuorille lukijoille sen vahvan seksuaali­suuden vuoksi.²⁶²

Kahden edellisen näkökulman välimaastoon sijoittuu arvostelu, joka oikeastaan on kirjoitettu Iwasakin teoksesta, mutta sitä verrataan useaan otteeseen Goldenin kirjaan. Esiin tuodaan myös Iwasakin tyytymättömyys Goldenin kirjaa kohtaan, ja se, että Iwasakin kirja on eräänlainen reaktio Geishan muistelmiin. Kirjoissa on paljon juonellisia yhtäläisyyksiä, mikä johtuu siitä, että Iwasaki on toiminut Goldenin tärkeänä tiedon lähteenä. Iwasakin teos on paljon hankalampaa luettavaa kuin Goldenin kirja, sillä Goldenilla oli enemmän vapautta fiktiivisen tekstin kirjoittamisessa ja hän on kirjoittajana huomattavan lahjakas. Iwasakin kirja jäi etäiseksi, eikä siinä ollut tarpeeksi kerrontaa geishojen jokapäiväisestä elämästä. Kirjassa oli liikaa japanilaisen kulttuurin kuvausta ja japanin­kielisiä sanoja. Kaikki kirjan henkilöt jäivät jokseenkin etäisiksi, sillä yksittäisten ihmisten elämästä kerrottu tarpeeksi.²⁶³ Iwasakin teos on kuitenkin varsin henkilökohtainen. Todennäköisesti kaikki lukijat eivät ole sitä mieltä, että Iwasakin henkilö­hahmo jäisi jotenkin etäiseksi tai vieraaksi.

Eräs ruotsikielinen arvostelu, joka on tehty Geishan muistelmien ruotsinkielisen painoksen pohjalta, kertoo lukijasta, joka luki Geishan muistelmat täysin todellisena elämäntarinana. Lukija oli huo­mannut vasta kirjan lopussa, että se ei ole todelliseen henkilöön perustuva kertomus. Kirja oli varsin ilmeisesti lukijan mieleen, ja hän piti sitä suosittelun arvoisena.²⁶⁴

Englanninkielisissä kirja-arvosteluissa yleinen konsensus tuntuu olevan se, että Goldenin kirja ku­vastaa todella hyvin historiallisia faktoja, ja kertoo geishan elämästä paljon tietoa. Kaikki tiedosta­vat, että kirja on luonteeltaan fantasiaa, mutta sen ei katsota vähentävän kirjan arvoa totuuden esiin tuomisessa. On ilmeistä, että suurin osa lukijoista on joutunut jonkinlaisen suuren tunteen valtaan kirjaa lukiessaan, sillä monet kuvaavat, että kirja on niin mielenkiintoinen, että se vangitsee lukijan huomion täydellisesti. Goldenin kirjoitustapaa kehuaan paljon ja osa hämmästelee sitä, miten hyvin mies on voinut kuvata japanilaisen nuoren naisen ajatuksia ja tuntemuksia.²⁶⁵

²⁶¹ Autio 2006, [<http://www.hs.fi/kirjat/artikkeli/Miten+kaupassa+k%C3%A4y/HS20060313SIIKU014sy>].

²⁶² Runonen, [<http://kirjasto.hameenlinna.fi/kirjasto/pakki/arkisto.htm>].

²⁶³ ”Kaaka” (2006), [<http://muskotit.vuodatus.net/blog/181956>].

²⁶⁴ Boktips: En Geishas memoarer, [<http://blogg.expressen.se/skoldpaddor/entry.jsp?messid=76407>].

²⁶⁵ *Book Summary and Media Reviews: Memoirs of a Geisha*, [http://www.bookbrowse.com/reviews/index.cfm?book_number=332#reviews].

Osa englanninkielisistä arvosteluista on sellaisia, missä tiedostetaan kyllä hyvin geishojen taiteelliset saavutukset ja se, että heitä ei voi suoraan rinnastaa prostituoituun, mutta taustalla on kuitenkin edelleen oletus siitä, että geishan työ on jollakin olennaisella tavalla seksuaalista. Tässä yhteydessä viitataan yleensä juuri varakkaisiin dannoihin ja mizuageen. Eräs yleinen johtopäätös Geishan muistelmien pohjalta tuntuu olevan myös se, että kaikkien geishojen elämä on ainakin melkein yhtä dramaattista kuin Sayurin. Monet ovat lukiessaan eläytyneet varsin tosissaan tarinaan ja muodostaneet kirjaan jonkinlaisen tunnesiteen. Tästä syystä kirjan lopetus saattoi olla pettymys, sillä lopetus ei ole varsinaisesti onnellinen, vaan kaikki jää ikään kuin kesken. Sayurin muuttumista manipuloivaksi opportunistiksi kritisoidaan myös, vaikka toisaalta pidetään hyvänä sitä, että päähenkilö ei ole täysin virheetön. Kirja nähdään ensisijaisesti välähdyksinä salaisesta ja viettelevästä maailmasta, josta muuten saa niin harvoin kuulla.²⁶⁶

Eräässä englanninkielisessä arvostelussa otettiin esiin myös se, että Golden on tutkinut useiden vuosien ajan geishakulttuuria saadakseen kirjastaan mahdollisimman autenttisen. Samassa yhteydessä oli myös maininta Iwasakista, mutta sen sijaan, että olisi kerrottu, ettei hän pitänyt Goldenin kirjasta, kerrottiin, että Iwasaki todennäköisesti on ollut Sayurin esikuva. Goldenin tietojen tarkkuutta tai motiiveja ei siis kyseenalaisteta millään tavalla. Sen sijaan mielipiteeksi kirjasta muodostuu, että Golden onnistuu kuvaamaan geishan olemuksen niin täydellisesti, että voisi suorastaan kuvitella näkevänsä geishan edessään.²⁶⁷ Anne Allison on kohdannut hyvin samankaltaisia ajatuksia artikkelissaan, joka käsittelee Geishan muistelmia. Hän tuo myös esiin sen, että kirjoittajien ja lukijoiden omat halut ja fantasiat vaikuttavat tietoon ja kokemukseen erittäin paljon.²⁶⁸

On mielenkiintoista huomata, että Geishan muistelmien romaaniversiosta arvosteluita ovat kirjoittaneet enimmäkseen naiset. Elokvasta ovat kirjoittaneet myös miespuoliset kirjoittajat, mikä liittyy yleensä selkeästi suurempaan harrastuneisuuteen elokuvien suhteen. Geishan muistelmat on romaanina harlekiinimainen, joten se ei houkuttele juurikaan miespuolisia lukijoita.

Marshallin ohjaama elokuva on saanut kirjaa kriittisemmän vastaanoton. Suomalaisissa arvosteluissa elokuvaa sanotaan jopa kaikkien aikojen noloimmaksi Japanin-kuvaukseksi: lavasteet ovat liiankin täydelliset ja kliseiset, mutta itse elokuva on tyhjä. Aistittavissa rivien välillä on myös kriittinen asenne itse geisha-instituutiota kohtaan, vaikka huomattu on esimerkiksi japanilaisten narkästys

²⁶⁶ Starr, [http://bookreviews.nabou.com/reviews/memoirs_of_a_geisha.html].

²⁶⁷ Christine, [<http://www.happygrrls.com/arts/memoirsofageisha.html>].

²⁶⁸ Allison 2001, 382–389, 395 & 398.

siitä, miten huonon geisha-kuvan elokuva antaa. Geishoihin liittyvä kaksinaismoralismi on ärsyttänyt katsojia: geishat ovat taiteilijoita eivätkä prostituoituja, mutta kuitenkin seksiä myydään. Elokuvassa tämä asia on kaiken lisäksi esitetty kriiikkittömästi. Suurin osa arvostelujen kirjoittajista ei kuitenkaan ole perehtynyt aiheeseen kovin tarkkaan, ja tämä ilmenee erityisesti kommentoinnissa Goldenin romaanin suhteen. Osa kriittisesti ajattelevista on siinä uskossa, että Goldenilla ei ole minkäänlaista tietopohjaa tarinalleen. Tyypillisesti arvosteluissa on moitittu vahvalla aksentilla puhuttua englanninkielistä käsikirjoitusta ja näyttelijävalintoja. Hollywoodin ”aasialainen kuin aasialainen” -ajattelutapa ei selvästikään miellytä suomalaiskatsojia. Jotkut ovat tiedostaneet sen, että muiden kielten muuttaminen aksentilla puhutuksi englanniksi on Amerikassa myös elokuvien ulkopuolelle ulottuva ilmiö. Elokuvan tarina on liian perinteinen, ja yrityksenä selittää vanhaa geishakulttuuria se ei oikein onnistu. Autenttisuuteen on pyritty monin keinoin, mutta tietyt huonot valinnat pilaavat aitouden vaikutelman. Estetiikkaa on toki tarjolla reilusti, ja monet ovatkin ihastuneet elokuvan visuaaliseen antiin. Osa taas on sitä mieltä, että liiallinen estetiikkaan keskittyminen on juuri se tekijä, mikä on vienyt huomion elokuvan varsinaiselta sisällöltä, jossa yritetään pohtia omistamista, ihmisen arvoa ja päähenkilön tarvetta olla arvokas. Osassa arvosteluja viitataan siihen, että elokuva olisi selkeästi ”tyttöjen elokuva”, ja sen tarina vie mennessään, jos huonosti puhuttu englantia ei häiritse liikaa. Arvosteluissa on myös selvästi ajauduttu elokuvan kauniiden puitteiden ihasteluun, eikä kovinkaan moni yritä pohtia sitä, mitä elokuvalla on yritetty viestiä. Tämä on tietysti hankalaa, jos elokuva viestittää jotakin aivan muuta, kuin mitä alkuperäinen tarkoitus on ollut. Geishan muistelmat -elokuvan nainen on koriste-esine, väline ja seksilelu.²⁶⁹

Ruotsalaisten asenne Geishan muistelmat -elokuvaa kohtaan on myös erittäin kriittinen, sillä elokuvaa ei juuri arvosteta edes elokuvana. Elokuvan tarjoamaa naiskuvaa kritisoidaan vahvasti, sillä naiset ovat ainoastaan passiivisessa koristeen roolissa. Elokuvan henkilöiltä puuttui persoona lähes kokonaan. Edes päähenkilö Sayuri ei käy läpi minkäänlaista oikeaa kehitystarinaa. Kritiikin kohteina ovat jälleen näyttelijä- ja kielivalinnat. Lisäksi huonona pidetään sitä, että elokuvaa ei ole kuvattu aidossa ympäristössä Japanissa vaan Yhdysvalloissa. Elokuvaa ei ole suunnattu amerikkalaiselle yleisölle. Gionin naisten raskasta todellisuutta kohtaan ei osoiteta juurikaan hienotunteisuutta, ja geishoihin liittyvästä mystiikastakaan ei jää jäljelle elokuvan loputtua juuri mitään. Elokuvaa olisi voinut olla hieno inhimillinen tarina eräänlaisesta orjuudesta, mutta se typistyy kirsikanmarjan punaiseksi kissatappeluksi geishojen välillä. Toisenlaisiakin mielipiteitä esiintyy, sillä

²⁶⁹ Aro 2006, [<http://www.mtv3.fi/viihde/arvostelut/elokuva.shtml/428814/geishan-muistelmat-memoirs-of-a-geisha>]; “Söpö” 2006, [<http://www.leffatykki.com/elokuva/geishan-muistelmat>]; Kylmä 2006, [http://www.filmgoer.fi/arvostelut/m/memoirs_of_a_geisha/dvd.html]; Bregenhøj 2006, [<http://www.film-oholic.com/arvostelut/geishan-muistelmat/>].

elokuvaa kehutaan kauniiksi, ja osa katsojista on myös päässyt tarinaan sisään siinä määrin, että se on herättänyt heissä tunteita.²⁷⁰

Amerikkalaisella *Rotten tomatoes* internet-sivustolla on laaja, yli 430 sivuinen kokoelma lyhyitä ja hieman pidempiäkin kommentteja tavallisilta elokuvankatsojilta. Geishan muistelmat on aiheuttanut laajaa ihastusta, ja monet pitävät sitä hyvänä kuvauksena myös geisha-laitoksen historiasta. Osa katsojista on kuitenkin harmistunut jopa loukkaavan väärin esitetyistä historiallisista faktoista. Esimerkiksi Iwasakin kirjaa suositellaan luettavaksi, sillä se tarjoaa totuudenmukaisemman kuvan geishoista. Käsikirjoitusta kritisoidaan myös jonkin verran, samoin kuin näyttelijöiden suorituksia. Osa katsojista on pitänyt elokuvasta, vaikka se ei esitäkään totuudenmukaista kuvaa geishoista. Näissä englannin kielisissä arvosteluissa ei tule esiin samanlaista kritiikkiä kieli- tai näyttelijävalintoja kohtaan kuin suomalaisissa tai ruotsalaisissa arvosteluissa. Jos huonosta englannin kielestä huomautetaan, on ihmettelyn aiheena se, miksi elokuvassa ei voida puhua hyvää englantia huonon sijaan. Harva on myöskään lähtenyt pohtimaan elokuvan tarkoitettua tai tarkoituksetonta sanomaa. Eräs kirjoittaja on kokenut elokuvan ensisijaisesti kritiikiksi amerikkalaisia kohtaan, jotka käyttäytyvät liian rennosti, eivätkä osaa pitää mitään pyhänä. Arvostusta hienostunutta taidetta kohtaan ei amerikkalaisilla hänen mukaansa ole.²⁷¹

4.2. Iwasakin elämä

Myös omaelämäkertoja voidaan tarkastella kertomuksina. Perusajatus tämän näkökulman taustalla on se, että kirjoitettu teksti ei ole suora kuvaus tapahtumista, vaan henkilökohtainen konstruktio, joka on analysoitavissa sen kertomuksellisen rakenteen pohjalta.²⁷² Usein omaelämäkertojen tutkimuksen painopiste on ollut itse elämässä, jolloin lähdemateriaalia on voinut kritisoida niiden subjektiivisuudesta. Kun painopiste siirretään eletyn ja koetun kuvaukseen, se siirretään samalla kertomuksiin ja narraatioon, joka on osa sosiaalista todellisuuttamme. Elämäkerratkin ovat voimakkaasti kulttuurisidonnaisia: elämä kerrotaan kullekin kulttuurille sopivilla tavoilla ja elämän kuvat ovat tietyn yhteiskunnan kuvia. Omaelämäkerran muodostumisen perusta on vuoropuhelu yhteiskunnan ja sen muiden elämien kanssa. Yksilö pohtii elämäänsä yleensä arvioiden ja arvottaen. Kuitenkin omaelämäkertaan valikoituu aineksia, ei pelkästään yksilön omien tärkeyskriteerien mukaisesti,

²⁷⁰ Bermann, [<http://www.moviezine.se/film/en-geishas-memoarer>]; Lindstedt 2005, [<http://www.aftonbladet.se/puls/film/recension/0,1300,2000049833,00.html>]; Landén Bergman 2005, [<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=22997&a=510361>].

²⁷¹ *Memoirs of a geisha* audience reviews 2005–2011, 1–430, [http://www.rottenomatoes.com/m/memoirs_of_a_geisha/audience_reviews?].

²⁷² Eskola & Suoranta 1996, 96.

vaan myös kulttuuristen elämänjäsenysten ja kerronnallisten konventioiden ohjaamana. Anni Vilkkoo tuo tekstissään esiin myös omaelämäkertojen jäsentämisessä käytännöllisen käsiteparin: *referentiaalisen ja evaluatiivisen funktion*. Ensimmäinen tarkoittaa tapahtumia selostavaa ja jälkimmäinen tapahtumia arvottavaa mekanismia. Kertomusten monitasoisuus johtuu juuri näiden kahden funktion vuorovaikutuksesta.²⁷³

Erityisesti omaelämäkertoja tutkittaessa on huomioitava, että kirjoittajat käsittelevät yleensä varsin paljon omaa suhdettaan siihen, miksi ovat päättäneet kertoa elämästään juuri tiettyjä asioita ja tietyllä tavalla. Tällainen tekstiaines kuuluu narraation alueelle, kuten myös erilaiset kirjoittajan kommentit siitä, mitä hän on jättänyt kertomatta tai kommentit koskien omaa esitystapaa. Omaelämäkerrassa yksilö luo itsestään minäkuvan arvioimalla menneisyyden tapahtumia. Kommunikaatio tapahtuu tiettyjen kulttuurisesti ehdollisten ilmaisusääntöjen mukaisesti, ja huomattavaa on, että erilaisilla sosiaalisilla ryhmillä on erilaisia tapoja aloittaa tai lopettaa tarina, ilmaista nuoruuden kokemuksia ja liittää nuoruutta aikuisuuteen.²⁷⁴

Omaelämäkerta voi olla hyvin antoisa lähde, mikäli sen kirjoittaja on todella halunnut purkaa siihen tuntojaan. Toisaalta joskus omaelämäkerta voi olla hyvin varovainen. Yleensä omaelämäkerrat eivät yksinään riitä lähteeksi jonkun tietyn ihmisen elämästä, sillä tarinaan on varmasti jäänyt aukkoja, jotka voivat olla merkittäviäkin. Muisti- ja kirjoitusvirheet, puutteelliset tiedot ja epämieluisien asioiden selittely tai pois jättäminen ovat asioita jotka erityisesti pitäisi huomioida omaelämäkertoja tutkittaessa. Kun ihminen kirjoittaa omaelämäkertansa, hän valikoi ja arvottaa kaiken kokemansa kirjoitushetken perspektiivistä. Lisäksi on hyvä huomata, että miesten ja naisten kirjoittamat omaelämäkerrat hyvin usein eroavat toisistaan. Naiset kiinnittävät enemmän huomiota yksityiskohtiin ja suhtautuvat moniin asioihin henkilökohtaisemmin kuin miehet.²⁷⁵

Ulkonäköön liittyen Iwasaki kertookin omassa kirjassaan muun muassa, että hänen sopivaan ulkonäkönsä kiinnitettiin huomiota jo lapsena. Hänellä oli mustat hiukset ja silmät, sekä pieni punainen suu. Tämän vuoksi hänessä nähtiin potentiaalia jo silloin. Mikäli alalla toivoi pääsevänsä maikoksi tai ylipäättään sooloartistiksi, ulkonäkö oli tärkeää. Säestäjien osalta kauneus ei ollut niin suuressa roolissa. Maiko täydellisessä asussaan vastaa perinteistä japanilaista feminiinistä kauneutta. Iwasaki kertoo myös varsin yksityiskohtaisesti geikojen meikistä ja asustuksesta. Esimerkiksi kimonot oli-

²⁷³ Vilkkoo 1990, 82–85.

²⁷⁴ Ibid.; Tigerstedt 1990, 100; ks. myös Alasuutari 1999, 140–141.

²⁷⁵ Eskola & Suoranta 1996, 95.

vat henkilökohtaisen tärkeitä. Jokaiselle geikolle täytyi hankkia oma asukokoelmansa. Iwasaki tuo myös esiin hieman arkipäiväisemmän asian geikojen ulkonäöstä: kauniit kampaukset aiheuttivat yleensä sen, että geikojen päälaki kaljuuntui. Mineko ratkaisi ongelman siten, että hän kävi muuttaman ystävänsä kanssa sairaalassa leikkauttamassa kaljun kohdan pois.²⁷⁶

Iwasaki toi vahvasti kirjassaan esiin sen, että hän ei koskaan oikeastaan luonteeltaan sopinut geikon ammattiin. Hän oli ujo, yksin viihtyvä, itsepäinen ja ylpeä. Isältään hän oppi myös itsenäisyyttä ja velvollisuudentuntoa. Iwasakin vahva persoona on hänen kirjansa määrittävin tekijä. Ensimmäisistä Gionin vierailuista pieni Mineko oli innoissaan, mutta kuitenkin hän oli myös äärimmäisen peloisaan. Tanssimista Iwasaki rakasti jo pienestä pitäen, ja tämän olikin syy hänen päätökselleen jäädä Gioniin. Iwasaki kertoo kirjassaan, että geikot eivät ole yhtä onnellista perhettä, vaan kilpailu on kovaa jatkuvasti. Kateus ja kiusaaminen jatkuivat koko hänen uransa. Kaikenlaista täytyi sietää, jottei tulisi loukanneeksi ketään. Hyvän geikon tuli löytää jokaisesta asiakkaasta jotakin miellyttävää, sillä hänen ilmeensä ei saa vihjata mistään epämiellyttävistä tunteista.²⁷⁷

Iwasakin mukaan geishojen elämä ei yleensä ottaen ole niin sulkeutunutta ja salaista kuin väitetään. Iwasaki tuli rekrytoiduksi, koska okiyalla oli taloudellisia vaikeuksia, minkä vuoksi uusia geikoja oli saatava taloon. Lisäksi okiyan omistaja tarvitsi perillisen. Gionin koulutussysteemi on suljettu, joten tämän vuoksi muuttaminen Gioniin oli pakollista. Minekon vanhemmat taipuivat suostuttelemaan vähitellen, ja lopulta Mineko itse julisti haluavansa muuttaa okiyaan.²⁷⁸ Minekon elämä muuttui varsin radikaalisti. Hän koki pettäneensä vanhempansa ja valitsi jostain syystä itselleen kaikkein vaikeimman tien elämässä. Hän itse sanoo tuolloin jättäneensä elämänsä ainoa onnellisen ajan taakseen, sillä hän ei muuton jälkeen enää kovin montaa kertaa tavannut perhettään. Minekon muita biologisia sisaria oli myös palkattu okiyaan, joten hän ei ollut täysin yksin. Tulevana perijänä ja ”pienenä prinsessana” häntä hemmoteltiin kaikin mahdollisin tavoin. Hän sai useimmiten tahtonsa läpi. Minekon varsinaisen harjoitteluajan ensimmäisenä päivänä Mineko ja hänen tuleva äitinsä suorittivat rituaalisen wc-tilojen pesun. Harjoittelijat aloittavat aina pohjalta. Varsinaisen harjoittelun alkaessa kuri muutenkin koveni ja Minekolta edellytettiin Iwasakin okiyan edustajana kunniallisuutta.²⁷⁹

²⁷⁶ Iwasaki 2002/2003, 18, 66, 138, 140, 152 & 256.

²⁷⁷ Ibid., 5, 21, 25, 36, 45–46, 83, 89, 131, 137, 179 & 180–186.

²⁷⁸ Toisin oli Minekon vanhemman sisaren Yaekon suhteen, sillä hän pysyi koko lopun elämänsä vanhemmilleen katkerana siitä, että he olivat lähettäneet hänet Iwasakin okiyaan vasten hänen omaa tahtoaan. Iwasaki 2002/2003, 10.

²⁷⁹ Iwasaki 2002/2003, 5–6, 11, 17–19, 31–34, 38–42, 70 & 76.

Sukupuoliroolit eivät ole Iwasakin kirjassa kovin vahvasti esillä. Hän on kohdannut elämässään niin miellyttäviä kuin epämiellyttäviäkin miehiä ja naisia. Gionin pukijamiehistä Iwasaki mainitsee sen verran, että heidän roolinsa yhteisössä on varsin suuri. Monesti he ovat geikojen ja maikojen hyviä ystäviä. Lisäksi Iwasaki mainitsee, että mies okiyassa oli aina suuri riski kyseisen okiyan naisten maineelle. Hänen sisarensa Yaeko rikkoi sääntöjä ja toi poikansa asumaan okiyaan, vaikka hänellä ei ollut edes asiaan liittyvää päätäntävaltaa. Hänen toimiaan siedettiin vain kasvojen pelastamisen vuoksi. Lopulta molemmat häädettiin vähin äänin okiyasta, sillä Yaekon poika yritti raiskata Minekon.²⁸⁰

Geikon tärkein rooli on täyttää velvollisuuksia. Esimerkiksi jo mainittu Yaeko oli nolannut vanhempansa pahemman kerran lähtemällä Gionista omia aikojaan. Tästä syystä Minekon vanhemmat joutuivat antamaan okiyaan lisää tyttäriä. Mineko tosiaan koki pettävänsä vanhempansa, sillä hän lähti kotoa vapaaehtoisesti. Tosin hän ajatteli näin olevansa perheelleen avuksi. Geikot ovat Iwasakin mukaan kuin diplomaatteja. Heidän on tultava toimeen kaikkien kanssa ja omat mielipiteensä on osattava ilmaista loukkaamatta toisia. Geikot usein ovatkin olleet traditionaalisen Japanin edustajia kansainvälisissä valtiollisissa tapaamisissa. Perinteiden säilyttäminen ja hienostuneisuus ovat geikon asemassa olevalle tärkeimmät hyveet. Iwasaki mainitsee useaan otteeseen kirjassaan sen, miten kiireiseksi hänen elämänsä muuttui maikona ollessa. Hän piti lomaa vain jos sairastui, ja nukkui todella mitättömiä yöunia. Monille muille tilanne on varmasti sama. Iwasaki toteaa myös, että juuri maikojen ja geikojen vuoksi Kioton kimonon tuotanto voi hyvin. Geikojen ympärillä säilyy myös monenlaisia muita käsityöläisammatteja.²⁸¹

Iwasakin kirjassa ei kerrota kovin paljon mizuagesta. Oikeastaan asia otetaan puheeksi vain sen verran, että voidaan selventää, ettei kyse ole mistään seksiin liittyvästä. Iwasakin mukaan mizuage on vastaavanlainen tapaus tytön elämässä kuin esimerkiksi Amerikassa suosittu ”sweet sixteen” syntymäpäiväjuhlat. Kyseessä on sen juhlistaminen, että tyttö on muuttumassa nuoreksi naiseksi. Iwasakin mizuage juhlan jälkeen avioitumisehdotuksia alkoi sadella, mutta hän ei tietenkään suostunut niihin. Neitsyytensä Iwasaki menetti vasta rakastuttuaan Toshio nimiseen mieheen, ja kaikki tapahtui hänen omasta vapaasta tahdostaan. Aikuistumisessa suurin merkitys Iwasakin elämässä oli juuri rakastumisen kokemuksella, sillä sen jälkeen hän sai tanssiinsa aivan uudenlaista syvyyttä ja ilmaisuvoimaa. Iwasaki antaa kirjassaan myös toisen merkityksen sanalle mizuage: se voi tarkoittaa

²⁸⁰ Iwasaki 2002/2003, 80–81, 114–119 & 171–175.

²⁸¹ Ibid., 20, 104–106, 138, 164, 182–183, 229 & 235.

myös vuoden kokonaisansioita. Geiko joka on vuoden aikana ansainnut eniten rahaa, saa työstään tunnustuspalkinnon.²⁸²

Prostituution suhteen Iwasaki on myös varsin vähäsanainen. Kirjan lopussa on osio, jossa on lyhyesti haastateltu Iwasakia, ja siinä hän kertoo, että historiaan tutustuminen on auttanut häntä ymmärtämään, miksi väärinkäsitys geikoista prostituoituina on syntynyt. Vuonna 1872 säädettiin lailla, että prostituoidut olisivat vapaita orjuudestaan ja mahdollisista veloistaan. Iwasakin mukaan tämä aiheutti sen, että kurtisaanien ja geikojen ammattiryhmät alkoivat sekoittua. Ammattilaisgeikot ryhtyivät perustamaan järjestöjä tuodakseen esiin oman erityislaatunsa: ”Myymme taidetta, emme varaloita.” Prostituutio kriminalisoitiin vasta vuonna 1959 ja tällöin loppui myös tyttöjen ostaminen prostituoiduiksi. Iwasaki kertoo vielä erikseen kirjassaan, että Shimabaran alueella työskenteli naisia joita kutsuttiin nimellä oiran ja tayu. He olivat kurtisaaneja sanan varsinaisessa merkityksessä. Oiraneilla oli myös mizuageksi kutsuttu rituaali, joka vastaa suunnilleen sellaista tapahtumaa, joka kuvailtiin Goldenin kirjassa.²⁸³

Iwasakin motiiveja voi yrittää päätellä jonkin verran itse tekstistä, ja jonkin verran rivien välistä. Iwasaki haluaa tuoda esiin sen, että geikot ovat hyvin koulutettuja ammattimaisia taiteilijoita, joiden tehtävä on säilyttää paras osa perinteisestä japanilaisesta kulttuurista. Iwasaki suuntaa kritiikkiä myös Goldenin suuntaan kun puheeksi tulevat Ichiriki teehuone ja siihen liittyvät prostituutioväitökset. On sanottava, että Iwasaki muistaa hämmentävän paljon asioita lapsuudestaan. Hän on ehkä saattanut kuulla osan jutuista jälkikäteen muiden kertomana, sillä hän kertoo moni asioita ajalta, jolloin hän oli vain neljävuotias. Iwasaki haluaa tuoda myös esiin sen, miten paljon kaikkia elementtejä geikon työssä on harjoiteltava, ja etenkin miten suuri osa rituaaleilla heidän elämässään on. Iwasakin kirjassa jatkuvana teemana ovatkin erilaiset siirtymät ja rajanylitykset. Eräs merkittävimmistä hetkistä oli se, kun Iwasaki päätti jäädä eläkkeelle 29-vuotiaana ja sulkea okiyan.²⁸⁴

Iwasaki on kirjassaan halunnut myös tuoda hyvin vahvasti esiin urasuuntautuneen elämäntyylinsä. Hän teki paljon uhrauksia ollessaan jatkuvasti töissä ja lopulta myös hänen terveytensä alkoi kärsiä ja hän sairastui munuaistulehdukseen. Hän ei millään tahtonut uskoa, että oli pakko jäädä sairaalalle. Tilanne oli käytännössä se, että kuuluisimmat geikot joutuivat olemaan koko ajan roolissa ja monille tämä aiheuttikin mielenterveysongelmia. Toisaalta Iwasaki korostaa, että hyvin asiakkaat

²⁸² Iwasaki 2002/2003, 187, 205–206 & 247–248.

²⁸³ Ibid., 162, 188 & 253.

²⁸⁴ Ibid., 1–17, 73, 84, 110, 156 & 288.

olivat tavallaan tie ulos G-ionista, sillä heidän kauttaan matkustaminen ja uuden tiedon oppiminen olivat mahdollisia. Geikot vierailivat usein esimerkiksi asiakkaidensa perheiden luona, jolloin tutustuttiin vaimoihin ja lapsiin. Oli myös hyvin tavallista, että naisetkin järjestivät ozashikejä.²⁸⁵

Muutammat asiat on Iwasakin kirjassa kuvattu eri tavalla Goldenin kirjaan verrattuna. Esimerkiksi muuttaminen okiyaan ja sinne adoptointi olivat Iwasakin kertomuksessa vapaaehtoisia toisin kuin Goldenin kirjassa. Talousongelmien takia kuitenkin monia ylemmänkin luokan tyttöjä päätyi Gioniin vähemmän vapaaehtoisesti. Lapset eivät juuri voi sanoa vastaan. Iwasakin kirjassa kerrotaan kohtuullisen laajasti myös Gionin historiasta. Erityisesti siinä mainitaan loistokkaasta 1930-luvusta²⁸⁶, jolloin tukijat olivat avokätisiä ja he olivat nimenomaan kiinnostuneita taiteesta, eivätkä vaatineet seksiä. Toisaalta kirjassa mainitaan se, että luonnollisesti rakkaussuhteita toisinaan syntyi. Nämä olivat Iwasakin mukaan kaikki kuitenkin vapaaehtoisella pohjalla. Rakastajattaret olivat tosiaan yleisiä, sillä avioliitot olivat yleensä järjestettyjä.²⁸⁷

Minekoa rohkaistiin ja keuhuttiin jatkuvasti, kuten myös ilmeisesti muita tyttöjä. Uskonnollisuus ei Iwasakin kirjassa esiinny pelkästään taikauskona, vaan esimerkiksi siivoamisella oli mieltä puhdistava meditatiivinen vaikutus. Siivouksen kuuluminen opetukseen ei ollut kiusaamista. Iwasaki korostaa myös sitä, että oppiminen tapahtui kaikilla omaan tahtiin. Opettajien toruminen ei myöskään ollut suoraa ja nöyryyttävää, vaan hienovaraista vihjailua, joka sai aikaan katumuksen tunteen. Iwasaki kertoo myös opetuksellisesta metodista *otomesta*, joka lausuttuna tarkoittaa sitä, että tanssiminen on lopetettava välittömästi ja poistuttava paikalta. Tätä metodologiaa käytettiin vain parhaimmilla oppilailla, sillä se yleensä sai heidän kehityksensä tanssijoina siirtymään seuraavalle tasolle pitkällisen itsereflektion jälkeen.²⁸⁸ Goldenin kirjassa edellä mainitut asiat olivat enemmän tai vähemmän päinvastoin.

Eräs suuri ero, joka Goldenin ja Iwasakin teoksilla on kirjan päähenkilöä motivoiva voima. Goldenin teoksessa Sayuri tekee asioita elämässään, koska on rakastunut. Hän pyrkii elämässään siihen, että pääsisi sen miehen vierelle, josta välittää. Sayuri ei ole kovin itsenäinen henkilö, vaan hän on aina jollakin tavalla riippuvainen muista, ja yleensä vielä miehistä. Iwasaki, joka kertoo omaa tarinaansa, puolestaan luo kuvan henkilöstä, jonka tärkeimmät motivaatiot ovat halu tanssia ja auttaa perhettään. Hän on kirjan päähenkilönä erittäin itsenäinen nainen, joka ei halua olla riippuvainen

²⁸⁵ Iwasaki 2002/2003, 161–169, 193–194 & 212–216.

²⁸⁶ 1930-luku on siis juuri se ajankohta johon Goldenin teoksen tapahtumat pääosin sijoittuvat.

²⁸⁷ Iwasaki 2002/2003, 49–56.

²⁸⁸ Ibid., 74, 77, 85, 91 & 107–109.

kenestäkään muusta kuin itsestään. Iwasaki kertoo myös ensimmäisen ihastumisensa tapahtuneen vasta kun oli toiminut jo hyvän aikaa maikona. Kaiken lisäksi tämä ihastuminen kehittyi hitaasti ja rakentui ystävyuden varaan. Mineko oli nimenomaan toivonut rakastuvansa, jotta voisi saada tanssiinsa lisää tunnetta.²⁸⁹ Goldenin kirjan päähenkilö on täysin kohtalon varassa, kun taas Iwasakin kertomuksessa tapaamme päättäväisen naisen, joka itse muokkaa aktiivisesti tulevaisuuttaan.

4.3. Sayonara

4.3.1. Michenerin versio japanilaisesta unelmasta

James Michenerin Sayonara kertoo Yhdysvaltojen ilmavoimien lentäjästä Lloydista, joka saapuu Korean sodan jälkeen Japaniin ja ihastuu japanilaiseen naiseen. Kirjassa ei juurikaan kerrota pääaiheestani geishoista, vaikka siinä on jonkin verran taiteilua geishojen, prostituoitujen ja näyttelijätäriä välillä siten, että rajanveto on välillä hieman hankalaa. Kirja on aiheeni kannalta hyödyllinen siksi, että se on suunnilleen samaa tyyliä edustava kirja kuin Goldenin Geishan muistelmat. Kerron Sayonarasta siis enimmäkseen siten, kuin se on nähtävä suhteessa Geishan muistelmiin.²⁹⁰

Sayonarassa on hyvin laajasti materiaalia japanilaista naiskuvaa ajatellen, samoin kuin kertomuksia amerikkalaisten suhtautumisesta monikansallisiin avioliittoihin. Japani nähdään kirjassa eräänlaisena paratiisina ja vähitellen yhä useampi länsimaalainen mies huomasi japanilaisten tyttöjen kauneuden, vaikka heitä alun perin pidettiin vain pyöreinä ja keltaisina. Avioliitto amerikkalaisen ja japanilaisen välillä nähtiin erittäin paheksuttavana: tosin ne eivät koskaan valittaneet, jotka olivat japanilaisen kanssa naimisiin menneet. Valittajia olivat yleensä sivulliset. Yleinen ajatus oli, että vain nuoret miehet rakastuivat japanilaisiin naisiin, sillä se oli hullua ja rohkeaa.²⁹¹ Japanilaiset olivat alisteisessa asemassa amerikkalaisiin nähden, joten japanilaisen kanssa oleminen oli häpeällistä varsinkin sotilaille. He eivät saaneet esimerkiksi viedä japanilaisia vaimojaan kanssaan Yhdysvaltoihin. Kyseessä oli periaatteessa koko aikaisemman elämän pilaaminen. Japanilaiset nähtiin kyllä mukavina kohteliaina, mutta armeijan tuli säilyttää arvokkuutensa. Japanilaisen naisen kanssa aviointuminen oli käsittämätöntä, sillä länsimaiset naiset olivat kauniita, älykkäitä ja menestyviä.²⁹²

²⁸⁹ Iwasaki 2002/2003, 218–219 & 248.

²⁹⁰ Michener 1954/1981, 121–128 & 160–167.

²⁹¹ Ibid., 1–14.

²⁹² Ibid., 15–28.

Kirjassa mainitaan, että suuri osa japanilaisista tytöistä ei miellytä länsimaisen miehen silmää, ja että sotilaat menivät naimisiin yleensä rumimpien tyttöjen kanssa. Japanilaistyttöjen salaisuus oli se, että he saivat miehen tuntemaan olonsa tärkeäksi. Kirjan päähenkilö Lloyd ihastuukin kauniiseen Takarazukan²⁹³ naisnäyttelijättäreeseen, jota hän ylistää muun muassa seuraavasti: Hän oli kaunis, nuori, hänellä oli vähän meikkiä ja pehmeä ääni. Katse ei lähtenyt harhailemaan, vaikka amerikkalaiset sotilaat tuijottivat. Hänen kehonsa liikkeet olivat kauniit ja hänen kimononsa helma liehui hypnoottisesti. Nauru oli kuin lapsen nauru nukkeleikeissä. Näyttelijättärillä ei ollut lupaa tavata amerikkalaisia sotilaita, joten kyseessä oli kaiken lisäksi houkutteleva kielletty hedelmä.²⁹⁴

Vaimoina japanilaiset naiset olivat täysin suurenmoisia, sillä he tekivät kaikki kotityöt, ottivat miesten jaloista kengät pois ja hoivasivat muutenkin. Vaimot ihailivat miestensä pienimpiäkin saavutuksia ja tottelivat miehiään kaikessa. Toisaalta kirjassa annetaan myös ymmärtää, että japanilaiset naiset eivät olleet kovin älykkäitä vaan nauravaisia ja yksinkertaisia. Erään päähenkilön ystävän mukaan koirakin olisi helpompi koulutettava.²⁹⁵ Sayonara on täynnä kuvailua naisten kauniista ulkoisesta olemuksesta. Lopullinen päätelmä sen jälkeen, kun on viettänyt tarpeeksi aikaa Japanissa, on se, että Japanissa on paljon vikaa, mutta sitä ei ole naisissa. Kaiken muun hyvän lisäksi naiset olivat myös aina valmiita seksiin, eivätkä valittaneet päänsärkyä tai muuta sellaista. Lisäksi kirjassa esitetään vertailua amerikkalaisten ja japanilaisten naisten välillä. Voisiko esimerkiksi amerikkalaisen vaimon kuvitella pesemässä miehensä selkää? Myös Torsten Burgman viittaa amerikkalaisten sotilaiden ja japanilaisten naisten välisiin todellisiin suhteisiin, ja myös siihen mitä epätodellisen huomaavaisia japanilaiset naiset olivat.²⁹⁶

Japanilaisten naisten kanssa amerikkalaisilla miehillä oli varsin merkittäviä kommunikaatio-ongelmia, sillä yhteinen kieli puuttui yleensä kokonaan. Toimeen tultiin muutamalla sanalla. Miten sellainen suhde voisi kestää? Kirjan asenne tähän ongelmaan oli hieman ristiriitainen, sillä vaikka japanilaisille oli mahdotonta puhua englantia, niin amerikkalaisilla ei suuremmin ollut ongelmia japanin opettelussa. Miksi he eivät siis käyttäneet japanin kieltä kommunikaatiossa? Tilanne oli usein myös sellainen, että vaikka japanilaiset naiset yrittivät opetella englantia, heidän puheitaan ei otettu vakavasti tai suostuttu ymmärtämään lainkaan. Kirjassa kiinnitetään todella paljon huomiota

²⁹³ Takarazuka-revyyn (Takarazuka Kagekidan) perusti Kobayashi Ichizō (1873–1957) 1900-luvun alussa. Tuotannot vaihtelevat japanilaisesta historiallisesta draamasta länsimaisiin musikaaleihin. Näyttelijät ovat kaikki naisia: osa näyttelee aina naisrooleja ja osa näyttelee miesrooleja. Tämä toinen sukupuoli määräytyy näyttelijättären ominaisuuksien mukaan, ja näitä ominaisuuksia korostetaan tavoitellun lopputuloksen aikaansaamiseksi. Robertson 1992, 422–423.

²⁹⁴ Michener 1954/1981, 42–79.

²⁹⁵ Ibid., 70–79 & 88–97.

²⁹⁶ Ibid., 98–107 & Burgman 1986, 145.

siihen, että englannin kieli ei tuntuisi japanilaisilta oikein luonnistuvan. Todennäköisesti kielimuurin säilyttäminen oli keino säilyttää myös suhteen väliaikainen luonne. Toisaalta kyse oli etenkin siitä, että kaikkia japanilaisten yrityksiä vaikuttaa amerikkalaisemmilta paheksuttiin.²⁹⁷

Michenerin teos päättyy siihen, kun Lloyd lähtee Japanista takaisin Amerikkaan ja kuulee myös saaneensa ylennyksen. Kaikesta paheksunnasta huolimatta Lloyd siis selviää lemmenseikkailustaan ilman, että hänen maineensa olisi vahingoittunut, sillä hänen isänsä oli myös armeijan palveluksessa ja piti huolen siitä, että hänen pojallaan oli kaikki hyvin. Lloyd oli oppinut arvostamaan japanilaista kulttuuria ja oli huolissaan muun muassa siitä, että suurin osa länsimaalaisista kohtasi Japanissa vain prostituoituja, eikä juuri lainkaan muita japanilaisia naisia. Mikään ei kuitenkaan muuta sitä seikkaa, että Lloyd lopulta päätti hylätä japanilaisen rakastettunsa, vaikka juuri oltiin säätämässä lakia, jonka mukaan japanilaiset vaimot voisi jatkossa viedä mukanaan Amerikkaan. Kirjassa annetaan ymmärtää, että Lloyd palaisi jälleen yhteen entisen kihlattunsa Eileenin kanssa.²⁹⁸

4.3.2. Japanittaret hurmaava Marlon Brando

Sayonaran elokuvaversioinnissa on joitakin keskeisiä asioita, jotka eroavat alkuperäisestä romaanin tarinalinjasta. Elokuvassa kommunikaatio amerikkalaisten miesten ja japanilaisten naisten välillä oli loppujen lopuksi varsin helppoa. Alun hankaluuksien jälkeen molemmat osapuolet opettelivat toistensa kieltä, eikä asiaan liittynyt minkäänlaista ongelmaa. Kirjallisessa versiossahan kommunikaatio-ongelmat säilyivät keskeisinä tarinan loppuun saakka. Elokuvaan on myös tanssijatyttöjen ryhmä vaihdettu Takarazukan teatteriryhmästä kuvitteelliseen Matsubayashin tanssijaryhmään, jotka esittivät perinteisen japanilaisen tanssitaiteen sijasta amerikkalaistyylisiä revyy ja showtanssia. Elokuvassa näistä tanssijanaisista kiinnostuneet miehet eivät siis kokeneet kyllästymistä vieraan taidemuodon äärellä, vaan esitykset olivat sellaisia, mihin he olivat tottuneet. Elokuvan merkittävin ero itse romaaniin on loppuratkaisun muutos. Sekä kirjassa että elokuvassa Lloydin ystävä ja hänen japanilainen vaimonsa tekevät yhteisen itsemurhan erilaisten vaatimusten ristipaineessa, mutta Lloydin ja Hana-ogin tarina päättyy molemmissa eri tavalla. Kirjassa he eivät päädy yhteen, mutta elokuvassa he päättävät uhmata auktoriteetteja ja puhuvat avoimesti suhteestaan jopa lehdistölle. Elokuvan loppu on sävyltään jopa hieman saarnaava, ja vapaan rakkauden sanomaa tuodaan erittäin näkyvästi esille. Elokuvan lopun muutos voidaankin nähdä kannanottona tilanteeseen, jossa suuri

²⁹⁷ Michener 1954/1981, 108–116, 144–150 & 174–186.

²⁹⁸ Ibid., 136–143, 201–204 & 211–214.

osa eteläisistä ja itäisistä Yhdysvaltojen osavaltioista ei edelleenkään sallinut eri rotujen välisiä avioliittoja.

Elokuvassa annetaan ymmärtää, että myös Lloydin amerikkalainen tyttöystävä Eileen päätyy seurustelemaan japanilaisen kabuki-näyttelijän kanssa. Tämä on varsin epätyypillistä tarinankerrontaa, ja juonenkäänteeseen liittyy mielenkiintoinen tekijä. Elokuvassa japanilaisia ovat pääasiassa näyttelleet japanilaiset näyttelijät, mutta ainoa keskeinen japanilainen mieshahmo on annettu länsimaiselle miehelle, joka on tietenkin pyritty maskeeraamaan japanilaisen näköiseksi. Oma tulkintani on, että Eileenin ja kabuki-näyttelijän suhde tuli mahdolliseksi juuri tämän näyttelijävalinnan kautta. Ei ehkä olisi ollut yleisölle kovin mielekästä, jos näyttelijä olisi ollut japanilainen kuvattaessa Eileenin suhdetta häneen. Japanilaisia miehiä elokuvassa ei juuri kuvata. Elokuvassa on yksi tappelu mella-koivien japanilaisten miesten kanssa, ja se antaa lähinnä kuvan epäjärjestelmällisestä ja sokeasti tunteiden varassa liikkuvasta massasta. Amerikkalaiset sotilaat päihittävät kahdestaan japanilaisten miesten joukon, vaikka ovat pahasti alakynnessä.

Elokuvan sanoma kokonaisuudessaan tuntuisi olevan se, että amerikkalainen elämä oli kahlitsevaa, kun taas Japanissa amerikkalaiset sotilaat kokivat suurta vapautta. Elämä oli rentoa, eikä huolista ollut tietoaakaan. Tämä sai heidät kyseenalaistamaan elämänvalintojaan. Yhteistä Hana-ogin ja Lloydin hahmoille oli se, että heidän elämänsä oli ennalta suunniteltua ja kaavamaisista. Hana-ogin elämä teatteriseurueessa oli hyvin tarkasti säädeltyä. Hana-ogille oli aiemmin tarjottu uusi mahdollisuus parempaan elämään, ja hän oli täpärästi välttänyt ilotaloon joutumisen. Hän oli siis ikuisessa kiitollisuuden velassa pelastajilleen. Elokuvassa tuodaan esiin sitä, että eri rotujen väliset suhteet ovat vaikeita, ja molemmin puolista epäluuloa ja rasismia esiintyy vahvasti. Ennakkoluulojen yli on kuitenkin mahdollista päästä, kun tutustuu toiseen kulttuuriin paremmin. Vihan tunteista on mahdollista luopua. Esimerkiksi Hana-ogin viha amerikkalaisia kohtaan laantuu hänen tutustuessaan Lloydin, jota elokuvassa näyttelee kuuluisa Marlon Brando. Jyrkät asenteet johtavat vain suruun, ja ne ajavat joitakin pariskuntia jopa itsemurhaan. Elokuvassa korostetaan yksilön vapautta ja sanan vapautta, kun taas vanhat perinteet ja rakenteet pyritään murtamaan: tietenkin lain puitteissa.

Elokuvassa tuodaan hyvin esille amerikkalaisen ja japanilaisen naisen eroavaisuuksia. Kuva japanilaisnaisesta on hyvin samankaltainen kuin itse romaanissakin. Naiset ovat nukkemaisia ja hieman lapsellisia, mutta uskollisuudessaan erittäin hyvää vaimomateriaalia. Kuitenkin nämä naiset olivat amerikkalaisille miehille kielletty hedelmä, joka entisestään lisäsi kiinnostusta heitä kohtaan. Naiset ovat objektin asemassa, ja miehet ovat aina aloitteen tekävä osapuoli. Amerikkalaismiehillä oli ta-

pana mennä ihastelemaan Matsubayashin tyttöjä, jotka kulkivat asuntolaansa aina tiettyyn aikaan. Tällöin ”tavaraa” oli hyvin näytillä erään amerikkalaisen mukaan. Päähenkilö Lloyd tavallaan valitsikin tästä naispaljoudesta itselleen oman kiinnostuksen kohteen.

Elokuvassa tuodaan esiin myös kuva länsimaisesta naisesta, joka ajattelee omilla aivoillaan ja on itsenäinen. Tämä ei silti aina ollut positiivinen asia, sillä välillä naiset ajattelivat liikaakin ja tekivät asioista monimutkaisempia kuin ne olivat. Etenkin vanhemmista naisista tuodaan esiin se puoli, että he halusivat pitää kiinni sosiaalisesta järjestyksestä hyvin tarkkaan. Lloydin tilanne Eileenin kanssa oli sikäli mielenkiintoinen, että suurin ongelma oli heidän tilanteensa itsestään selvyys. Eileen olisi kaivannut enemmän huomiota, mutta Lloyd alkoikin osoittaa sitä mielenkiintoisemmalle Hana-ogille. Elokuvassa ei juurikaan moralisoida sitä, että Lloyd alkoi tapailla Hana-ogia Eileenin selän takana. Asenne on enemmänkin hyväksyvä, sillä myös Eileen suhtautuu asiaan todella rauhallisesti. On hyvin selvää, että sellainen ”järjestetty” kihlaus jossa he olivat, ei ollut hyväksi kummallekaan. Eileen jopa varoittaa Lloydia siitä, että armeijan johdossa puhuttiin sotilaiden tarkkailemisesta. Suhteet japanilaisiin naisiin oli kuitenkin periaatteessa kielletty kotiin lähettämisen uhalla.

Eileen ja hänen äitinsä eivät pitäneet suuntauksesta, jonka seurauksena armeija alkoi lähettää kotiin niitä sotilaita, jotka olivat seurustelleet liian läheisesti japanilaisten naisten kanssa. Eileenin isä kuitenkin tuo esiin sen puolen, että kotiin lähettäminen saattoi olla monelle jopa tervetullut pakokeino. Naisten näkökulma asiaan selvästi on sellainen, että jos suhde on kerran jo pitkällä ja tuloillaan on vaikka jo lapsiakin, niin silloin pariskunnan täytyisi saada olla yhdessä.

4.4. Nouseva aurinko

4.4.1. Crichtonin uhkaavat japanilaiset

Nouseva aurinko kertoo jännittävästä ja kiireellisestä murhatutkimuksesta, jota japanilaisen suuryrityksen henkilökunta yrittää hankaloittaa monin eri tavoin. Japanilaisen yrityksen uuden toimistorakennuksen avajaisissa on koko Yhdysvaltojen silmäätekevien joukko kutsuttuna, ja kesken juhlien paikalle kutsutaan poliisi tutkimaan yläkerran toimistohuoneessa tapahtunutta nuoren naisen murhaa. Tapahtuma halutaan pitää poissa lehdistöstä, koska se voisi tuoda yhtiölle huonoa mainetta. Koska japanilaisten kanssa toimiminen on niin hankalaa, kutsutaan apuun kaksi välittäjän roolissa toimivaa poliisia, joista toinen on eläkkeelle jäänyt John Connor, ja toinen on kokemattomampi luutnantti Webster Smith, jonka näkökulmasta kaikki tapahtumat kerrotaan minämuotoisena. Con-

nor on japanilaisen kulttuurin asiantuntija, ja hänen avullaan murhatutkimukset alkavat vähitellen edistymään, ja lopulta murhaajaksi paljastuu eräs yhtiön oma työntekijä, ja kaikki tapahtumat liittyvät kahden japanilaisen suuryrityksen väliseen valtakamppailuun. Kirjan tapahtumat ovat siis vain pieni osa koko totuudesta, ja merkittävimmät asiat ovat Japanin sisäisiä.

Crichtonin romaanissa japanilaisten kanssa tekemisissä oleminen oli hankalaa, ja tämä johtui osittain hierarkiasta, josta esimerkiksi Ruht Benedict teki tutkimuksessaan perusteellisen selvityksen. Ihmisillä oli japanilaisessa hierarkiassa oma paikkansa ja tietyt velvollisuudet. Hierarkia oli japanilaisen kulttuurin perusta, ja sen avulla oli mahdollista tulkita japanilaisten käyttäytymistä kaikissa tilanteissa. Nousevassa auringossa Connor ohjeistaakin Smithiä huolellisesti ennen japanilaisten tapaamista. Muodollisuus oli tärkeää, mutta esimerkiksi kumartaa ei kannattanut, sillä ulkomaalaiset eivät osanneet tätä monimutkaista käytäntöä tarpeeksi hyvin. Neuvottelemisen ei ollut kannattavaa, sillä japanilaiset pitivät sitä liian hyökkäävänä. Eleet täytyi pitää hallittuina ja hillittyinä kuten myös puheääni. Japanilaiset osasivat olla ärsyttäviä, mutta sen ei pitänyt antaa vaikuttaa; oma maltti täytyi yrittää säilyttää. Heidän kannatti myös olettaa, että japanilaiset tulkitsivat heidän suhteensa sempai-kōhai-suhteeksi, jossa kyse oli vanhemman ja nuoremman miehen välisestä työskentelysuhteesta. Vanhempi mies oli nuorempaa kohtaan aina varsin isällinen ja molemminpuolinen kunnioitus oli tärkeää. Vääränlaisen asenteen omaavat poliisit eivät päässeet tutkimuksissa lainkaan eteenpäin.²⁹⁹

Japanilaisten uudet liiketilat olivat äärimmäisen vaikuttavat ja oli selvää, että niiden rakentamiseen oli käytetty omaisuus. Rikospaikalla suurin ongelma heti alkuun oli se, että japanilaiset liikemiehet olivat sankoin joukoin paikalla, ja estivät poliisien työskentelyn monenlaisin eri verukkein. He olivat muurinkaltainen este kalliissa puvuissaan. He eivät voineet käsittää poliisin läsnäoloa, sillä murhattu nainen ei ollut kukaan tärkeä. Herra Ishiguro teki selväksi, että nainen ei voinut liittyä heidän juhliinsa mitenkään, ja tästä syystä asiasta pitäisi selvittää vähin äänin, jottei heidän maineensa tahraannu. Smith ajautuu kuitenkin kommunikaatiossaan umpikujaan, joten Connorin on otettava ohjat, ja hän onnistuukin saamaan asiat liikkeelle. Heillä oli kiire, koska japanilaiset yrittivät selvästi tahallaan viivyttää tutkinnan alkamista. Kaikki eivät kuitenkaan luota Connorin ammattitaitoon, ja hänestä tehdään hieman epäilyttävä hahmo kertomalla, että hänellä on erittäin hyvät suhteet japanilaisiin, ja tästä syystä hänen toimintansa oli usein niin tehokasta. Mutkia matkaan tutkimuksissa tuo myös se, että monet selvästi ylemmän tahon henkilöt haluavat olla varpaillaan japanilaisten kanssa,

²⁹⁹ Yoshihara 2003, 182 & Crichton 1992/1993, 9, 14–15 & 17.

sillä rasismisyytökset tulivat esiin hyvin helposti. Smithiä varoiteltiin useaan otteeseen kiusaamasta japanilaisia liikaa. Lisäksi vaatimukset tutkimuksen nopeasta päättämisestä kasvoivat jatkuvasti. Tutkimusten loppupuolella lopulta kävikin niin, että lehdistössä kirjoitettiin poliisin rasistisesta suhtautumisesta japanilaisia kohtaan murhatutkimuksen yhteydessä. Japanilaisilla oli selvästi vaikutusvaltaa myös lehdistössä.³⁰⁰

Amerikka oli selkeästi japanilaisille mahdollisuus vapautua, sillä heidän elämänsä Japanissa oli niin rajoitettua ja säänneltyä. Monet japanilaiset joutuivatkin Amerikassa asuessaan täysin hunningolle ja omaksuivat paljon huonoja tapoja. Suurin osa japanilaista miehistä eli kuitenkin Yhdysvalloissa täysin samaan tapaan kuin Japanissakin. Japanilaiset olivat äärimmäisen kohteliaita jatkuvasti ja heidän kasvoillaan oli jatkuvasti ”naamio”, jonka taakse oli vaikeaa nähdä. He yrittivät jatkuvasti eri tavoin udella missä vaiheessa tutkimukset kulkivat ja samaan aikaan he seurustelivat senaattoreiden ja muiden tärkeiden ihmisten kanssa osoittaen, että he hallitsivat tilannetta. Japanilaiset olivat todellakin tilanteen tasalla muokaten todisteita ja hävittäen osan niistä. He eivät kuitenkaan olleet tarpeeksi huolellisia, sillä he eivät uskoneet amerikkalaisen poliisin olevan tarpeeksi pätevä ja perusteellinen tutkimuksissaan. Hyvin varhaisessa vaiheessa poliisit saavat tietoonsa, että valvontakameran kuvia on manipuloitu ja että murhatulla naisella oli salainen, mutta erittäin vaikutusvaltaisen miesystävä.³⁰¹

Japanilaisten käytöstä selitetään muun muassa sillä, että heihin kohdistuva yhteisön paine oli erittäin kovaa. Esimerkiksi Nakamotolla oli useita teknologisesti paljon muita edellä olevia siirreltäviä valvontakameroita, joilla työntekijöitä saatettiin valvoa tehokkaasti. Virheitä ei saanut tapahtua. Amerikkalaiset olivat tottuneet siihen, että lentokoneet olivat hieman myöhässä, mutta japanissa sellaista ei tapahtunut. Nakamoton tiloissa tapahtunut murha oli selkeästi virhe jonkun työnkuvassa ja selkeästi ongelmallinen tilanne. Etenkin Ishigurolle tilanne oli hankala, ja hänellä oli selkeästi vaikeuksia toimia normaalisti. Hän oli hermostunut. Vaikutelma oli sellainen, että hän oli todellakin joutunut odottamatta kyseiseen tilanteeseen, mutta selkeästi tiesi kuka murhan takana oli. Selkeää oli myös se, että joku halusi vahingoittaa Nakamoton mainetta ilmoittamalla poliisille murhasta. Pahinta tilanteessa oli sen aiheuttama skandaali. Varsinainen laittomuus ei ollut japanilaisille tärkeä asia. Japanilainen tapa selvittää kiusallisesta tilanteesta oli tehdä anteeksipyyttämisestä iso numero, jotta ylemmät vakuuttuisivat siitä, että vastaavaa ei koskaan enää tapahdu. Tavallaan kyse oli siis

³⁰⁰ Crichton 1992/1993, 22, 25–30, 34, 38–39, 77, 168–171 & 195.

³⁰¹ Ibid., 42, 58–59, 65–70 & 73.

näyttelemisestä. Japanilaiset eivät koskaan sanoneet asioita suoraan, joten he olivat kehittäneet muunlaisia kommunikaatiomenetelmiä.³⁰²

Kirjassa korostetaan sitä, että japanilaiset olivat valloittamassa Yhdysvaltojen markkinoita ostamalla vähitellen kaikki pienimmätkin yritykset teknologian ala kerrallaan. Lisäksi he katsoivat, että heillä oli oikeus määrätä monista asioista. Japanilaiset olivat ostaneet jopa suurimman osan vanhoista maataloista, ja tiloilla saattoi nähdä japanilaisia lehmipoikia ratsailla. Liiketoiminta oli japanilaisille sotaa, ja heidän näkemyksensä oli, että sodassa ja rakkaudessa kaikki on sallittua. Japanilaiset hyödynsivät Yhdysvaltojen vapaita markkinoita estäen samalla muiden pääsyn omille markkinoilleen. He kopioivat toisten teknologian ja ajoivat sen jälkeen kilpailijat ulos markkinoilta halvalla hinnoilla. Japanilaiset olivat oppineet myös hyödyntämään amerikkalaista yliopistojärjestelmää rahoittamalla tiettyjä laitoksia avokätisesti. Myös lahjonta on hyväksyttävä liiketoiminnan muoto, jos sen osasi tehdä oikein. Kirjassa tuodaan myös esiin, että japanilaiset ovat vaikuttaneet myös luutnantti Smithin valintaan hänen virkaansa japanilaisten yhteydenpitohenkilönä. Nämä vaikutuskeinot olivat monien tiedossa, ja tästä syystä useat suhtautuivat japanilaisiin epäluuloisesti, vaikka eivät olisi juuri japanilaisia erityisesti vihanneetkaan. Myös Smithiä ja Connoria yritettiin lahjoa, tai vähintään kiristää näiden lahjusten vuoksi tutkinnan aikana.³⁰³

Kirjan amerikkalaistuneinta japanilaista Eddie Sakamuraa kuvaillaan seuraavasti: Hän ei ollut läheltä katsottuna kovinkaan komea. Hänen ihonsa oli huono, ja hän lemusi vanhalle viinalle. Kova elämäntyö oli selvästi jättänyt häneen jälkensä. Tilanne oli yhtä paheksuttava kuin japanilaisten kanssa seurustelevien naistenkin kohdalla. Seksi ja huumeet tekivät varsinkin naisista jopa hysteerisiä; he olivat täysin japanilaisten ohjailtavissa. Sakamuran käytös oli hyperaktiivista ja hän oli selvästi kovin rauhaton. Hän oli jotenkin epäilyttävä ja hänen elämäntyönsä oli holtiton. Lisäksi hän piti selvästi oudoista seksuaalisuuden muodoista. Hän aiheutti amerikkalaisissa inhon tunteita suhtautumalla esimerkiksi kuristamisseksiin välinpitämättömästi. Connor kuitenkin selvittää, että vapaa seksuaalisuus oli japanilaisille normaalia, ja siitä ei tunnettu minkäänlaista syyllisyyttä. Erikoisematkin seksuaaliset taipumukset olivat Connorin mukaan täysin hyväksytyjä.³⁰⁴

Valvontanauhujen analysoinnissa Smithiä ja Connoria auttaa nuori opiskelija Theresa Asakuma, joka on puoliksi japanilainen ja puoliksi afrikkalainen. Hänellä on lisäksi toinen käsi jäänyt surkas-

³⁰² Crichton 1992/1993, 74–75, 87, 102, 138, 151, 202, 274–275 & 384.

³⁰³ Ibid., 92, 103, 133–134, 152, 180–181, 198–199, 215, 222 & 325.

³⁰⁴ Ibid., 111–113, 118 & 156–157.

tuneeksi, ja kaikki nämä yhteensä aiheuttivat sen, että hän oli Japanissa asuessaan pahasti hyljeksitty. Smithin mielestä hän oli kuitenkin erittäin kaunis ja eksoottisen näköinen nainen. Asakuma tunsii japanilaisten tavat, ja oli oppinut vihaamaan niitä. Japanilaiset olivat maailman rasistisimpia ihmisiä. Kyseisen mielipiteen jakoivat monet muutkin tarinan henkilöt. Vaikka esimerkiksi Connorkin oikeastaan piti japanilaisista, hän aikoinaan lähti pois Japanista, sillä ulkomaalaisena häntä ei koskaan hyväksytty yhteisöön täysin. Yleensä asiaa ei voinut sanoa ääneen, mutta senaattori Morton puhui asiasta avoimesti. Näin siis siihen asti, kunnes japanilaiset saivat kiristettyä häntä valvontakameramateriaalin avulla. Niistä näytti käyvän ilmi, että senaattori Morton oli nuoren naisen murhaaja. Selvisi myös, että hän oli juuri tämä salainen miesystävä, josta oli aluksi vaikeaa päästä selville. Mortonin oli lopulta tuettava japanilaisten yrityskauppoja. Murhatutkimukset johdattavat kuitenkin hänen jäljilleen, ja hän päättää tappaa itsensä, vaikka lopulta selviää, että hän ei ollutkaan murhaaja. Syyllinen olikin Ishiguro, joka vei kuristamisen loppuun senaattorin paettua hätäntyneenä paikalta. Tarina saa päätöksensä Ishiguron kunniaitsemurhan myötä; hänelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa, sillä sanattomasti kävi ilmi, että yhtiön johtajat eivät enää tukeneet häntä.³⁰⁵

Crichton on suhtautunut tarttumaansa aiheeseen myös erittäin vakavasti. Kirjan lopussa on lyhyt jälkikirjoitus, jossa hän kertoo todellisen huolensa siitä, miten vahva kilpailija Japani Yhdysvalloille nykyään on. Hänen mielestään amerikkalaisten tulisi ottaa oppia japanilaisten sopeutuvaisuudesta, sillä Yhdysvallat on jäämässä auttamattomasti jälkeen teollisuuden kehityksessä. Crichton on myös lisännyt teoksensa loppuun lähdeluettelon niistä teoksista, joita hän on käyttänyt apuna romaania kirjoittaessaan. Vaikka hänen kirjansa on fiktiota, hän haluaa korostaa tutustuneensa aiheeseen perinpohjaisesti.³⁰⁶

4.4.2. Hollywoodin kesytetty tulkinta Crichtonin romaanista

Elokuvassa on jälleen kerran tiettyjä eroja alkuperäiseen kirjaan verrattuna. Elokuvassa John Connorin roolia on huomattavasti korostettu, ja hän on taustavaikuttajana moniin sellaisiin asioihin, mihin hän kirjan versiossa ei puuttunut lainkaan. Connorilla on lisäksi suhde neiti Asakuman kanssa, ja elokuvassa on luotu enemmän jännitettä myös Asakuman ja Smithin välille. Elokuvan Asakumalla käsivamma on lievempi kuin kirjassa, joten hän on helpompi romanttisen intressin kohde. Lisää jännitettä elokuvassa on luotu myös Smithin ja Connorin välille, sillä luutnantti Smith on elokuvassa afroamerikkalainen. Elokuvassa tehdään paljon rinnastuksia japanilaisen kulttuurin hierar-

³⁰⁵ Crichton 1992/1993, 203, 245, 252, 291–292, 335–339 & 370–380.

³⁰⁶ Ibid., 393–399.

kiasta menneen ajan orja-herra-järjestykseen, ja Smith kapinoi Connorin toimia kohtaan paljon useammin kuin kirjassa. Kirjasta tämä jännite puuttui lähes kokonaan, vaikka Connorin yllä on kirjassakin hienoinen mysteerin varjo. Elokuvasssa huomio siirtyy oikeastaan japanilaisuudesta hieman sivuun kaiken sen vuoksi, mitä Smithin ja Connorin välillä tapahtuu. Elokuvasssa murhaaja ei ole japanilainen yhtiön työntekijä, vaikka hän onkin murhasuunnitelmien taustalla. Elokuvan murhaaja on japanilaisten palveluksessa työskentelevä valkoinen mies.

Kirjassa ei mainita lainkaan japanilaisia naisia, mutta elokuvassa heitä kuvataan lyhyesti alun juhlien yhteydessä. Naiset yleensä ovat elokuvassa avuttomia objekteja. Japanilaiset naiset ovat oikeastaan pelottavia, sillä he ovat todella ilmeettömiä ja nukkemaisia perinteisen japanilaisissa asuisaan ja maskimaisissa meikeissään. Japanittaret ovat täysin sivuosassa olevia koristeita, joilla ei ollut minkäänlaisia vaikutusmahdollisuuksia tai edes halua vaikuttaa asioihin. Heidän asemansa kuvataan täysin alistettuna. Länsimaiset naiset ovat melkein yhtä mitättömässä roolissa ja he ovat elokuvassa melkein kaikki yliseksualisoituneita. Japanilaisten kanssa seurusteleminen on selvästi huono vaikutte heille, ja länsimaiset naiset kuvataan eräänlaisena sotasaalina, jonka japanilaiset miehet riistävät amerikkalaisilta kaiken muun ohessa. Esimerkiksi Eddie Sakamura, jota pitkään epäillään murhaajaksi lavastuksen vuoksi, hänen naisystävänsä puolustavat sokealla raivolla, ja he ovat selkeästi huumeiden vaikutuksen alaisena. Huomattavaa on, että murhattua naista sekä japanilaiset, että amerikkalaiset kuvailevat siihen sävyyn, että hänellä ei ollut mitään merkitystä.

Elokuvasssa merkittävimmäksi naishahmoksi on nostettu Jingo Asakuma, joka on kaunis ja älykäs puoliksi japanilainen videotekniikan asiantuntija. Hänen isänsä on tummaihoisen, ja tästä syystä häntä on aina syrjitty japanissa monin eri tavoin. Hänen yhteydessään tuodaan erityisen vahvasti esiin, miten rasistisia japanilaiset ovat. Japanilaiset syyttävät amerikkalaisia rasismista, mutta ovat itse paljon pahempia. Tämän vuoksi hänen oli lähdettävä Japanista, mikä osittain korostaa hänen vahvuuttaan. Ei ole helppoa hylätä japanilaista yhteiskuntaa. Asakuman näyttelijä ei ole japanilainen; valinnalla on selkeästi pyritty korostamaan hänen erilaisuuttaan japanilaisiin verrattuna. Tiettyjä japanilaisia piirteitä hänessäkin kuitenkin on, ja esimerkiksi murhan näkeminen nauhalta ei juuri hätkähdytä häntä vaan hän tarkastelee nauhaa täysin analyttisesti. Elokuvan lopussa myös tuodaan esiin, että hän tuntee japanilaisen yhteisön käytännöt, ja jollakin tavalla myös hyväksyy ne. Asakuma tuo ilmi, että murhan tunnustaja ei välttämättä ole itse murhaaja, vaan kyseessä on henkilö, joka kokee, että hänen täytyy ottaa asiasta vastuu. Kyse on vanhasta traditiosta.

Japanilaiset miehet on elokuvassa esitetty aggressiivisina ja ylimielisinä. Heidän maskuliinisuuttaan on korostettu, mikä lisää uhkaavaa vaikutelmaa entisestään. Japanilaiset ovat häpeilemättömästi tunkeutuneet Yhdysvaltojen markkinoille, ja he ovat käyttäneet selvästi epäreiluja ja laittomia keinoja. Korruptio oli kuitenkin jo niin laajaa, että suurin osa amerikkalaisistakin oli jo sotkeutunut liiketoimiin jollakin tavalla: lahjuksia oli jaettu avokätisesti. Elokuvan murhakohtaus on myös hyvin symbolinen, sillä nuori nainen ei siinä edes ymmärrä kuolevansa, vaan nauttii kuristamisesta seksin yhteydessä. Japanilaisten miesten vihjataan olevan seksuaalisesti erittäin aktiivisia ja erikoisia, mutta lopulta nämä oletukset osoittautuvat perättömiksi. Holtittomia ovat amerikkalaistuneet japanilaiset, jotka ovat omaksuneet huonoja tapoja. Selväsi tuodaan myös esiin, että kaikki tapahtumat ovat oikeastaan vain pintaa, sillä todella merkitykselliset asiat ovat paljon syvempiä. Kaiken takana olivat yritysjohtajat Japanissa, ja he toimivat koko ajan erittäin ammattimaisesti ja hillitysti. Japanilaiset olivat koko ajan tapahtumien tasalla, ja heillä oli kokonaisnäkemys tapahtumista. Elokuvassa vihjataan kuitenkin myös, että japanilaiset eivät oikeasti ole innovatiivisia; he vain ostavat rahalla kaiken ja omaksuvat käyttöönsä. Heidän johtava ajatuksensa on se, että liiketoiminta on sodankäyntiä. Tämä tulee esiin myös konkreettisesti, kun osoittautuu, että kaikki japanilaiset liike miehet osaavat tapella kuin ammattilaiset.

Elokuvassa on aistittavissa samanlaista japanilaiskriittisyyttä kuin itse romaanissakin. Japanilaiset miehet ovat selkeä uhka järjestäytyneine korporaatioineen ja ylivoimaisine tekniikoineen. Poikkeuksellista on se, että japanilainen mies esitetään hyvin maskuliinisena ja voimakkaana, ja esitetään, että he hurmaavat amerikkalaiset naiset. Heidän kulttuurinsa on kuitenkin pohjimmiltaan naisille vihamielistä ja Japanista tuleva uhka on amerikkalaiselle yhteiskunnalle todellinen ja suuri. Kontrastiksi elokuvassa on tuotu näkemys, jonka mukaan valkoiset amerikkalaiset miehet ovat voimattomia, eikä heitä kiinnosta puolustaa omaa maataan. Lisäksi tummaihoisen Webster Smith esitetään alistetussa asemassa yksinhuoltajana, jonka elämä on kaikin puolin hankalaa ex-vaimon pompotellessa häntä mielensä mukaan. Elokuvan avauksena lännenelokuvan tyylinen kohtaus, jossa hevonen astuu muurahaispesään. Kaupunki on täynnä lännenmiehiä, jotka ovatkin japanilaisia, joten tunnelma virittäytyy heti sellaiseksi, että japanilaiset ovat omineet itselleen kaiken mikä ennen oli amerikkalaista. Elokuvassa tuodaan esiin paljon kahden kulttuurin toisiaan korruptoivia vaikutuksia, mutta vahvempana ajatuksena nousee esiin ajatus siitä, että mikäli toista kulttuuria oikeasti opiskelee ja haluaa ymmärtää, seuraukset voivat olla hyviä. Lojaliteetti omaa kansaa kohtaan on jotain, mikä olisi hyväksi myös amerikkalaisille.

Elokuvan lopussa myös Smith alkaa suhtautua hyväksyvämmiin japanilaisiin tapoihin toimia, vaikka aluksi hänen oli vaikeaa hyväksyä ajatusta siitä, että tutkimuksen tarkoituksena ei ollutkaan enää totuuden selvittäminen vaan ongelman ratkaiseminen. Japanilaisen kulttuurin kunnia ja kohteliaisuus ovat arvostettavia ominaisuuksia, ja ihmisten itseuhrautuvuus oli jopa kadehdittavaa. On huomattava, että elokuvassa kuollut murhan tunnustaja tapettiin Yakuza-miesten toimesta, eikä hän siis ollut japanilainen. Kirjassahan japanilainen murhaaja tekee itsemurhan yhteisymmärryksessä kaikkien, myös Connorin ja Smithin kanssa. Elokuvaan on lisätty kohta, joka osoittaa, että Amerikka kykenee taistelemaan vastaan. Tutkinnan kuluessa Smith ja Connor päätyvät räjäiseen lähiöön, jossa käyttäytymisen asiantuntijana toimiikin tummaihoisen Smith. Connorin kohteliaisuus ei toiminut siinä ympäristössä, mutta Smith tuli alueen asukkien kanssa toimeen oikein hyvin.

Elokuvan luoma kuva japanilaisesta miehestä ei ole lopultakaan kovin myönteinen, vaikka japanilaisesta kulttuurista nostetaankin esiin monia puolia, joista lännessäkin voitaisiin oppia. Kaiken kaikkiaan japanilaiset miehet ja japanilaistuneet miehet olivat epäilyttäviä, eikä heidän sanomisiinsa voinut suoralta kädeltä luottaa. Taustamotiivien tietäminen oli välttämätöntä itse käyttäytymisen ymmärtämiselle. Kuitenkin asioiden selvittäminen oli aina äärimmäisen hankalaa, sillä japanilaisten miesten joukko oli kuin muuri, jota ei ollut mahdollista läpäistä. Yhteishenki, rahan suuri määrä ja käytettävissä oleva teknologia tekivät heistä varsin ylivoimaisia. Etenkin länsimaalaisiin he pitivät aina tietyn välimatkan.

4.4.3. Nouseva aurinko arvosteluissa

Crichtonin kirjoittamasta romaanista oli vaikeaa löytää arvosteluja, mutta muutaman englannin kielisen arvostelun perusteella kirjan tulkinnoista voidaan sanoa kuitenkin jotakin. Kirja on ollut pidetty, ja jotkut kehuvat sitä Crichtonin parhaaksi romaaniksi. Kirjaa on myös pidetty erittäin opettavaisena japanilaisen kulttuurin kannalta. Crichtonia kritisoidaan hieman siitä, että kirjassa on useita osioita, joissa on paljon informaatiota japanilaisista yrityksistä ja kaupankäynnistä, samoin myös teknologiasta. Informaation määrä pilaa kirjan jännittävää tunnelmaa. Amazon verkkokaupan asiakkaiden kirjoittamissa arvosteluissa kirja on saanut ylivoimaisesti eniten viiden ja neljän tähden arvosteluja. Arvosteluita on kokonaisuudessaan 137, ja niistä 46 on viiden tähden ja 48 on neljän tähden arvosteluita. Arvosteluissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten japanilaisten liikemiesten käytännöt esitetään huonossa valossa, mutta kaikkea annettua tietoa pidetään mielenkiintoisena olettaen että se on totta. Kirjan lukeneilla ei ole ollut syytä epäillä, että Crichtonin esittämässä näkemyksissä olisi jotakin kritisoitavaa. Vaikuttaisi myös siltä, että monet ovat kirjassa nauttineet

juuri siitä, että se avartaa japanilaista kulttuuria länsimaalaisille lukijoille, ja on hyvin informatiivinen. Monet lukijat ovat vakuuttuneet Crichtonin laajasta taustatyöstä. Monet ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että siinä missä jotkut ovat pitäneet kirjaa Japani-vastaisena, on kirjasta löydettävissä myös paljon kehuja japanilaisia kohtaan. Tärkeä kysymys onkin: jäävätkö ihmisten mieleen negatiiviset vai positiiviset puolet? Eräs arvostelun kirjoittaja myöntää avoimesti, että hänen näkemyksensä japanilaisista liikemiehistä on muuttunut täysin. Monet tuntuvat myös jakavan Crichtonin huolen Yhdysvaltojen taloudesta ja pitävät kirjan esittämiä kysymyksiä hyvinä. Toisaalta on myös selvää, että nykypäivän tilanteessa huoli ainakin japanilaisten liikemiesten suhteen on kirjassa esitetty liiaksi korostaen. Asiaa on tuotu esiin liikaa, sillä japanilaisten ja amerikkalaisten vertailua on melkein joka sivulla. Crichtonin tyyliä pidetään osittain jopa hieman karkeana, ja pääpiirteissään arvostelut ovat hieman kriittisempiä, mitä uudempia ne ovat. Crichtonin kirja ei istu nykyiseen taloudelliseen ja poliittiseen tilanteeseen kovinkaan hyvin. Kirjaa täytyisikin lukea nimenomaan oman aikansa tuotteena, eikä pitää sitä ajattomana teoksena. Monilla tuntuu olevan myös sellainen näkemys, että Crichtonin viesti olisi mennyt paremmin läpi, jos hän olisi pitäytynyt hieman hienovaraisemmassa tyyliässä. Tämä varmasti pitääkin paikkansa, sillä silloin hänen agendaansa ei olisi ollut ehkä niin helppoa huomata. Arvosteluista tulee esiin myös se, miten arka asia rotu-kysymys edelleen Yhdysvalloissa on.³⁰⁷

Elokuva on ainakin arvostelujen määrästä päätellen saanut paljon laajemman levikin länsimaissa kuin alkuperäinen romaani. Suomalaisissa arvosteluissa mainitaan alkuperäisen kirjan olevan melko rasistinen, mutta että elokuvassa samoja asenteita ei ole voitu näyttää jo senkin takia, että Japani on tärkeä markkina-alue Hollywood-elokuville. Kuviota on sotkettu tuomalla elokuvaan tummaihoisen Smith, joka on merkittävässä roolissa kamppailussa japanilaisia vastaan. Loppuratkaisun muutosta on kritisoitu erityisesti, mutta lähinnä siksi, että se pitkittää elokuvan päätöstä turhaan. Kehuja elokuva on saanut juuri tavastaan tuoda esiin kansainvälisen liiketoiminnan monia ongelmia. Jonkin verran kehuja on saanut myös japanilaista kulttuuria pinnan alta esittelevä tarina. Suomenkielisiä arvosteluja oli vaikeaa löytää myös elokuvaversiosta, joten olen ottanut huomioon myös löytämäni arvostelujen yhteyteen kirjoitettuja lyhyitä kommentteja. Niissä pääpiirteissään elokuvaa on kehitetty, ja huomautetaan jopa, että elokuva ei sorru esimerkiksi Bond-elokuvamaiseen naiviin eksotiikkaan, vaan tuo Japanin ja Amerikan eroja esiin varsin oivaltavasti. Osa kommentoijista on kuitenkin

---

³⁰⁷ Peters 2010, [<http://books.gather.com/viewArticle.action?articleId=281474978273881>]; Customer reviews: Rising sun 1996–2011. 1–14. [http://www.amazon.com/Rising-Sun-Michael-Crichton/product-reviews/0345380371/ref=cm_cr_pr_top_link_1?ie=UTF8&showViewpoints=0&sortBy=bySubmissionDateDescending].

kokenut elokuvan kokonaisuudessaan huonoksi ja tylsistyttäväksi.³⁰⁸ Myös ruotsalaiset katsojat ovat suhtautuneet elokuvaan melko kriittisesti, eivätkä kovin monet ole vaivautuneet kirjoittamaan elokuvasta pidempää arvostelua. Niitäkin toki löytyy, mutta samanlainen kriittinen sävy jatkuu. Osa on kiinnittänyt huomiotaan juuri siihen, että elokuvassa on huomattavasti lievennetty Crichtonin kirjassa esittämiä näkemyksiä. Elokuvassa on pyritty jonkinlaiseen tasapainoon erilaisten kulttuuri- en ominaisuuksien kommentoinnissa. Päähuomio tuntuu siirtyvän elokuvassa enemmänkin mustien ja valkoisten amerikkalaisten väliseen dynamiikkaan.³⁰⁹

Englanninkielisiä arvosteluja on varsin runsaasti esimerkiksi The internet movie database -sivustolla. Kenellä tahansa rekisteröityneellä käyttäjällä on mahdollisuus kirjoittaa sinne oma elokuva-arvostelunsa. Suurin osa kirjoittajista on kirjoittanut lyhyen kommentin sijasta muutaman kappaleen verran. Edelleenkin elokuva ei ole herättänyt yhtä suuria tunteita, kuin esimerkiksi Geishan muistelmat. Nouseva aurinko on elokuvana jäänyt varsin huomaamattomaan keskikastiin. Jotkut kirjoittajat huomauttavat, että elokuvassa ei lopultakaan selitetä mitään, vaan kaikki jää avoimeksi. Elokuva kehutaan muun muassa siitä, että ainakin osa Crichtonin alkuperäisteoksen Amerikka-kritiikistä on säilytetty. Kritiikissä on samoja piirteitä suomalaisiin ja ruotsalaisiin arvosteluihin verrattuna. Esiin tuodaan elokuvan vanhentunut ajatus Japanista suurena taloudellisena uhkana. Elokuvassa Smithin turvautumista vanhoihin gansteri-kavereihinsa slummialueella ihmeteltiin myös, sillä kohtausta pidettiin lähinnä holhoavana. Ajatus Amerikan slummeista viimeisenä todellisen Amerikan linnakkeena oli monien mielestä lähes huvittava. Osa huomauttaa myös elokuvan välittämästä Japanin-kuvasta, mutta sitä ei lähdetä analysoimaan kovin tarkasti. Jotkut kirjoittajat ovat pitäneet elokuvaa informatiivisena japanilaisen kulttuurin osalta. Osa kiinnittää huomiota siihen, että itseasiassa elokuvan amerikkalaiset näyttävät paljon kyseenalaisemmilta kuin japanilaiset. Vaikuttaisi siltä, että kirjasta on loppujen lopuksi pidetty enemmän, sillä elokuvassa monet tarinaan terävyyttä tuovat särmät on hiottu pois. Kirja-arvosteluistahan kävi kuitenkin ilmi, että kirjan vahvat näkemykset häiritsivät joitakin lukijoita paljon. Yhteinen piirre arvosteluissa on se, että omaa suhdetta elokuvassa esitettyihin näkemyksiin ei eritellä juuri ollenkaan. Monissa arvoisteluissa kommentit keskittyvät tarinan piirteisiin juuri elokuvana, eikä pohdintaa viedä pidemmälle. Eräässä arvostelussa nostetaan esiin mielenkiintoinen kysymys: pidettäisiinkö elokuvaa rasistisempänä, jos japanilaisten tilalla olisikin juutalaisia tai afrikkalaisia? Hänen arvionsa mukaan kyllä pidettäisiin.

³⁰⁸ ”Arsi T. Elokolikko” 2004, [<http://www.leffatykki.com/elokuva/nouseva-aurinko>]; *DVD – Arvostelu: Nouseva aurinko*, [<http://www.dvdopas.fi/index.php?udpview=showreview&rid=27476478025a9899224.46548551>].

³⁰⁹ Blodröd sol: Senaste kommentarerna, [<http://www.filmpunkten.se/filmtitel.asp?ID=1368>]; ”Fredrik” 2005, [<http://www.minhembio.com/dvdrec/65>]; Tallgren 2001, [<http://hem.passagen.se/tallgren2/sun.html>].

Koska elokuvassa käsitellään japanilaisia, kukaan ei suutu kovin pahasti, mutta edellä mainituissa tapauksissa kohu olisi varmasti suurempi.³¹⁰

4.5. Mielikuvien juurilla

Populaarikulttuurin erilaisissa tuotteissa vanhat mielikuvat näkyvät vielä erittäin painavina. Fiktiossa asioita on usein vielä yksinkertaistettu siinä määrin, että monet näkemykset kärjistyvät vielä entistään enemmän. Lisäksi huomattava ero on myös romaanin ja elokuvan vaikutuspotentiaalilla. Vaikka usein kirjoitettu alkuperäinen teos on välittämässään viesteissä paljon jyrkempi ja rohkeampi, se ei kuitenkaan ole nykyään enää yhtä tehokas vaikutuskanava kuin elävä kuva. Elokuvien leikki on usein paljon laajempi kuin kirjojen, joten vaikka elokuvista katsojille välittyvät mielikuvat itsessään olisivat vähemmän räikeitä, ne iskostuvat ihmisten mieliin paljon laajemmalla alueella ja vaivattomammin. Vaikka Hollywood-elokuvan ensisijainen yleisö on amerikkalainen yleisö, huomioidaan siellä nykyään myös maailmalaajuinen levitys.

Elokuvat ovat visuaalisuudessaan myös paljon tehokkaampia viestin välittäjiä kuin kirjat. Useinhan on niin, että jos katsoo samasta tarinasta tehdyn elokuvan ensin, ja vasta sen jälkeen lukee kirjallisen teoksen, ovat kaikki kirjan henkilöt auttamattomasti sellaisia kuin he olivat elokuvassa. Omalle tulkinnalle ei jää enää paljon tilaa. Kuvissa on sen verran voimallisuutta, että ne jäävät yleensä katsojan muistiin melko lähtemättömästi. Tietenkin jollakin tekstikatkelmalla voi olla samanlainen vaikutus, mutta tämä on selvästi harvinaisempaa. Koska kuvat ovat niin voimakkaita, ne myös loukkaavat paljon herkemmin kuin tekstimuotoiset kuvailut. Tämä on yksi syy siihen, miksi Hollywood tekee tiettyjä juonellisia muutoksia tarinoihin, jotka se saattaa valkokankaalle.

On huomattava, että ihmisen toiminta on kaikilta osiltaan kulttuurisesti määräytynyttä. Tämä ei tarkoita ihmisten itsenäisyyden ja oma-aloitteisuuden kieltämistä, vaan että valintamme ovat kulttuurisesti ja historiallisesti ehdollistuneita: vallitsee vapauden ja välttämättömyyden dualismi. Voidaan puhua myös *syvärakenteellisuudesta*, jonka lähtökohtana on ajatus siitä, että kulttuuri jakautuu kahteen ulottuvuuteen: syvärakenteeseen ja toiminnan tasoon. Toiminnan taso on syvärakenteen ehdollistama. Esimerkiksi Michel Foucaultin mukaan kaikissa kulttuureissa on tiettyjä apriorisia sääntöjä, joiden perusteella asiat ryhmittyvät erilaisiin luokkiin ja tiettyyn järjestykseen. Ja itse asiassa nämä kulttuurin syvärakenteet juuri mahdollistavat historian olemassaolon. Ne ovat ihmisen maailmaansi-

³¹⁰ IMDb user reviews for *Rising sun* 1998–2011, 1–6, [<http://www.imdb.com/title/tt0107969/usercomments?filter=chrono;start=0>].

joittumisen perusta ja ohjaavat häntä niin kulttuurissa kuin arkipäivän toiminnoissa. Ne selittävät miksi kulttuurinen järjestys on olemassa ja mikä sitä jäsentää.³¹¹ Foucault käsittelee kulttuurista syvärakennetta *tiedon arkeologia* nimikkeen alla. Ajatuksena on selvittää juuri tietyssä kulttuurissa vallitsevat syvärakenteet, jotka jäsentävät yksilöiden ja yhteiskunnan toimintaa. Tätä voidaan myös pitää kulttuurihistorian perimmäisenä tarkoituksena.³¹² Samat syvärakenteet jäsentävät myös erilaisten kulttuurituotteiden tuotantoa ja tulkintaa.

Kulttuurin syvärakenteiden tutkimukseen on syytä suhtautua tutkimusongelman taustalla olevana käsitteellisenä oletuksena ja näkökulmana. Kulttuuristen syvärakenteiden selvittäminen kannattaa-kin siis kytkeä tiukasti johonkin rajattuun tutkimuskysymykseen, jotta tutkimuskohteesta ei tule epämääräinen ja vaikeasti määriteltävä. Kulttuurihistorian tutkimukseen kuuluu olennaisesti myös nykyhetken ja menneisyyden muodostama dialogi. Tutkijan oma aika muodostaa kysymykset, mutta menneisyyden autonomisuus omana itsenään tunnustetaan selvästi. Kulttuurihistoria kohtaa elämissä ilman hierarkkista arvottamista, sillä kulttuurin eri osa-alueet jäsentyvät ihmisen valintojen tasaveroisiksi kohteiksi, elämäntavan osiksi. Kulttuurin tuotteet ovat ensisijaisesti tapoja jäsentää maailmaa.³¹³ Erilaisten kulttuuristen syvärakenteiden voidaan näin ollen katsoa olevan myös mielikuvien synnyn ja muutoksen taustalla.

Kulttuurituotteiden ohella mielikuvat näkyvät nykyaikana myös mediassa. Japanin tsunamikatastrofi on tuonut näkyviin joitakin mielikuvia. Tamperelainen mediatutkija Katja Valaskivi on kiinnittänyt huomiota siihen, että inhimillisestä kriisistä Japanissa on kerrottu mediassa loppujen lopuksi varsin vähän. Tavallisten japanilaisten kokemusten sijaan enemmän ovat olleet esillä kriisin vaikutus talouteen ja ydinvoimakeskusteluun. Japani oli kriisin jälkeen enemmän mediassa esillä kuin se on ollut pitkään aikaan, mutta esimerkiksi suomalaisten tietämys japanilaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista ei ole olennaisesti tämän seurauksena lisääntynyt. Mediassa on kerrottu, että samuraihenkinen japani nousee onnettomuudesta ongelmitta, eikä ulkopuolista apua oikeastaan tarvita.³¹⁴ Toisaalta on huomattava myös se, että samanlainen ilmiö tapahtuu mediassa myös muiden mullistavien tapahtumien yhteydessä. Aluksi asiasta uutisoidaan jatkuvasti, ja lopulta uutiset siirtyvät jonkin toisen vastaavan aiheen pariin.

³¹¹ Immonen 2001, 21–22 & Foucault 1969/2005, 181–183.

³¹² Immonen 2001, 22.

³¹³ Korhonen 2001, 48–49 & Immonen 2001, 25.

³¹⁴ Mäkinen 9.4.2011, 5.

Erilaisten mielikuvatyyppeiden rajat ovat hälventyneet, koska informaatio kulkee nykyään niin tehokkaasti paikasta toiseen. Siinä missä kaunokirjallisuutta käännetään nykyään monille eri kielille, on Hollywoodissa tuotettujen elokuvien katsominen arkipäivää kaikissa länsimaissa, joten anglosaksisen mielikuvatyypin näkemykset ovat levittäytyneet alkuperäistä esiintymisaluettaan huomattavasti laajemmalle. Niiden vaikutus alkaa näkyä yhä selvemmin myös Suomessa. Mediassa reagoidaan herkästi etenkin muun maailman uutisointiin. Ilkka-lehdessä oli erikseen esillä kuva Tokiosta, jossa geishat seisoivat kirsikkapuun alla ja keräsivät lahjoituksia maanjäristyksen uhreille. MTV3:n internet-uutisissa puolestaan kerrotaan Rikuzentakatan pormestarista, joka maanjäristyksen yllättäessä päätti jättää vaimonsa pelastamatta, ja keskittyi sen sijaan kaupunginjohtajan velvollisuuksiin kriisin keskellä.³¹⁵ Kyseiset valinnat vain vahvistavat olemassa olevia mielikuvia, jotka alkavat olla länsimaissa muutenkin hyvin samankaltaisia.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Edellä olen käsitellyt länsimaisia mielikuvia jaettuna kolmeen mielikuvatyypin: anglosaksisiin, mannereurooppalaisiin ja sivistyneiden naisten mielikuviin. Johtavana ajatuksena siis oli se, että anglosaksiset mielikuvat ovat niitä, joita yleensä kirjallisuudessa on kutsuttu länsimaisiksi. Anglosaksiset mielikuvat ovat voimakkaammin orientalistisia kuin mannereurooppalaiset. Lähdeaineistossa tulee esiin tämä ero, mutta mitään kovin selkeää rajaviivaa ei mielikuvien maantieteelliselle sijainnille voi piirtää. Anglosaksisessa mielikuvatyypissä selkein muutos on havaittavissa 1900-luvun alussa, kun Japanin kehityksen nopeus alkoi kauhistaa brittejä ja amerikkalaisia. Onnellisesta paratiisimaasta oli tullut todellinen uhka, ja japanilaiset olivat aikeissa astua ylempiensä varpaille. Tämän jälkeen japanilaisista ei enää kerrottu niin paljon positiivisia asioita, ja etenkin japanilaiset miehet nähtiin yhä huonommassa valossa. Toisen maailmansodan jälkeen japanilaiset miehet leimattiin lopullisesti juonitteleviksi ja julmiksi, eikä näistä viholliskuvista irtautuminen ole onnistunut täysin vieläkään. Mielikuva julmasta soturista siirrettiin talouselämän puolelle.

Mannereurooppalainen mielikuvatyypin on ollut kokonaisuudessaan paljon positiivisempi ja neutraalimpi kuin anglosaksinen mielikuvatyypin. Japanilaiset eivät saaneet aikaan valtavia ihmetyksen tai paheksunnan tunteita. Erilaiset maailmanpolittiset tapahtumat vaikuttivat tietysti jonkin verran, ja Länsi-Euroopassa mielikuvat muuttuivat negatiivisiksi varsinkin toisen maailmasodan aikaan.

³¹⁵ *Ilkka* lehti 11.4.2011, valokuva geishoista, 14; ”Japanilaispormestari päätti pelastaa kaupungin vaimon sijasta”, *MTV3* 11.4.2011, [<http://www.mtv3.fi/uutiset/ulkomaat.shtml/2011/04/1311034/japanilaispormestari-paatti-pelastaa-kaupungin-vaimon-sijasta>] luettu 19.4.2011.

Suomessa ja Ruotsissa Japanin-kuva on säilynyt alusta asti varsin positiivisena, vaikka tiettyjä realistisia piirteitä on tullut kuvaan mukaan esimerkiksi Japanin sotaisan 1900-luvun alkupuoliskon aikana. Japani ei kuitenkaan koskaan ollut Manner-Euroopan maille todellinen uhka, joten tästä syystä vahvoja viholliskuvia ei tarvinnut luoda.

Sivistyneiden naisten mielikuvat ovat myös hieman erilainen joukkonsa. Monet naiset ovat pyrkineet olemaan ymmärtäväisiä, mutta kaikille se ei ole ollut samalla tavalla mahdollista vahvojen kulttuuristen vaikutteiden vuoksi. Köyhyyden kohtaaminen aiheutti säälin tunteita, mutta samalla vaikeita olosuhteita myös kammoksuttiin. Taustalla on nähtävissä yläluokkaisen naisen hieman alentuva asenne kehittymätöntä kulttuuria kohtaan. Näkökulma oli usein äidillinen, ja japanilaiset nähtiin ymmärtämättöminä lapsukaisina. Ne naiset, jotka ihailivat japanilaista kulttuuria eniten, eivät yleensä olleet nähneet Japanin köyhempiä seutuja. Tietynlaisia sisarellisiakin tunteita japanilaisia naisia kohtaan koettiin, ja heidän asemansa parantamisessa haluttiin auttaa.

Mielikuvia on varsin monenlaisia ja suuri osa voidaan sijoittaa jonnekin esiteltyjen mielikuvatyypien välille. Toki aineisto toi esille myös ääripään kuvauksia. Kuten jo johdannossa totesin, mielikuvien syntyyn vaikuttavat omalta osaltaan niin sukupuoli, kansallisuus, luokka kuin uskontokin. Omasta aineistostani tuli erityisen vahvasti esiin juuri uskonnon vaikutus, sillä kaikissa mielikuvatyypeissä tarkastelija usein katsoi japanilaisia juuri oman kristillisyytensä kautta. Usein näkemys oli sellainen, että kristinuskon puute oli japanilaisten olennaisin vika. Nykyaikaa lähestyttäessä mielikuvatyypien väliset erot kutistuvat jatkuvasti. Suurin osa länsimaiden mielikuvista uusinnetaan tällä hetkellä Hollywoodissa ja kansainvälisissä uutistoimistoissa. Pienet erot kuitenkin säilyvät edelleen, koska eri kulttuureissa on erilaisia odotuksia, jotka ohjaavat mielikuvien kehitystä.

Mielikuvat japanilaisista naisista ja geishoista ovat pysyneet suurimmaksi osaksi samanlaisina koko sen ajan, kun näitä mielikuvia on ollut mahdollista syntyä. On oikeastaan varsin kiehtovaa, että kuva on pysynyt niinkin muuttumattomana, kun ottaa huomioon, että mielikuvat japanilaisista kansana ovat vaihdelleet maailmanpoliittisten tilanteiden mukaan. Etenkin mielikuvat japanilaisista miehistä vaihtelevat jatkuvasti kahden ääripään välillä. Miehet ovat joko jaloja villejä tai fanaattisia murhaajia sen mukaan, onko japanilaisten taholta koettu uhkaa vai ei. Miksi mielikuvat geishoista eivät ole muuttuneet? Eräs hyvin tärkeä tekijä on se, että japanilaiset naiset ja heistä nimenomaan geishat symboloivat perinteistä Japania ja sen kulttuuria. Niin japanilaiset kuin kaikki muutkin kansat kokevat hyvänä sen, että perinteisiä arvoja vaalitaan. Geishat eivät myöskään ole relevantti uhka kenellekään. Pääsääntöisesti japanilaisiin naisiin on yhdistetty kaikki Japaniin liittyvät positiiviset

mielikuvat. Poikkeuksena tästä ovat jotkut sellaiset kirjoittajat, jotka ovat kokeneet japanilaisen naisellisuuden vaaralliseksi, ja halunneet tehdä kantansa selväksi. Negatiiviset mielikuvat on yleensä aina annettu japanilaisten miesten ominaisuuksiksi. Ihmisten kokemat reaaliset tai kuvitellut uhat ovat aina taustana mielikuvien negatiivisille puolille.

Kolonialismin orientalistinen vahva ote on myös edelleen säilynyt. Japanilaisten ei edelleenkään haluta muuttuvan liikaa meidän itsemme kaltaisiksi, jotta heidän vieras ja eksoottinen kulttuurinsa säilyisi. Omia fantasioita on paljon helpompaa projisoida johonkin vieraaseen kulttuuriin ja eri aikauteen kuin johonkin sellaiseen, joka on itseä lähellä. Ainakin mielikuvien tasolla japanilaisten erityisyys halutaan pyrkiä säilyttämään. Monissa lähteissä tuli esiin ajatus siitä, että amerikkalaisen ja japanilaisen kulttuurin sekoittuminen on huono asia. Kulttuurit ikään kuin korruptoivat toisiaan, ja kaikki mikä niissä alkuperäistä ja hyvää, katoaa pois. Tietenkin lähteissä esiintyi myös vastakkainen näkemys, jonka mukaan eri kulttuurit voisivat oppia toisiltaan paljon hyviä asioita. Raja hyödyn ja haitan välillä on kuitenkin hiuksen hieno. Tärkeintä olisi oppia ymmärtämään vierasta kulttuuria mahdollisimman hyvin.

Suurelle yleisölle suunnatuissa teksteissä on yleensä täysin erilainen muoto ja tarkoitus kuin esimerkiksi akateemiselle yleisölle suunnatuissa teksteissä. Esimerkiksi Golden on varsin oppinut ja sivistynyt mies, mutta hän ei suunnannut kirjaansa yliopistoyleisölle, vaan hänen tarkoituksensa oli kirjoittaa nimenomaan myyntimenestys, joka antaa nautinnollisen lukukokemuksen. Tätä huomiota ei kovinkaan usein tehdä. Vastaava ongelma tuntuu silti olevan yleisemminkin historiallisten teoksien yhteydessä tuttu. Faktan ja fiktion erottaminen saattaa olla todella vaikeaa; etenkin näin on, mikäli lukijalla ei ole juuri minkäänlaisia taustatietoja kirjan tai elokuvan aiheesta. Tällöin tietoa omaksutaan ensisijaisesti käsillä olevasta lähteestä. Iwasakin kirja on myös suunnattu suurelle yleisölle, mutta se ei ole ollut yhtä menestyksekkäs kuin Goldenin kirja. Iwasakin kirja ei ole yhtä kiehtova ja vangitseva kuin Goldenin teos, vaan enemmänkin elämän arkista kuvaamista. Länsimaiset lukijat eivät halua nähdä geishoja arkisina, vaan mieluummin salaperäisinä yön perhosina. Kirjojen ja elokuvien arvosteluista tulee esiin se, että anglosaksisen maailman edustajat ovat tottuneet mystiikkaan ja tietynlaiseen tarinan rakenteeseen. Euroopassa kaivataan enemmän realismia, mutta liiallinen tietokirjamaisuus tekee tarinasta kuitenkin epäkiinnostavan.

Millainen on kirjoittajan vastuu mielikuvista, joita hänen tekstinsä saattaa välittää erittäin tehokkaasti. Entä mikä mahtaa olla lukijan vastuu siitä, että ei tule uskoneeksi ilman kriittisyyttä kaikkea mitä kirjojen sivuille on painettu. Vastuu mielikuvien kehittymisestä ja elämisestä kuuluu molemp-

mille, sillä merkitykset muodostuvat aina vuorovaikutuksen tuloksena, eikä ole mielekästä puhua yksisuuntaisesta vaikutuksesta. On myös mielenkiintoista pohtia sitä, miten mielikuvat välittyvät sellaisesta kirjasta tai elokuvasta, josta ei lainkaan pidetty. Näissä tapauksissa lukija tai katsoja ei varmaankaan halua myöntää, että luettu ja nähty vaikuttaa häneen jollakin tavalla. On kuitenkin varsin selvää, että omaksumme tietoa ja mielikuvia myös tiedostamatta. Jokainenhan voi tietysti testata omia mielikuviaan kirjoittamalla paperille muutaman asian, joka tulee mieleen japanilaisista naisista tai miehistä. Japanin-tietämyksessä saattaa ilmetä tarvetta lisätiedoille.

Nykyään tietoa eri asioista on saatavilla valtavasti. Kuitenkaan ihmisten tietämys Japanista ja japanilaisista ei ole juuri lisääntynyt. Ongelmallistahan on juuri se, että vaikka tietoa on saatavilla, se ei tarkoita sitä, että tietoa etsittäisiin. Ihmiset ovat yleensä varsin mukavuudenhaluisia, joten esimerkiksi median uutisointi on paljon käyttäjäystävällisempää tietoa. Informaatiota on saatavilla niin paljon, että on paljon tehokkaampaa ottaa sitä sellaisesta lähteestä joka on jo poiminut talteen kaiken olennaisen. Helpompaa itsensä sivistämisestä tekee myös se, että joku ylipäättään on etsinyt tiedon meille valmiiksi. Historialliset romaanit ja etenkin elokuvat nähdään myös yleensä hyvinä tiedonlähteinä. Vaikuttaisi siltä että edes globaali tietoyhteiskunta ei kykene vaimentamaan vuosittaisia mielikuvia.

LÄHTEET

Painetut lähteet

- Alcock, Rutherford (1863). *The capital of the tycoon: a narrative of a three years residence in Japan vol. I & II*, London: Longman, Green, Longman, Roberts & Green.
- Benedict, Ruth (1946/1989). *The chrysanthemum and the sword: patterns of Japanese culture*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Bird Bishop, Isabella (1880/1900). *Unbeaten tracks in Japan*, London: George Newnes, Limited.
- Bäckström, Anton (1871). *Ett besök i Japan och Kina*, Stockholm: Alb. Bonniers Boktryckeri.
- Chamberlain, Basil Hall (1890/1898). *Things Japanese*, 3. tarkastettu painos, London: John Murray, Kelly & Walsh limited.
- Crichton, Michael (1992/1993). *Rising sun*, New York: Ballantine Books.
- Fraser, Hugh Mrs. (1900). *A diplomatist's wife in Japan*, 3. painos, London: Hutchinson & Co.
- Golden, Arthur (1997/1998). *Memoirs of a Geisha*, New York: Vintage.
- Hallman, Mila (1904). *Svensken i soluppgångens land Japan 1775–1776*, Stockholm.
- Iwasaki, Mineko (2002/2003). *Geisha, A Life*, Washington Square Press.
- Lloyd, Arthur (1909). *Every-day Japan*, London: Cassell and company, limited.
- Lajtha, Edgar (1936), suom. Manninen. *Japani – sen entisyys, nykyisyys ja tulevaisuus – matkavainioja*, Porvoo: WSOY.
- Michener, James (1954/1981). *Sayonara*, London: Corgi.
- Mäkinen, Petteri (2011). “Japanilaisten inhimillinen kärsimys unohtui Suomessa”. *Tamperelainen*, vol. 53, lauantai 9.4.2011, 5.
- Nordenskiöld, Adolf Erik (1880/1981). *Vegan matka Asian ja Europan ympäri ynnä historiallinen katsahdus edellisiin pitkin vanhan mailman pohjoisrannikkoa tehtyihin löytöretkiin, osa 2.*, Helsinki: Otava.
- Oliphant, Laurence (1859/1860). *Narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan in the years 1857, '58, '59, vol. I & II*, 2. painos, London: William Blackwood and sons.
- Price, Willard (1938). *Where are you going, Japan?*, London: William Heinemann Ltd.
- Rapeli, Toivo (1954). *Matkustin Nipponiin*, Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.
- Rapeli, Toivo (1963). *Kaukoidän kasvat matkamiehen silmin*, Helsinki: Suomen luterilainen evankeliumiyhdistys.
- Stead, Alfred (1906). *Great Japan: a study of national efficiency*, 2. painos, London: John Lane, The Bodley head.

Venables, E. K. (1936). *Behind the smile in real Japan*, London: George G. Harrap & Co. Ltd.

Zilliacus, Konni (1896). *Japanesiska studier och skizzer*, Helsinki: Wentzel Hagelstams förlag.

Elokuvat

Geishan muistelmat 2005 (Memoirs of a geisha)

Tuotantoyhtiöt: Columbia Pictures Corporation, DreamWorks SKG, Spyglass Entertainment, Amblin Entertainment & Red Wagon Productions.

Ohjaus: Marshall, Rob.

Käsikirjoitus: Swicord, Robin (käsikirjoitus) & Golden, Arthur (alkuperäinen romaani).

Tuotanto: Barber, Gary; Birnbaum, Roger; Cohen, Bobby; DeLuca, John; Fisher, Lucy; Spielberg, Steven; Witcher, Patricia & Wick, Douglas.

Kesto: 145 min.

Pääosissa: Zhang, Ziyi (Sayuri); Watanabe, Ken (Puhemies / The Chairman); Yeoh, Michelle (Mameha); Ohgo, Suzuka (Chiyo); Futerman, Samantha (Satsu); Weizenbaum, Zoe (nuori Pumpkin); Kudoh, Youki (Pumpkin); Gong, Li (Hatsumomo); Chin, Tsai (Täti / Auntie); Momoi, Kaori (Mother); Kawamura, Kotoko (Granny), Tagawa, Cary-Hiroyuki (Paroni); Yakusho, Kōji (Nobu); Kim, Randall Duk (Tri. Rapu) & Hoshi, Shizuko (kerronta Sayurina).

Nouseva aurinko 1993 (Rising sun)

Tuotantoyhtiöt: Twentieth Century Fox Film Corporation & Walrus & Associates.

Ohjaus: Kaufman, Philip.

Käsikirjoitus: Crichton, Michael (alkuperäinen romaani ja käsikirjoitus); Kaufman, Philip (käsikirjoitus) & Backes, Michael (käsikirjoitus).

Tuotanto: Bryce, Ian; Connery Sean & Kaufman, Peter.

Kesto: 125 min.

Pääosissa: Connery, Sean (John Connor); Snipes, Wesley (Webster Smith), Keitel, Harvey (Tom Graham); Tagawa, Cary-Hiroyuki (Eddie Sakamura); Wise, Ray (senaattori John Morton); Carrere, Tia (Jingo Asakuma); Buscemi, Steve (Willy ”the Weasel” Wilhelm); Patitz, Tatjana (Cheryl Lynn Austin) & Egi, Stan (Ishihara, kirjassa nimellä Ishiguro).

Sayonara 1957

Tuotantoyhtiöt: Pennebaker Productions & William Goetz Productions.

Ohjaus: Logan, Joshua.

Käsikirjoitus: Michener, James (alkuperäinen romaani) & Osborn, Paul (käsikirjoitus).

Tuotanto: Goetz, William.

Kesto: 147 min.

Pääosissa: Brando, Marlon (Maj. Lloyd ”Ace” Gruver - USAF); Owens, Patricia (Eileen Webster); Buttons, Red (Airman Joe Kelly); Taka, Miiko (Hana-ogi), Montalban, Ricardo (Nakamura), Ume-ki, Miyoshi (Katsumi) & Shochiku Kagekidan Girls Revue (Matsubayashin tanssitytöt, kirjassa Takarazuka-tytöt).

Romaanien ja elokuvien arvostelut internetissä

Aro, Tuuve (2006). *Geishan muistelmat (Memoirs of a geisha)*. MTV3: Viihde.

[<http://www.mtv3.fi/viihde/arvostelut/elokuva.shtml/428814/geishan-muistelmat-memoirs-of-a-geisha>], luettu 28.5.2011.

”Arsi T. Elokolikko” (2004). *Nouseva aurinko (1993): Kahteen tuntiin on saatu monta käännettä mukaan, mutta leffan vauhti on useille varmasti liian hidas*. Leffatykki.

[<http://www.leffatykki.com/elokuva/nouseva-aurinko>], luettu 29.4.2011.

Autio, Milla (2006). *Miten kaupassa käy?* Helsingin Sanomat: kulttuuriosasto.

[<http://www.hs.fi/kirjat/artikkeli/Miten+kaupassa+k%C3%A4y/HS20060313SI1KU014sy>], luettu 2.5.2009.

Bermann, Boel. *En geishas memoarer (2005): Tillrättalagt och utan personlighet*. Moviezine.

[<http://www.moviezine.se/film/en-geishas-memoarer>], luettu 28.4.2011.

Blodröd sol: Senaste kommentarerna. Filmpunkten.

[<http://www.filmpunkten.se/filmtitel.asp?ID=1368>], luettu 29.4.2011.

Boktips: En geishas memoarer. [<http://blogg.expressen.se/skoldpaddor/entry.jsp?messid=76407>], luettu 2.5.2009.

Book Summary and Media Reviews: Memoirs of a Geisha. BookBrowse.

[http://www.bookbrowse.com/reviews/index.cfm?book_number=332#reviews], luettu 3.5.2009.

Bregenhøj, Maria (2006). *Geishan muistelmat (Arvostelu): Geisha-kulttuuria Hollywoodin tapaan*.

Film-o-holic. [<http://www.film-o-holic.com/arvostelut/geishan-muistelmat/>], luettu 28.4.2011.

“Christine”. *Book Review: Memoirs of a Geisha, Arthur Golden*. Happygrls Archive.

[<http://www.happygrls.com/arts/memoirsofageisha.html>], luettu 3.5.2009.

Customer reviews: Rising sun. (1996–2011). Amazon.

[http://www.amazon.com/Rising-Sun-Michael-Crichton/product-reviews/0345380371/ref=cm_cr_pr_top_link_1?ie=UTF8&showViewpoints=0&sortBy=bySubmissionDateDescending], luettu 29.4.2011.

DVD – *Arvostelu: Nouseva aurinko*. DVD-opas.

[<http://www.dvdopas.fi/index.php?udpview=showreview&rid=27476478025a9899224.46548551>], luettu 29.4.2011.

”Fredrik” (2005). *Blodröd sol*. Min hembio.com. [<http://www.minhembio.com/dvdrec/65>], luettu 29.4.2011.

IMDb user reviews for Rising sun. (1998–2011). The Internet Movie Database.

[<http://www.imdb.com/title/tt0107969/usercomments?filter=chrono;start=0>], luettu 29.4.2011.

”Kaaka” (2006). *Iwasaki, Mineko: Geisha of Gion*. [<http://muskotit.vuodatus.net/blog/181956>], luettu 2.5.2009.

Kylmälä, Otto (2006). *Geishan muistelmat – Memoirs of a geisha (2005)*. Filmgoer.

[http://www.filmgoer.fi/arvostelut/m/memoirs_of_a_geisha/dvd.html], luettu 28.4.2011.

Landén Bergman, Britta (2005). *En geishas memoarer*. SVT.

[<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=22997&a=510361>], luettu 28.4.2011.

Lindstedt, Karin (2005). *En geishas memoarer*. Aftonbladet.

[<http://www.aftonbladet.se/puls/film/recension/0,1300,2000049833,00.html>], luettu 28.4.2011.

Memoirs of a geisha audience reviews. (2005–2011). Rotten tomatoes.

[http://www.rottentomatoes.com/m/memoirs_of_a_geisha/audience_reviews], luettu 28.4.2011.

Peters, Tony (2010). *Book review – Michael Crichton – Rising sun*. Gather: Books.

[<http://books.gather.com/viewArticle.action?articleId=281474978273881>], luettu 29.4.2011.

Runonen, Matilda. *Geishan muistelmat (Arthur Golden)*.

[<http://kirjasto.hameenlinna.fi/kirjasto/pakki/arkisto.htm>], luettu 2.5.2009.

Starr, Kristyn. *Memoirs of a Geisha - Arthur Golden*. Book Reviews.

[http://bookreviews.nabou.com/reviews/memoirs_of_a_geisha.html], luettu 3.5.2009.

”Söpö” (2006). *Eksoottista geishaestetiikkaa, kieroja juonittelua ja tuhkimointia*. Leffatykki.

[<http://www.leffatykki.com/elokuva/geishan-muistelmat>], luettu 28.4.2011.

Tallgren, Håkan (2001). *Rising sun (1993): Blodröd sol*. Hemmet för svenska Sean Connery-fans.

[<http://hem.passagen.se/tallgren2/sun.html>], luettu 29.4.2011.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aihara, Kyoko (2000). *Geisha: a living tradition*, London: Carlton Books.
- Alasuutari, Pertti (1999). *Laadullinen tutkimus*, 3. uudistettu painos, Tampere: Vastapaino.
- Alberti, Johanna (2002). *Gender and the historian*, Harlow, England: Longman.
- Alenius, Kari; Fält, Olavi K. & Jalagin, Seija (2002). *Looking at the other: historical study of images in theory and practise*, Oulu: Oulu university press.
- Allison, Anne (2001). "Memoirs of the Orient". *Journal of Japanese Studies*, vol. 27, no. 2, 381–398.
- Apo, Satu (1990). "Kertomusten sisällön analyysi", teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 62–80.
- Bernstein, Gail Lee (1991). *Recreating Japanese Women: 1600-1945*, Berkeley: University of California Press.
- Blaut, James Morris (1993). *Colonizer's model of the world: geographical diffusionism and eurocentric history*, New York: The Guilford Press.
- Breckenridge, Carol A. & van der Veer, Peter (1994). *Orientalism and the postcolonial predicament: perspectives on South Asia*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Burgman, Torsten (1986). *Japanbilderna i Sverige 1667–1984*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Callaway, Helen (1987). *Gender, culture and empire: European women in colonial Nigeria*, Basingstoke: Macmillan.
- Cannadine, David (2004). *History and the media*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cortazzi, Hugh (1987). *Victorians in Japan: in and around the treaty ports*, London: The Athlone Press.
- Dobson, Sebastian (2009). "Photography and the Prussian expedition to Japan, 1860–61". *History of photography*, vol. 33, no. 2, 112–131.
- Downer, Lesley (2004). "A World Behind Closed Doors", teoksessa: *Geisha: beyond the painted smile*, MA: Peabody Essex Museum, 23–36.
- Ehrnrooth, Jari (1990). "Vastaanottotutkimuksen analyysimetodi: reseptiosta luetaan, eläytymisestä tulkintaan", teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 221–241.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1996). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Eskola, Katarina (1990). ”Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta”, teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 162–191.
- Foucault, Michel (1969/2005). *Tiedon arkeologia*, suom. Kilpeläinen, Tapani, Tampere: Vastapaino.
- Fält, Olavi K. (1982). *Eksotismista realismiin – perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*, Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, *Studia historica septentrionalia* n:o: 5.
- Gordon, Andrew (2009). *A Modern History of Japan – From Tokugawa Times to the Present*, 2nd edition, New York: Oxford University Press, Inc.
- Hakosalo, Heini (1994). ”Jääkäriin mentaliteetti”, teoksessa Kinisjärvi, Raimo; Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka (toim.): *Elokuva ja analyysi*, Helsinki: Suomen elokuva-arkisto ja Painatuskeskus, 31–49.
- Haruko, Wakita (1999). ”The Medieval Household and Gender Roles within the Imperial Family, Nobility, Merchants and Commoners” (käänt. Gary P. Leupp), teoksessa: *Women and Class in Japanese history*, Ann Arbor: University of Michigan, 81–98.
- Hockley, Allen (2004). ”First Encounters – Emerging Stereotypes: Westerners and Geisha in the Late Nineteenth Century”, teoksessa: *Geisha: beyond the painted smile*, MA: Peabody Essex Museum, 51–66.
- Immonen, Kari (2001). ”Uusi kulttuurihistoria”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–25.
- Jalagin, Seija (2004). ”Geisha-kuvan synty ja kuolemattomuus”, teoksessa Jalagin, Seija & Konttinen, Annamari (toim.): *Japanilainen nainen – kuvissa ja kuvien takana*, Tampere: Vastapaino, 58–88.
- Jalagin, Seija (2007). *Japanin kutsu – Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jalagin, Seija & Konttinen, Annamari (2004) toim. *Japanilainen nainen – kuvissa ja kuvien takana*, Tampere: Vastapaino.
- Kaartinen, Marjo (2001). ”Toinen – vieras, Näkökulmia kolonialistisen toiseuden tutkimukseen”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 387–401.
- Kangasniemi, Hanna (1994). ”Lesbokatojat ja Jäähyväisten tekijäisyys”, teoksessa Kinisjärvi, Raimo; Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka (toim.): *Elokuva ja analyysi*, Helsinki: Suomen elokuva-arkisto ja Painatuskeskus, 135–153.

- Kivimäki, Ari (2001). ”Elokvakritiikki kulttuurihistorian lähteenä”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 281–302.
- Korhonen, Anu (2001). ”Mentaliteetti ja kulttuurihistoria”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 40–58.
- Kortelainen, Anna (2004). ”Säädttömyyden vaihtokauppaa: geisha, shunga ja sensuuri”, teoksessa Jalagin, Seija & Konttinen, Annamari (toim.): *Japanilainen nainen – kuvissa ja kuvien takana*, Tampere: Vastapaino, 89–111.
- Koivunen, Anu (1994). ”Naiskuvat todellisuuden heijastajina ja tuottajina – Tuomari Martan feministinen analyysi”, teoksessa Kinisjärvi, Raimo; Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka (toim.): *Elokuva ja analyysi*, Helsinki: Suomen elokuva-arkisto ja Painatuskeskus, 71–89.
- Kujala, Tiina (2007). ”Kerronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä”, teoksessa Syrjänen, Eija; Eronen, Ari & Väri, Veli-Matti (toim.): *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*, Tampere: Tampere University Press, 13–39.
- Kupiainen, Jari (1998). ”Jack London Salomonsaarilla”, teoksessa Hakkarainen, Marja-Leena & Koistinen, Tero (toim.): *Matkakirja: artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan*, Joensuu: Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o: 9, 74–90.
- Laine, Kimmo (1994). ”Tuotanto ja elokuva-analyysi – Kaksi Tervapäättä”, teoksessa Kinisjärvi, Raimo; Malmberg, Tarmo & Sihvonen, Jukka (toim.): *Elokuva ja analyysi*, Helsinki: Suomen elokuva-arkisto ja Painatuskeskus, 51–69.
- Lake, Marilyn & Reynolds, Henry (2008). *Drawing the global colour line: White men’s countries and the international challenge of racial equality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, Jean-Pierre (1978). *The Image of Japan: From Feudal Isolation to World Power, 1850 – 1905*, London: Allen & Unwin.
- Leupp, Gary P. (2003). *Interracial intimacy in Japan: western men and Japanese women, 1543-1900*, London: Continuum New York.
- Littlewood, Ian (1996). *The Idea of Japan: western images, western myths*, London: Secker & Warburg.
- McOmie, William (2005). *Foreign images and experiences of Japan, Volume I: First century AD–1841*, Folkestone: Global Oriental.

- Mikkeli, Heikki (2001). ”James Mackenzien *The History of Health* (1758): Kuusi näkökulmaa” teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 225–237.
- Miller, Roy Andrew (1982). *Japan's Modern Myth: The language and beyond*, New York: Weather Hill.
- Montonen, Marjatta (1990). ”TV-ohjelmien vastaanoton analyysi”, teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 192–220.
- Mäkelä, Klaus (1990). ”Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet”, teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Nyman, Jopi (1998). ”Zendan vanki ja imperiumin rajat”, teoksessa Hakkarainen, Marja-Leena & Koistinen, Tero (toim.): *Matkakirja: artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan*, Joensuu: Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o: 9, 62–73.
- Ogasawara, Yuko (1998). *Office ladies and salaried men: power, gender, and work in Japanese companies*, California: University of California Press.
- Ollila, Anne (2001). ”Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–90.
- Pihlainen, Kalle (2001). ”Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa”, teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.): *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 303–317.
- Robertson, Jennifer (1992). ”The politics of androgyny in Japan: Sexuality and subversion in the theater and beyond”. *American ethnologist*, vol. 19, no. 3, 419–442.
- Said, Edward W. (1978/1987). *Orientalism*, London: Penguin.
- Salmi, Hannu (1993). *Elokuva ja historia*, Helsinki: Painatuskeskus.
- Seigle, Cecilia Segawa (1993). *Yoshiwara: the glittering world of the Japanese courtesan*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Smith, Bonnie G. (1998). *The gender of history: men, women and historical practice*, Cambridge, Mass. : Harvard University Press.
- Suvanto, Mari (2002). *Images of Japan and the Japanese: the representations of the Japanese culture in the popular literature targeted at the western world in the 1980s-1990s*, Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Tigerstedt, Christoffer (1990). ”Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi”, teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 99–113.

- Tosh, John (2005). *Manliness and masculinities in nineteenth-century Britain: Essays on gender, family and empire*, Harlow: Pearson Longman.
- Varpio, Yrjö (1997). *Matkalla moderniin Suomeen – 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vesterinen, Ilmari (2001). *Geishan maailma: tarua ja totta*, Hämeenlinna: Karisto.
- Vilkko, Anni (1990). ”Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina”, teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, Helsinki: Gaudeamus, 81–98.
- Yokoyama, Toshio (1987/1993). *Japan in the Victorian mind: a study of stereotyped images of a nation 1850–80*, Basingstoke: Macmillan.
- Yoshihara, Mari (2003). *Embracing the East: white women and American orientalism*, New York: Oxford University Press.